

Sayı : 7 - 8

1976 - 1977

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1977

1869'da faal

İSTANBUL MEDRESELERİ

Mübahat S. Kütükoğlu

I

İslâm ilim hayatında XI. asırdan itibaren medreseler¹ büyük rol oynamış ve sayısız âlimler yetiştirmiştir. Osmanlı Türkleri ise medreseyi hem yapı, hem tedrisat bakımından geliştirmişlerdir. Büyük külliyeler içindeki medreseler yanında küçük manzumelerin bir parçası olan medreseler ve hatta müstakil medreseler² de bina etmişlerdir.

Fetihten ve Sahn-ı Seman medreselerinin yapılmasından sonra, devlet merkezi olduğu gibi ilim merkezi haline de gelen İstanbul'da padişahlar başta olmak üzere sultanlar, vezirler, ilim adamları ve bazı saray mensupları tarafından pek çok medrese inşa olunmuştur. Yalnız Koca Sinan'ın baş mimarlığı sırasında İstanbul'da yapılan medreselerin sayısı, 6'sı Süleymaniye medreseleri olmak üzere 55'i bulmaktadır³.

1 «Medreselerin çekirdeği» kabul edilecek fıkıh tedris eden ilk müessesese X. asırda açılmıştır. XI. asır başlarından itibaren diğer islâmî ilimler, 1066'da Selçuklu veziri Nizâmü'l-mülk tarafından tesis edilen Nizâmiye medresesinin faaliyete geçişinden sonra ise müsbet ilimler de medreselerde okutulmağa başlanmıştır (Şehabeddin Tekindağ, «Medrese dönemi», *Cumhuriyetin 50. yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973, s. 3-7).

2 Semavi Eyice, «Mescid», *İslâm Ansiklopedisi* (İA), VIII, 117-118.

3 Nakkaş Saif Mustafa Çelebi, «Tezkiretü'l-ebniye» (TE), *Mimar Sinan Hayatı, Eseri I, Mimar Sinan'ın hayatına, eserlerine dair metinler*, Hazırlayan Rıfkı Melül Meriç, Ankara 1965, bâb-ı sâlis, s. 93-99. Prof. Tekindağ (s. 18-19), Süleymaniye medreselerini tek medrese olarak kabul etmiş, Mehmed Ağa medresesini [bu medrese, Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'nın hâlen Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından kullanılan Divanyolu'ndaki medresesi (inşa tarihi 990/1583-84) olmalıdır] ise listeye almamış olduğu için bu sayıyı 49 olarak göstermektedir.

XVII. asrın son çeyreği başında ise İstanbul'daki medrese sayısının 126'ya vardığı görülmektedir⁴.

Fetihten XIX. asra kadar İstanbul'da inşa edilmiş medrese sayısı ise 500'ü aşmaktadır⁵. Ancak bunların büyük kısmı yangın, zelzele gibi âfetlere mâruz kalarak yıkılıp yok olmuş veya terk edilmiş, bu sebeble de XIX. asra ulaşamamıştır.

Bir kısım medreseler ise faaliyetini devam ettiremez duruma geldiği halde müderris tayin edilmeğe devam olunmuştur. Bunun içindir ki hangi tarihte ne kadar medresenin faal olduğunu tesbit güçleşmektedir.

1286 (1869) tarihli İstanbul medreseleri listesi

Neşrimize esas olan, Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, Nr. 13363'deki, devrin şeyhülislâmının emriyle 13 Rebiülâhır 1286 (23 Temmuz 1869)'da hazırlanmış bulunan liste, sadece, bu tarihte sayıları 166'yı bulan faal İstanbul medreselerini ihtiva etmektedir.

Listenin diğer husûsiyetleri ise şöylece sıralanabilir :

1. Her medresenin mevcûdu ayrı ayrı kayd edilmiştir⁶.
2. Toplam nüfus yanında her medresede,
  - a) kaç ders-i'amm bulunduğu⁷,

4 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyan fi Kavâlin-i Âl-i Osman*, l'Institut des langues Oriental (Leningrad), Nr. 357, 8a; Tekindağ, s. 21. 1660'lardaki bir medrese listesinde İstanbul'da 122 medrese sayılmaktadır (M. Kemal Özergin, «Eski bir Rûznâme'ye göre İstanbul ve Rumeli medreseleri», *Tarih Enstitüsü Dergisi* (TED), sayı 4-5, İstanbul 1974, s. 275-78). Ancak, sadece «nefs-i İstanbul» ile «Eyyüb» kazalarındaki medreselere yer verilip Galata ve Üsküdar'ın alınmadığı listenin, o tarihte İstanbul'da mevcut bittün medreseleri ihtiva ettiği söylenemez.

5 «İstanbul medreseleri hakkında bazı kaynaklar» adlı basılmamış etüdünden istifade etmeme imkân verdiği için arkadaşım M. Kemal Özergin'e teşekkür etmek isterim.

6 «*Der-sa'âdet ve Bilâd-ı Selâse'de vâkı' medâris ve derûnunda sâkin nüfusun mîkdârını mübeyyin hulâsa*» (DBSM), Üniversite Kütüphanesi, TY Nr. 9069'da (Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 115'de adı geçen Yıldız Kütüphanesi 19850-160 Nr. lı liste budur) da, medreselerin mevcudları gösterilmekle beraber, sadece toplam verilmiş, teferruata inilmemiştir.

7 Ders-i'amm hanesinde (.) bulunması o medresede ders-i'amm bulunmadığını gösteriyor olmalıdır.

- b) her dersi ne kadar talebenin takib ettiği⁸ ve,
c) bu tarihte medreselerde hangi derslerin okutulmakta olduğu görülmektedir.

XIX. asrın ortalarında okutulan dersler şunlardır : Arabca grameri, mantık ve islâmî ilimler.

Arabca gramerinden *sarf* tek ders, nahiv, *ızhâr* ve *kâfiye* olarak iki ayrı ders halinde görülmekteydi⁹.

Mantık, *Fenâri*¹⁰, *tasavvurat* ve *tasdikât*¹¹ olarak ayrılıyordu.

Akaid şehrinde *Adûdîye* ve Sa'deddin-i Taftazani'nin *Akaid şerhi*¹² okutuluyordu. *Kadı Mîr* adıyla verilen ders, Hüseyin Kadı Mîr'in *Hidâye şerhi*¹³, *Celâl* ise Celâleddin-i Devvânî'nin *İsbatü'l-vâcib* adlı kelâma dâir eseri¹⁴ idi.

XVI. asırda medreselerde okutulan riyaziye ve tabîî ilimlerin terkinden sonra XVIII. asrın sonlarından itibaren artık tefsir ve hadis tedrisi de ihmale uğradığından¹⁵ listemizde bu derslerin adına da rastlayamıyoruz.

3. Listenin sonunda, bu tarihte İstanbul medreselerinde toplam olarak
a) kaç ders-i'amm bulunduğu,

8 Dersi takib eden talebe olmadığı da (.) ile gösterilmiştir.

9 Medreselerde okutulan bazı *sarf* ve nahiv kitapları için bk. M. Lütfü Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi, basılmamış doktora tezi, s. 94-98. XIX. asır ortalarında bunlardan hangilerinin okutulduğu kesin olarak tesbit edilememiştir.

10 *Fenâri*, el-Ebherî'nin *İsagoji* adlı eserinin Molla Fenâri tarafından *İlm-i Mîzan* adıyla yapılmış şerh ve hâşiyelerine verilen isimdi (Tekindağ, s. 27).

11 Tanzimattan sonra tercüme ve telif olarak meydana getirilen mantık kitaplarının esasını, İbn-i Sinâ'da mükemmel şeklini alan Aristo mantığı teşkil eder ve mantık İbn-i Sinâ'ya bağlı kalınarak *tasavvurat* ve *tasdikât* adlarıyla incelenir. *Tasavvur*, «herhangi bir şeyin idrâki», *tasdik* ise «iki idrak arasında bağ kurmak suretiyle elde edilen bilgi» olarak tarif edilir. Tasavvuratta beş tümel kavram (cins, tür, ayırım, özellik ve ârâz), tasdikatta ise kazıyye, kıyas ve isbat şekilleri incelenir (Necati Öner, *Tanzimattan sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı*, Ankara 1967, s. 17-18, 51-52).

12 Tekindağ, s. 29.

13 *Kadı Mîr*, el-Ebherî'nin *Hidâyetü'l-hikme* adlı eserinin (bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, İstanbul 1972, s. 2028), Kadı Mîr Hüseyin b. Mu'inü'd-dîn el-Meybûdî el-Hüseynî (ö. 1265) tarafından yapılmış şerhi olup 1) mantık, 2) tabiiyat, 3) ilâhiyattan müteşekkildi (*Keşfü'z-zünûn*, II, 2029).

14 Muammer Eroğlu, «Devvânî», *İA*, III, 566; Tekindağ, s. 29.

15 Tekindağ, s. 31.

b) her derse ne kadar talebenin devam ettiği ve

c) bütün medrese talebesinin sayısı da verilmiştir¹⁶.

Buna göre, 1869'da İstanbul medreselerinde 5369 talebe bulunmakta, bunlardan 93'ü hıfza çalışmakta, 578'i sarf, 3027'si nahiv olmak üzere 3605 talebe arabça grameri görmekte, 1101 mantık (374 Fenârî, 610 tasavvurat, 117 tasdikât), 287'si akaid şerhi, 108'i Kadı-mîr, 182'si ise Celâl okumaktaydı. Tayin bekleyen 213 mezun bulunan medreselerde 180 ders-i'amm da ders vermekteydi. Bu suretle hoca ve talebelerin toplam sayısı 5769'a ulaşıyordu.

Talebelerin dağılım şekline gelince : 16 Fatih medresesindeki talebe sayısı; toplam olarak 833'e ulaşmakta, bunu 482 talebe ile Süleymaniye medreseleri takip etmekte, daha sonra Ayasofya (198), Sultan Ahmed (146), Tabhane (133) ve Papas-zâde Mustafa Paşa (88) medreseleri gelmekteydi.

En az talebesi olan medreseler ise, Ferhad Paşa (3) ve Şemsi Paşa (4) olup, onları Şah-ı Huban ve Mi'mar Hasan Ağa (5) ile Şah Sultan, Muhyiddîn-i Kocavî ve Nişancı Paşa-yı 'atik medreseleri (6) takip etmekteydi.

Listenin bu mükemmelliği yanında bazı eksiklikleri de mevcuttur. Şöyle ki :

1) Medreseler, ekseriya, sadece bânisinin ismi ile verilmiş, yerleri ve meselâ Sahn-ı Seman ve Süleymâniye'de olduğu gibi ayrı ayrı adları belirtilmemiştir. Bu bakımdan,

a) bir şahsın binâ ettirdiği birden fazla medrese olması halinde¹⁷,

b) aynı adı taşıyan birden fazla bânî ismi olması halinde¹⁸, şâyed lâka-

16 Liste tek bir yaprak üzerine yazılmış olduğu ve cild yapılırken katlanmış olduğundan kat yerlerine gelen bazı rakamlar okunamamaktadır. Bunlar, her iki istikametteki sayılar toplanmak suretiyle doldurulmağa çalışılmıştır. Ayrıca, liste sonunda yapılan toplamlarda da bazı hatalar olduğundan doğruları hemen altında ve parantez içinde gösterilmiştir.

17 Meselâ, Çorlulu Ali Paşa'nın Çarşıkapı'daki iki medresesi (Nr. 61 ve 62)nden hangisinin «ülâ», hangisinin «sânî» olduğunu; Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'nın iki medresesi. (Nr. 130 ve 151)nden hangisinin Divanyolu'ndaki, hangisinin Çarşamba'daki olduğunu tayine imkân yoktur.

18 Listede Nr. 49, 50 ve 51'deki medreselerden 49 «Sinan Paşa», 50 ve 51 ise «Paşay-ı mumaleyh» olarak kayd edilmiştir. Bu üç medreseden ikisi (Çarşıkapı ve Fethiye Câmî'i avlusundaki) sadrazam Koca Sinan Paşa (ö. 1596), üçüncüsü (Beşiktaş'taki) ise Kapdan Sinan Paşa (ö. 1555)'ya âid olduğu halde; hem hepsi aynı şahsın gibi gösterilmiş, hem de hangisinin neredeki olduğu belirtilmemiştir. Bunun gibi, İbrahim Paşa (Nr. 86 ve 87), Vâlide Sultan (Nr. 40 ve 41) medreselerinden birincilere isim yazılmış, ikincilerde ismin başına «diğer»

bı verilmemişse, numaralanmış medreselerden hangisinin neredeki veya ki-me âid olduğunu tesbit hemen tamâmen imkânsızdır.

2) Listenin bir diğer za'fı da, padişah ve sultanların yaptırttıkları med-reseler istisna edilirse, muayyen bir sıra takib edilmeyip gelişi güzel yazıl-mış olmasıdır.

Gerçekten, ilk 32 medrese, Fâtih Sultan Mehmed'den başlayarak I. Ab-dülhamid'e kadar, saltanat sırasına göre, padişahların yaptırtmış oldukları medreselere ayrılmış, Nr. 33'de Şehzâde medresesi kaydedilmiş, 34-42 ara-sında ise sultanların yaptırttıkları medreselere yer verilmiştir. Nr. 43'den sonra gelen medreseler ise,

a) ne şehir plânı göz önünde tutularak¹⁹,

kelimesi ilâve edilmiştir. Bunlardan, İbrahim Paşalardan birine sıfatı, Vâlîde Sultanlardan birine ise ismi yazılmış olsa idi, diğerleri de kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktı. Nitekim, listedeki İbrahim Paşalardan diğer ikisine, «Atik» (Nr. 85) ve «Dâmad-ı Cedid» (Nr. 65), Vâlîde Sultanlardan birine «Atik» (Nr. 42) sıfatlarının ilâvesi, bunların yerlerinin belirlenmesini sağlamıştır. Mehmed Paşalardan sadece bir tanesinin sıfatının konmaması, bunun «Sokollu Mehmed Paşa» olduğunda şübhe bırakmamaktadır.

19 Son devirlere âid görebildiğimiz medrese listelerinde şehir plânı göz önünde tutularak sıralama yapılmıştır. DBSM'de belediye dâireleri esas tutul-muştur. 74 medrese bulunan *birinci dâirede* Bayezid - Çarşıkapı - Saraçhane-Şeh-zadebaşı - Lâleli - Vefa - Süleymaniye - Vezneciler - Mahmud Paşa - Cağaloğlu - Sultan Ahmed - Ayasofya - Bahçekapı - Küçük Ayasofya - Divanyolu semtlerin-deki medreseler; 59 medrese bulunan *ikinci dâirede* Fâtih - Çarşamba - Fethiye - Fâtih Nıçancası Haliç tarafı - Cibali - Zeyrek - Haydar - Kadı Çeşmesi - Ka'riye - Eyüb semtlerindeki medreseler; 34 medrese olan *üçüncü dâirede* Saraçhane - Kızıtaşı - Fatih tetimmeleri - Sarıgüzel - Fatih Nıçancası caddesinin Marmara ta-rafı - Darüşşafaka caddesi ile Fevzi Paşa caddesi arası - Fındıkzâde - Topkapı - Vatan caddesi - Aksaray - Haseki - Koca Mustafa Paşa - Edirnekapı semtlerin-deki medreseler mümkün mertebe sıraya riâyet edilerek yazılmıştır. *Altıncı dâi-re*, Tophane (1); *dördüncü dâire*, Beşiktaş (1); *dokuzuncu dâire* ise Üsküdar'-daki medreselere (4) ayrılmıştır.

İstanbul'da mevcut medreselerin esâmisi, [Üniversite Ktb. Nr. 8869 (İME)] ve *Ders Vekâleti Medrese ve Müderris Defteri* [(DVMD), İstanbul Müftülüğü Arşivi, numarasız]'nde takib edilen sıra hemen aynı olup Ayasofya'dan başlayarak Bayezid'e gelinmekte, Süleymaniye - Vefa - Şehzadebaşı ve Saraçha-ne'deki medreseler kayd. edildikten sonra Fatih cihetine geçilmektedir. Eyüb'e kadar uzandıktan sonra geri dönülerek Karagümrük - Fındıkzâde - Haseki - Koca Mustafa Paşa semtleriyle sur içi bitirilmekte, daha sonra Beşiktaş - Top-hane ve Üsküdar'daki medreseler kayd. edilmektedir. Eğer listemizde de böyle bir sıra takib edilmiş olsa idi karşılaşılan güçlüklerin çoğunun halli kabil ola-caktı. Her ne kadar Çorlulu Ali Paşa ve Nıçancı Mehmed Paşa (Nr. 90, 91 ve

b) ne kuruluş tarihine göre,

c) ne de bânisinin mevkii düşünülerek tertib edilmiştir²⁰.

Halbuki, medreselerdeki talebenin derslere göre dağılışı yanında medreselerin İstanbul'daki dağılışı da gayet ehemmiyetlidir. Medreselerin yerleri, husûsiyle bazı şartlar göz önünde tutularak mı seçilmiştir, yoksa gelişi güzel, bulunan bir arsa üzerine mi inşa edilmiştir?

İşte bu noktadan hareket edilerek önce medreselerin yerlerinin tesbitine çalışılmış, bunun için de diğer bazı medrese listeleri ile İstanbul harita ve plânları, hatta 1920 lerde yapılmış kadastro paftalarından istifade olunmuştur.

Ancak, hemen ilâve etmek gerekir ki, bugünkü İstanbul, değil bir asır evveli, 10 sene öncekinden dahi hayli farklıdır. Bu farklılık, sadece yeni yollar açılmak, yeni binalar yapılmaktan ibaret kalmamıştır. Cadde ve sokak isimleri büyük çapta değiştirilmiştir²¹. O kadar ki bazan aynı isimdeki bir sokağın istikametinde farklılık²² görülmektedir. Bu sebeble, sadece listeler

92) gibi yanyana bulunanların halli bu takdirde dahi kabil olamaz idiyse de *MABS*'de birer tane, fakat diğer listelerde ikişer tane olan Mihrûmah Sultan (Nr. 35) ve Râkım Efendi (Nr. 112) medreseleri de dâhil, diğerleri kesin olarak tayin edilebileceklerdi.

20 Listenin medreselerin derecelerine göre tertib edilmiş olması da mümkündür. Ancak, medreselerin o tarihteki derecelerinin tesbiti maalesef mümkün olamamıştır.

21 Bazı yerlerde bu değişikliğin yapılması zarûri görülmektedir. Zira, Hırka-i Şerif caddesi (*İst. H*, D4), Lütfi Paşa caddesi (*İst. H*, D5) gibi birbirine dik iki sokağın aynı adı taşınması uygun olamaz. Fakat, böyle bir zarûret olmayan durumlarda da isimlerin değiştirildiği az değildir. Meselâ, *Zincirlikuyu caddesi*'nin (*İst. H*, D5) adı değiştirilerek Edirnekapısı tarafındaki kısmına *Hasan Fehmi Paşa*, Fatih tarafındaki kısmına *Fatih Nişanca* caddesi (*İstanbul Şehir Rehberi*, 1971 (ŞR), pafta 19, I/39-40) adları verilmiştir. Bu iki caddenin birleştiği noktadan Halice doğru inen *Mehmed Ağa* caddesi, *Saray Ağası* caddesi olarak değiştirilmiştir. *Çarşamba* caddesi (*İst. H*, D5), *Darıüşşafaka* caddesi (ŞR, pafta 20, I/40); *Taksim* sokağı (*İst. H*, D4), *Ocaklı* sokağı (ŞR, pafta 26, I/41); *Cağaloğlu* caddesi (*İst. H*, B4), *Hilâliahmer* caddesi (ŞR, pafta 26, N-0/43) ve son olarak *Prof. Kâzım İsmail Gürkan* caddesi; *Devoğlu yokuşu* (*İstanbul Şehri-Rehberi*, 1934 (İR), pafta 5, I-H/8), *Prof. Cemil Bilsel* caddesi (ŞR, pafta 26, M/41-42); *Musalla* caddesi (ŞR, pafta 26, K/44) ise pek yakında *Güvendik* sokağına çevrilmiştir. Bu değişiklikler arttıkça eski yapıların yerlerinin tesbiti de güçleşmektedir.

22 Meselâ, *Hahcılar* caddesi vaktiyle Sultan Selim medresesi önünden Ak-saray'a doğru inen caddenin (bugünkü Vatan caddesi) (*İst. H*, D4) ismi iken, şimdi, Fevzi Paşa ve Vatan caddelerini birleştiren cadde (ŞR, pafta 25, I/42; 26, J/41), bu adı taşımaktadır.

vê plânlarla çalışmak da yetmemiş, medreselerin bulunduğu semtler adım adım dolaşmış, hatta, zaman zaman o semtlerin yaşlıları ile de görüşülerek hatıralarından istifade edilmeğe ve yerlerinin bugünkü İstanbul plânı üzerinde tesbitine çalışılmıştır. Bütün bu gayretlere rağmen yine de birkaç medresenin -semti hariç- yerini tam olarak tesbit mümkün olamamıştır.

İstanbul'daki dağılışı itibâriyle medreseler, umûmiyetle büyük külliye-ler etrafında, en kesif olarak da Fatih Camii civarında toplanmışlardır²³.

Bunda, fethi müteâkıb tesis edilen Fatih külliyesi medreselerinin burada oluşu ve medreseler arası hoca ve talebe mübâdelesi dolayısıyla medreselerin, birbirine kolayca gidilip gelinecek mesafede olmaları düşüncesi rol oynamış olmalıdır. Şöyle ki, talebe, sadece yatıp kalktığı (veya hücre sahibi olduğu) medresede ders görmez, ilminden istifade etmek istediği diğer

23 Listemizde, yalnız bugünkü Darüşşafaka caddesi üzerinde 9 medrese tesbit edilmektedir. Darüşşafaka caddesi ile Karadeniz caddesi arasında kalan kısımda 11, Fatih Camii ile Fevzi Paşa - Yavuz Selim - Darüşşafaka caddeleri arasında 4, Nişancı Mehmed Paşa Camii civarında 11 medrese sayılmaktadır. Bu sahayı Fethiye Camii'ne kadar genişletirsek, 7 medrese daha ilâve edebiliriz. Buna göre Fatih Camii'nin kuzeyinde Fethiye - Sultan Selim Camileri ile Karadeniz caddesi arasında -Fatih medreseleri hariç- 42 medrese mevcuttur ki bu kesâfete başka hiçbir semtte rastlanmaz. Bugün mevcut olmayan Fatih Tetimme medreselerinin güneyinde kalan Sarıgül - Saraçhane - Horhor'daki medreselerin sayısı, doğuda Atatürk Bulvarı sınır olmak üzere, 8'i bulmaktadır.

Süleymaniye Câmii etrafındaki medreseler, Fatih civârına kıyasla daha azdır. Süleymaniye - Şehzadebaşı arasında 10, Şehzadebaşı - Lâleli arasında 10, Süleymaniye'nin alt kısmında ise 2 olmak üzere 22 medrese vardır.

Medreselerin toplandığı diğer bir yer Çarşıkapı - Çemberlitaş olup 10 medrese sayılmaktadır.

Sultan Ahmed - Gülhane arasında 9, Cağaloğlu - Mahmud Paşa arasında 6, Küçük Ayasofya civarında 5 medrese tesbit edilmektedir.

Koca Mustafa Paşa (2), Cerrahpaşa (3), Haseki (3), Fındıkzâde - Vatan caddesi (4) semtlerinde ise medreselerin sayısı çok azdır.

Bu sayılan semtler dışında birbirinden uzak semtlerde inşa edilmiş medreseler de vardır. Tophane'de Kılıç Ali Paşa, Beşiktaş'ta Sinan Paşa, Topkapı'da Gazi Ahmed Paşa, Kumkapı Nişancı'sında Nişancı-i Atik, Silivri kapısı yakınında Sayd-ı Cenân Kalfa gibi.. Ancak bunlar, sonuncu istisna edilirse, külliye-ler içinde yer almaktadır.

Bir de kesif iki bölge arasında yer alan medreseler vardır. Atatürk Bulvarı'nda Gazanfer Ağa, Fil yokuşu'nda Hâmid Efendi, Haydar'da Haydar Paşa, Elhac Hasan Paşa, vs.

Üsküdar tarafındaki medreseler ise az olup birbirine de pek yakın değildir.

Eyüb'deki medreselerden listemizde yalnız İbrahim Han-oğlu'nun adına rastlanmaktadır.

hocaların da derslerine devam ederdii. Ancak, o günkü şartlar içinde şehrin uzak semtleri arasında gidiş-geliş hayli güçlüü. Nitekim, son devir medreselerinin yetiştirdiği seçkin bir ilim adamı olan Cevdet Paşa, mesafe uzaklığının doğurduğu güçlüğü *Tezâkir*'inde dile getirmiştir²⁴.

Bundan başka medrese yerlerinin seçiminde şehrin nüfus kesafeti ve nüfusun tereküb tarzının da rol oynamış olması tabiidir. Gayr-i milslim tebaanın çoğunlukta olduğu semtlerde medrese bulunmaması veya tek-tük bulunması bunun en açık delilidir.

Medreselerin külliyeler etrafında toplanmalarının bir diğeri sebebi de akar su temini endişesi olsa gerektir²⁵. Zira, medrese talebesinin, medreselerde kendilerine tahsis edilen hücrelerde yatıp kalkması ve işlerini kendilerinin görmeleri²⁶ akar suyu zarûrî kılmaktadır²⁷.

Yukarıda belirtilen hususların tesbiti için yapılan çalışmalarda, bu konuda şimdiye kadar yapılmış olan araştırmalarda -malzeme yetersizliğinden doğan bazı eksiklikler ve yanlışlıklar bulunduğunun görülmesi, ileride bunlar üzerinde yapılacak çalışmalara bir ışık tutabileceği ümidiyle, bizi, listemizdeki her medrese için kısa bilgiler vermeğe -veya münakaşalar yapmağa-

24 Medrese tahsili için İstanbul'a gelen Cevdet Paşa, Darüşşafaka caddesi üzerinde -bugün mevcut olmayan- Papas-zâde Ahmed Paşa medresesinde bir hücre bulmuştu. Daha sonra Bahçekapı'daki Hamidiye medresesi imtihanına girmiş ve «hâriç itibâriyle bir odanın tahsisâtına nâil» olmuştu. Bu medresenin hâriç talebesi her sabah Sultan Abdülhamid Han türbesinde cüz okuyarak tahsisâtını alırdı. Bu vazife ve tahsisâtı bevvaaba terk eden Cevdet Paşa, hareketinin sebebini şöyle izah eder : «Fakat derslerimiz Fatih civârında bulunduğu cihetle dâhil itibâriyle Medrese-i Hamidiye'de ikamet bence güç olduğu gibi, Çarşamba pazarından her sabah Yeni Câmî'e gidip gelmek müşkil olduğundan cüz okumak üzere bevvaabı vekil edip hissemize âid olan vâridâtı dahi ana terk ederek yalnız şeref-i itibâriyle iktifa eyledik» (*Tezâkir*, Cavid Baysun neşri, Ankara 1967, IV, 6).

25 Halkalı suyunun zamanla teşekkül eden ve Fatih, Atık Ali Paşa, Süleymaniye, Bayezid, Nuruosmaniye, Köprülü Mehmed Paşa, Sultan Ahmed, Saray, Ebussuûd, Kasım Ağa, Lâleli, Koca Mustafa Paşa adlarıyla anılan su yollarına «cevâmî-i şerife suları» denilmekteydi (S. Eyice, «İstanbul-Su tesisleri», *İA*, V/2, 1214/85).

26 «Dâima talebeden biri yemek pişirir ve sair hizmetleri görürdü» (*Tezâkir*, IV, 6).

27 Akar suyu bulunmayan medreseler de vardı. Hususiyle küçük medreselerde kuyu suyu kullanılmaktaydı. *DVMD*'deki 1330 (1914) tarihli raporlarda Fatih medreselerinin bir kısmının dahi akar suyu bulunmadığına işaret edilmişse de bu, ârizî bir durum olsa gerektir.

sevk etmiştir. Ancak, bugün mevcut olan ve üzerinde çeşidli araştırmalar yapılmış bulunan medreselerden çok, ortadan kalkmış olan, yahut mevcut neşriyatta ihtilâf veya yanlışlıklar olduğu görülen medreselere ağırlık verilmiş, diğerleri hakkında fazla tafsilâta girilmemiştir.

Araştırmalar esnasında, medreselerin yerlerini tesbit hususunda karşılaşılan güçlükler de tetkike bazı plânlar ilâvesini lüzumlu kılmıştır.

Bugün, bir kısmının arsasının yerini dahi tesbit etmek kabil olmadığı halde, bazı eski paftalarda görülebilen medreselerin yerlerini gösteren plânlar, bu paftalardan alınarak aynen verilmiş; ayrıca da -1869 tarihli liste esas tutularak- medreselerin İstanbul'daki dağılımını gösteren bir plân eklenmiştir²⁸.

28 Medreselerin bu plândaki yerleri, III. kısımda her medresenin adı yanında ve parantez içinde gösterilmiştir.

II

CEDVEL-İ MEDÂRİS-İ ÂSİTANE VE BİLÂD-İ SELÂSE

Numara-ı medâris	Esâmî-i medâris	Adad-ı nüfus	Ders-i 'amun	Me'zun	Celâl	Kadı-mir	Şerh-i akaid	Tasdikat	Tasavvurat	Fenari	Kâfiye	İzhar	Sarf	Hıfza çalışmada
1	Ebu-feth ve'l-megazi Sultan Mehemed Han	58	2	3	5	-	3	-	8	4	24	8	1	-
2	Sultan-ı müşârünileyh	70	2	6	3	-	5	-	11	1	16	22	2	2
3	»	84	1	3	11	-	2	-	7	1	16	37	5	1
4	»	78	5	1	1	2	2	-	7	1	23	34	1	1
5	»	90	3	1	5	-	7	1	24	3	28	12	6	-
6	»	60(59)	1	3	5	-	7	1	8	2	13	13	4	2
7	»	74	8	3	4	1	8	-	4	6	13	19	8	-
8	»	58(57)	5	3	4	1	1	1	6	-	20	10	3	3
9	»	38	-	(1)	(2)	(1)	1	-	7	3	14	5	3	1
10	»	31(33)	-	1	1	(1)	1	-	9	-	12	4	2	2
11	»	41	1	2	-	-	2	1	6	1	5	20	2	1
12	»	25	-	1	-	-	2	-	5	-	9	7	-	1
13	»	25	2	2	-	-	4	-	1	1	11	2	1	1
14	»	24	1	3	-	-	2	-	-	-	7	9	2	-
15	»	41	3	1	1	-	2	-	8	2	9	11	3	1
16	»	36	2	1	-	-	5	-	2	6	9	4	2	5
17	Tabhâne-i Sultan-ı müşârünileyh	133	5	7	1	2	7	-	19	9	28	43	8	4
18	Ayasofya-yı kebir-i Sultan-ı müşârünileyh	198	10	7	2	3	4	6	20	12	64	40	30	-
19	Ayasofya-yı sagir-i Sultan-ı müşârünileyh	50(55)	-	3	4	-	-	5	8	1	12	12	10	-
20	Sultan Bâyezid-i Veli	23	-	1	-	8	2	-	5	-	1	-	3	3
21	Sultan Selim Han	51	-	-	1	-	2	-	4	-	19	21	4	-
22	Sultan Süleyman Han	69	1	4	2	4	3	3	6	5	24	8	8	1
23	Sultan-ı müşârünileyh	72	3	2	2	1	4	-	8	6	33	6	5	2
24	»	83	3	2	-	3	2	5	9	8	26	16	9	-
25	»	83	3	1	6	-	2	9	5	7	22	17	9	2
26	»	76	3	3	3	-	4	1	4	12	21	15	9	1
27	»	59	1	1	-	1	4	-	13	4	4	23	8	-
28	»	40	-	2	-	-	4	-	1	1	18	10	4	-
29	Sultan Ahmed Han	146	3	8	-	4	1	3	14	5	40	55	10	3
30	Sultan Osman Han	29(39)	-	-	-	9	-	-	11	2	5	10	2	-
31	Sultan Mustafa Han	10	1	3	-	1	1	-	-	-	-	-	4	-
32	Sultan Abdülhamid Han	89	14	5	1	-	1	-	-	2	6	40	20	-
33	Şehzâde	61	3	1	2	2	3	-	8	3	21	8	7	3
34	Haseki Sultan	34	1	2	-	1	2	-	2	2	10	9	3	2

Numara-i medâris	Esâmi-i medâris	Adad-î nüfus	Ders-i 'amm	Me'zun	Celâl	Kadı-mir	Şerh-i akaid	Tasdikat	Tasavvurat	Fenari	Kâfiye	İzhar	Sarı	Hıfza çalışmakta
35	Mihrümah Sultan	43	-	-	-	-	1	1	1	1	23	10	5	1
36	Gevherhan Sultan	27	-	-	1	2	3	1	2	2	13	2	1	-
37	Şah Sultan	6	-	-	-	-	-	-	-	2	1	3	-	-
38	İsmihan Sultan	22	-	1	-	-	-	-	2	1	12	4	1	1
39	Mirzeban Sultan	15	-	-	2	-	-	-	3	2	2	1	3	2
40	Valide Sultan	55	1	-	1	8	-	2	6	-	18	15	4	-
41	Diğer Valide Sultan	21	-	2	-	-	1	-	1	2	7	5	3	-
42	Valide-i Atik	21	2	5	-	-	-	1	-	-	3	8	-	2
43	Mahmud Paşa-yı Velf	74	5	1	3	-	1	6	8	-	35	7	8	-
44	İshak Paşa	20	1	1	-	-	-	-	-	9	1	3	4	1
45	Dâvud Paşa	25	-	2	-	-	-	-	2	2	9	7	1	2
46	Koca Mustafa Paşa	11(18)	1	1	2	-	1	-	3	-	2	2	4	2
47	Pîr Mehmed Paşa	40	-	-	1	6	(1)	-	-	5	12	6	6	-
48	Rüstem Paşa	67(66)	4	3	2	4	2	1	4	1	29	12	4	-
49	Sinan Paşa	43	1	1	4	1	3	(2)	9	6	13	2	1	-
50	Paşa-yı mûmaileyh	23(25)	1	-	1	-	2	1	2	2	12	1	3	-
51	Paşa-yı mûmaileyh	31	-	-	5	-	-	-	-	12	7	3	2	2

52	Siyâvuş Paşa	57	-	2	1	-	-	-	2	1	26	24	1	-
53	Hadım Hasan Paşa	9	1	-	-	1	1	1	-	-	4	-	1	-
54	Kuyucu Murad Paşa	49	3	4	-	-	-	-	2	2	24	4	10	-
55	Hâfız Ahmed Paşa	51	3	2	1	1	4	1	2	1	27	6	-	3
56	Bayram Paşa	26	-	1	-	-	-	-	5	5	10	5	-	-
57	Murad Paşa-yı atik	24	-	3	2	-	-	1	1	-	10	7	-	-
58	Köprülü Mehmed Paşa	37	1	1	3	-	1	-	3	7	10	6	5	-
59	Merzifonî Mustafa Paşa	38	5	-	-	-	-	-	5	1	14	6	7	-
60	Amuca-zâde Hüseyin Paşa	58	1	3	2	1	3	1	8	6	14	10	8	1
61	Çorlulu Ali Paşa	39	2	4	1	1	1	4	5	-	14	4	3	-
62	Paşa-yı mûmaileyh	26	2	2	-	-	1	-	3	-	10	1	6	1
63	Ferhad Paşa	3	-	-	-	-	1	-	-	1	1	-	-	-
64	Cedîde-i Es-seyyid Hasan Paşa	33	2	3	-	1	3	-	4	1	9	7	3	-
65	Damad-ı Cedîd İbrahim Paşa	30	4	2	-	-	3	-	2	1	6	10	2	-
66	Mehmed Paşa	64	1	1	1	-	1	1	9	6	14	10	20	-
67	Cezâyirli Ahmed Paşa	12	1	-	-	-	-	-	2	-	4	4	1	-
68	Şemsi Paşa	4	-	2	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-
69	Şemsüddin Molla Gürânî	30	1	-	2	1	1	1	1	-	19	3	-	1
70	Efdal-zâde	29	-	-	1	-	1	-	7	3	4	13	-	-
71	Ma'lûl-zâde	17	-	1	-	-	2	-	4	1	6	3	-	-

Numara-ı medâris	Esâmî-i medâris	Adad-ı nüfus	Ders-i 'amm	Me'zun	Celâl	Kadı-mir	Serh-i akaid	Tasdikat	Tasavvurat	Fenari	Kıfıye	Izhar	Sarf	Hifza-ı sahsnâkda
72	Zekeriyya-zâde	28	-	-	1	-	4	-	4	-	15	4	-	-
73	Es'ad Efendi	26	-	-	-	-	7	1	1	3	8	1	4	1
74	Yahya Efendi	37	2	-	-	-	-	1	3	4	17	9	1	-
75	Hâmid Efendi	30	1	-	4	-	-	-	-	6	14	2	3	-
76	Mu'id Ahmed Efendi	21(20)	1	1	-	-	1	-	1	3	4	7	2	-
77	Cedîde-i Abdurrahim Efendi	28	1	1	2	-	-	-	2	-	17	2	2	1
78	Debbağ-zâde Mehmed Efendi	24(23)	1	-	2	-	1	-	-	1	13	4	1	-
79	Feyzullah Efendi	26	-	-	3	-	1	1	2	2	10	7	-	-
80	Yahya Tevfik Efendi	48	-	-	1	-	3	1	6	1	15	17	4	-
81	Darü'l-hadis-i Ömer Hultsi Efendi	55	-	-	5	-	4	1	7	2	15	14	6	1
82	Kılıç Ali Paşa	10	-	-	-	-	-	-	-	2	3	1	2	2
83	Atik Ali Paşa	46	1	1	-	2	1	-	9	7	11	8	6	-
84	Haydar Paşa	36	1	-	-	-	2	-	1	1	15	1	14	1
85	İbrahim Paşa-yı atik	40	1	-	-	-	-	-	5	8	14	7	4	1
86	İbrahim Paşa	32	-	1	-	-	1	1	5	2	10	8	4	-
87	Diğer İbrahim Paşa	12	-	1	-	(1)	1	-	1	2	3	1	2	-
88	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	35	4	1	-	-	-	4	3	1	12	5	5	-

89	Etmekci-zâde Ahmed Paşa	55	-	-	1	-	4	-	9	1	23	15	1	1
90	Nişancı Mehmed Paşa	41	-	5	1	3	1	-	5	2	10	7	6	1
91	Paşa-yı mûmaileyh	35	-	-	4	-	3	-	7	1	8	10	2	-
92	» »	34	-	-	3	-	1	-	4	3	12	9	1	1
93	Nişancı Paşa-yı atik	6	-	1	-	1	-	1	-	-	1	-	2	-
94	Cedîde Ali Paşa	37	1	-	1	-	3	2	3	3	16	3	5	-
95	Gazi Ahmed Paşa	16	-	1	-	-	2	-	-	3	6	3	-	1
96	Papas-zâde Ahmed Paşa	30	-	1	-	1	4	-	-	4	12	6	2	-
97	Müfti Hüseyin Efendi	17	-	-	2	1	-	-	3	-	8	3	-	-
98	Abdülhalim Efendi	20	1	1	2	-	7	-	-	-	4	4	1	-
99	Darü'l-hadis-i Mislî Ali Efendi	16	1	1	1	-	1	-	1	1	3	6	1	-
100	Perviz Efendi	23	1	-	1	1	-	-	2	2	5	3	7	1
101	Moravî Elhac Osman Efendi	14	-	1	3	-	2	-	-	1	4	2	1	-
102	Mi'mar Sinan Yusuf Efendi	13	-	1	-	-	1	-	1	-	5	5	-	-
103	Tûtî Abdüllâtif Efendi	9	2	1	-	-	1	-	2	-	1	2	-	-
104	Damad Mehmed Efendi	16(18)	-	1	-	-	1	-	-	1	11	-	2	2
105	Darü'l-hadis-i İzzet Mehmed Efendi	48	1	-	-	-	-	-	-	2	29	7	9	-
106	Kaba Halil Efendi	21	-	-	1	-	-	-	2	2	4	12	-	-
107	Hasan Efendi	38	-	-	-	1	7	-	3	7	14	3	3	-
108	Mustafa Efendi	28	2	1	2	-	5	-	1	2	5	9	1	-

Numara-i medâris	Esâmî-i medâris	Âdad-ı nüfus	Ders-i 'ammi	Me'zun	Celâl	Kadı-mîr	Serh-i akaid	Tasdikât	Tasavvurat	Fenarf	Kâfiye	Izhar	Sarf	Kıza çalışmada
109	Ka'riye	10	-	-	-	-	2	1	-	-	3	2	2	-
110	Ca'fer Efendi	13	-	-	3	-	-	-	3	-	3	2	2	-
111	Dülger-zâde Ahmed Şemsüddin Ef.	24	-	1	3	-	-	-	3	-	6	8	3	-
112	Rakım Efendi	20	-	-	-	1	4	-	4	-	4	7	-	-
113	Nuh Efendi	8	-	-	1	1	-	-	-	-	5	1	-	-
114	Veli Efendi	9	-	1	-	-	2	1	1	-	1	2	1	-
115	Kıbrısı Abdullah Efendi	13	-	-	-	-	-	1	1	3	1	5	2	-
116	Ebu'l-fazl Mahmud Efendi	25	-	1	1	-	2	1	3	-	12	3	1	1
117	Ankaravî İsmail Efendi	27	-	2	2	-	1	-	2	1	11	5	3	-
118	Cedide Ahmed (Mehmed) Efendi	32	1	1	-	-	-	2	3	3	11	1	9	1
119	Ali Efendi	21	1	1	-	1	1	2	5	-	7	2	1	-
120	İbrahim Han-oğlu	14	-	1	-	-	1	1	-	2	3	4	2	-
121	Şeyh Ebu'l-Vefa	36	4	2	-	-	-	4	3	1	8	13	1	-
122	Şah-kulu	36	4	2	3	-	-	-	2	-	16	5	1	3
123	Şah-ı Huban	5	1	-	-	1	-	2	-	-	1	-	-	-
124	Yahya Güzel	14	-	1	1	-	-	-	2	-	3	5	2	-
125	Emre Hoca	22	-	2	-	-	-	-	6	-	10	-	4	-

126	Hoca Üveys	23	1	-	1	-	2	1	4	1	4	3	6	-
127	Ümm-i Veled	24	-	1	1	1	2	-	6	5	4	4	-	-
128	Sayd-ı Cenân Kalfa	18	-	1	-	1	3	-	2	1	8	1	-	1
129	Elhac Beşir Ağa	26	1	1	-	-	-	8	3	1	6	6	-	-
130	Mehmed Ağa	19	-	-	-	6	-	-	3	2	4	3	1	-
131	Ca'fer Ağa	36	-	2	2	2	2	3	6	3	11	3	1	1
132	Tevkî'i Ca'fer Efendi	31	-	1	-	-	6	-	3	1	12	4	4	-
133	Uncu Hafız Efendi	20	-	1	-	-	1	-	3	1	7	4	1	2
134	Defterdar İbrahim Efendi	11	-	1	1	-	1	1	1	1	1	1	3	-
135	Defterdar Ahmed Çelebi	35(36)	2	1	3	1	1	1	2	3	17	2	3	-
136	Papas-zâde Mustafa Paşa	90(88)	1	1	1	5	3	-	12	6	24	12	23	-
137	Hekim Çelebi	42(41)	1	4	2	-	1	1	5	4	13	33	7	-
138	Hekim-başı Ömer Efendi	28	3	-	-	-	1	-	-	14	5	1	3	1
139	Çavuş-başı Süleyman Ağa	18	-	3	-	1	-	-	1	3	5	2	3	-
140	Sekban-başı Kara Ali	17	-	-	-	-	1	1	2	1	1	7	4	-
141	Has-oda-başı	27	1	1	-	-	1	2	3	-	11	6	2	-
142	Süleyman Subaşı	67	3	3	1	1	1	1	2	4	20	27	4	-
143	Nâzır Hüseyin Ağa	21	-	-	1	1	-	1	-	-	11	1	6	-
144	İbrahim Kethüda	21	-	2	-	-	-	-	6	2	5	6	-	-
145	Kapu-ağası Mahmud Ağa	10	-	-	2	-	-	-	-	1	2	4	-	1

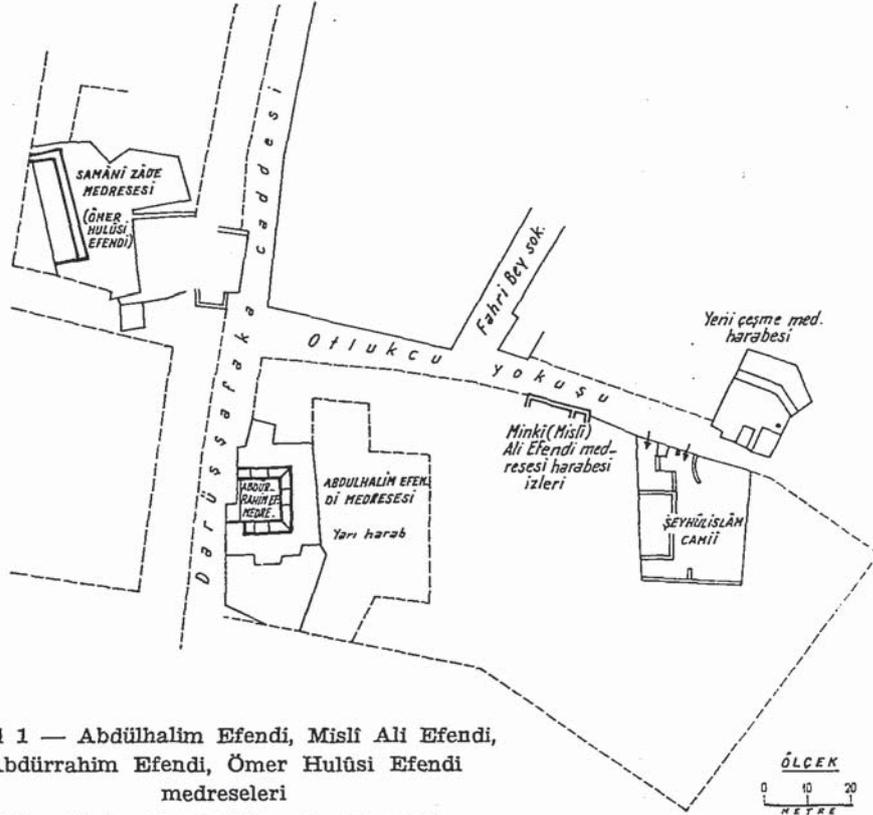
Numara-ı medâris	Esâmî-i medâris	Adad-ı nâfis	Ders-i 'amın	Me'zun	Celâl	Kad-mîr	Şerh-i akaid	Tasdikât	Tasavvurat	Fenârî	Kâfiye	Izhar	Sarf	Hizma gâlisimâde
146	Kayış Mustafa Ağa	24(19)	-	2	1	1	-	2	4	1	7	-	-	1
147	Darü'l-hadis-i Hasan Ağa	38	-	1	1	-	-	-	2	7	7	10	10	-
148	Darü'l-hadis-i Bosnavî	15(16)	1	-	1	-	3	-	3	1	2	2	2	1
149	Darü'l-hadis-i Baba Mahmud Bekir Ağa	22	-	-	1	-	4	-	-	4	7	4	2	-
150	Gazanfer Ağa	25	-	2	-	-	2	-	-	5	6	7	3	-
151	Mehmed Ağa	14	1	-	-	-	2	-	4	1	4	1	1	-
152	Mi'mar Hasan Ağa	5	-	1	-	-	-	-	1	-	1	1	1	-
153	Mi'mar Kasım	18	-	1	-	-	2	-	1	2	7	4	1	-
154	Kepenekci Sinan	28(29)	-	1	-	-	2	-	2	4	8	7	4	1
155	Koğacı Dede	31	-	-	1	-	9	2	-	-	10	3	6	-
156	Rahikî-zâde	11(9)	-	2	-	1	-	-	-	2	2	2	-	-
157	Elhac Hasan-zâde	42	-	-	1	-	2	-	10	1	10	8	9	1
158	Kirmasti	21	-	-	-	-	2	-	7	1	6	5	-	-
159	Kalender-hane	45	-	5	-	-	1	1	8	-	7	17	6	-
160	Muhyiddin-i Kocavî	6	-	1	-	-	-	-	2	-	-	3	-	-
161	Çayrlı	33	-	1	1	-	4	3	5	1	8	6	3	1

162	İsmet Beğ	12	1	-	1	-	-	-	2	-	2	5	1	-
163	Küçük	12	-	-	-	-	1	-	-	1	6	3	1	-
164	Üçbaş	36	-	1	-	-	-	-	4	3	15	10	3	-
165	Hayriye	21	1	-	-	-	5	-	1	1	10	3	-	-
166	Ahmediye	11	-	1	-	-	1	-	1	2	1	2	1	2
YEKÛN		5776 (5769)	178 (180)	214 (213)	382 (182)	108	290 (287)	116 (117)	609 (610)	372 (374)	1787	1245 (1240)	583 (578)	92 (93)

III

Abdullah Efendi medresesi (bk. Küçük medrese)**98 Abdülhalim Efendi medresesi (G 5)**

Fâtih'de Darüşşafaka ve Haliç caddelerini birleştiren Otlukcu Yokuşu üzerinde, inişte sağ tarafta ve Mislî Ali Efendi medresesinin yanında bulunmaktaydı¹. 1914'de müstemilâtı ile birlikte harab olduğu, 13 Haziran 1918'

Şekil 1 — Abdülhalim Efendi, Mislî Ali Efendi, Abdürrahim Efendi, Ömer Hulûsî Efendi medreseleri

(Pervititch plânı, Fâtih pafta 36, 1933)

1 Necib, *İstanbul Rehberi*, 1918. Reşat Ekrem Koçu, «Abdülhalim Efendi medresesi», *İstanbul Ansiklopedisi* (İs. An.) ve ondan naklen Semavi Eyice, «İstanbul'un kaybolan bir eski eseri : Kazasker Ebu'l-fazl Mahmud Efendi med-

deki Fâtih yangınında ise arsa haline geldiği tesbit edilmektedir².

Abdürrahim Efendi medresesi (bk. Cedîd Abdürrahim Efendi)

117 Ankaravî İsmail Efendi medresesi (I 6)

Şehzadebaşı'nda, Belediye sarayı ile güneyindeki Hoşkadem mescidi arasındaki sahada yer alan bu medrese, yakınındaki mescid dolayısıyla «Hoşkadem medresesi» adıyla da anılır³.

Belediye Sarayı'nın inşası sırasında tamir görmüş olan medrese, kapı kitâbesine göre 1119 (1707)'de⁴ yapılmıştır. Görülebilen bütün medrese listelerinde «Ankaravî İsmail Efendi» olarak kaydedilen medresenin isminin «Ankaravî Mehmed Efendi» olarak düzeltilmesi gerekmektedir⁵. Zirâ 1097-

resesi», *Tarih Dergisi* (TD), X/14 (1959), s. 148'de Abdülhalim Efendi medresesi ile Ankaravî İsmail Efendi medresesi (buna bk.) aynı gösterilmiştir. Gerçekte ise bu iki medrese tamamen farklıdır. Devrine âid kaynaklarda Abdülhalim Efendi medresesi'nin daima Otlukcu Yokuşu'nda olduğu kayd edildiği gibi Pervititch'in İstanbul plânında da (pafta 36, Fâtih, İstanbul 1933) Otlukcu Yokuşu'nda ve Mislî Ali Efendi medresesi yanında harabesi bulunduğu işaretlenmiştir. Bk. Şekil 1.

2 İstanbul Müftülüğü Arşivi, *Ders Vekâleti Medrese ve Müderris Defteri* (DVMD), numarasız, s. 112.

3 Bu medresenin bir adının «Abdülhalim Efendi medresesi» olduğu hakkında *İs. An.* «Abdülhalim Efendi medresesi» maddesindeki ifade yanlış olmalıdır.

4 Kitabedeki tarih beyti şöyledir :

«Ni'me kavluñ kîle fi târîhîhâ Tilke dârun cârehâ 'ilmu'l-cemîl»

J. von Hammer (XVIII, 125/213)'in verdiği inşâ tarihi doğru değildir. Bk. Resim 1 ve 2.

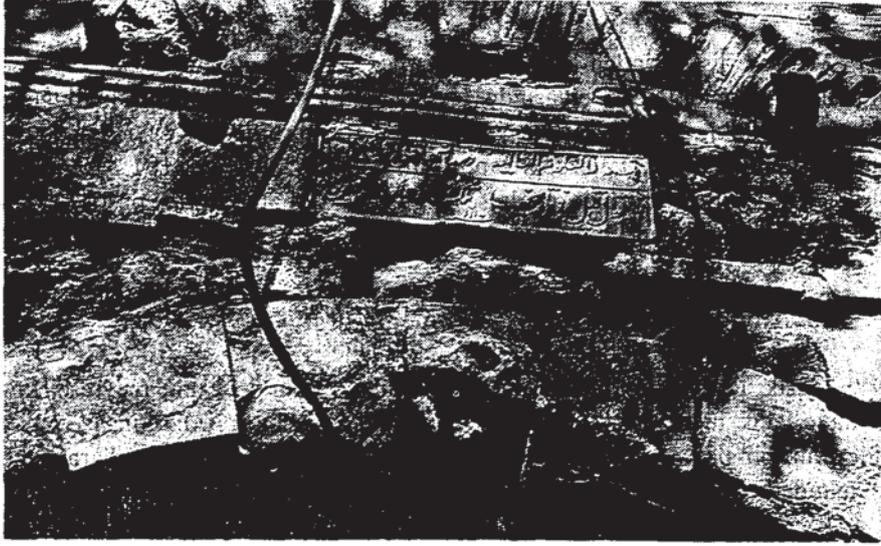
5 Eski Eserleri Koruma Encümeni (EEKE)'ndeki 372 numaralı Ankaravî medresesi dosyasında İstanbul Vakıfları Başmüdürlüğü'nce hayrat defterlerinden istifade edilerek hazırlanan raporda, «Şehzadebaşı'nda Hoşkadem mahallesinde, Kırıktulumba caddesinde Ankaravî İsmail ve Mehmed Efendiler vakfının mazbutadan 1119 tarihinde inşâ edilmiş bir medrese mevcut olduğu yazılı bulunmuş ve Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün 14.XII.1939 tarihli tahriratında mahall-i mezkûrda (Ankaravî Mehmed Efendi medresesi ile yine o civarda sermimârân-ı hassa merhum Hacı Kasım Ağa) Darülhadis vakıfları kütüğünde mukayyed olup her ikisinin de vakfiyeleri müseccel bulunmadığı ve İsmail Efendi medresesi kaydına tesadüf edilmediği» resmen ifade olunmuştur.

Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bizzat yaptığımız araştırmalarda da «Ankaravî İsmail Efendi» ismi ile kayıtlı bir medrese bulunamamıştır.

Resim 1 — Ankaravi İsmail (Mehmed) Efendi medresesi derhanesi
(avludan görünüşü)

98 (1686-88)⁶ tarihleri arasında meşihat makamını işgal etmiş olan Ankaravî Mehmed Efendi'nin Ankara'da çeşidli vakıfları ve vasiyeti mucibince bu vakıfların geliriyle İstanbul'da inşâ edilmiş bir medresesi olduğu⁷ bilinmektedir.

Resim 2 — Ankaravî İsmail (Mehmed) Efendi medresesi kitabesi

166 Ahmediyye medresesi (G 15)

Üsküdar'da, Ahmediyye mahallesi'nde Ahmed Dede mescidinin yerinde Tevsane Emini Ahmed Ağa tarafından inşâ edilen câmi, medrese, kütüb-hâne, türbe, sebil ve çeşmelerden müteşekkil külliye'nin bir parçasıdır. Câ-

6 *İlmiye Salnâmesi* (İS), İstanbul 1334, s. 487'de ölümü 1099 (1688) olarak gösterilmiştir.

7 «Ankara şehrinde bir câmi-i şerif ve hücerâtı müstemil bir medrese-i lâtif binâ eyleyüp 24 kadar çeşme icrâ ve bir hammam-ı dil-güşâ ve âyende vü revende için kerbânsaray ve bir mekteb-i bi-hemtâ binâsiyla....» Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayii'l-fudela* (VF), Beşir Ağa Ktb. Nr. 479, I, 432 b.

mi'in kitâbesindeki tarih 1134 (1721-22) olduğuna göre III. Ahmed devrinde inşâ edilmiş demektir⁸.

10-11⁹ odası vardır.

119 Ali Efendi medresesi (I 7)

Medrese listelerinden birinde Ruznamçeci Ali Efendi olarak kaydedilen medresenin Irgad Pazarı civarında Hasan Ağa mahallesinde¹⁰ bulunduğu işaret olunmaktadır. DVMD'de ise «Bayezid civarında, Tavşan Taşı'nda» bulunduğu kayıtlıdır. Defterdeki raporların tanzim tarihi olan 1914'de «muhterik, arsa halinde» görülen medrese bugünkü Midhat Paşa caddesi ile Abıhayat sokağı köşesinde bulunuyor olmalı idi¹¹.

60 Amuca-zâde Hüseyin Paşa medresesi (H 6)

Klâsik Türk mimarisinin son örneklerinden olan ve câmi, medrese, kütübhâne, açık türbe, sebil ve çeşmeden meydana gelen 1700'de inşâ edilmiş külliye'nin bir parçası bulunan medrese¹², Sarachane başında, Eski Sarachane sokağındadır.

1940 ve 1957'de tamirine teşebbüs edildiği halde bugünkü haline ancak 1960'da getirilebilmiş¹³ olup, halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Türk İnşaat ve San'at Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.

8 Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi* (HC), İstanbul 1281, II, 206; J. von Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Hellert terc., Paris 1841, XVIII, 128.

9 DVMD, s. 182'deki 1330 tarihli raporda gayet rutûbetli 5-6 odası olduğu ve ancak 6 talebe ikamet edebileceği kaydedildiği halde, aynı yerde 1334'de ilâve edilen notta oda sayısı 10 olarak gösterilmektedir. *İstanbul Ansiklopedisi*'nde ise oda sayısı 11 olarak verilmektedir.

10 *İstanbul'da mevcut medreselerin esâmisi* (İME), İstanbul Üniversitesi Ktb. TY 8869, Nr. 34.

11 DVMD, s. 34; *İst. H.*, pafta B3.

12 HC, I, 91-92; Semavi Eyice, *Petit guide à travers les monuments Byzantins et Turcs* (PG), İstanbul 1955, s. 78; «Amuca-zâde medresesi», *İs. An.*

13 Ömür Güçyener, *XVII. ve XVIII. yüzyıl İstanbul medreseleri*, San'at Tarihi mezuniyet tezi, s. 23.

83 Atik Ali Paşa medresesi (I 8)

Sultan II. Bayezid'in sadrâzamlarından Hadım Ali Paşa tarafından, eski adı Sadefciler¹⁴ olan Çenberlitaş semtinde câmi¹⁵, medrese, imâret, tekye, türbe, sıbyan mektebi ve han (elçi hanı)¹⁶ dan mürekkebe olarak inşâ edilen külliye'nin bir parçasıdır.

«Türkiye Muallimler Birliği» olarak kullanılmakta olan Atik Ali Paşa medresesi bugün maalesef aslî şeklini muhafaza etmekten uzaktır.

Yeniçeriler caddesinin güney tarafında kalan medresenin, tramvay şebekesi inşaatı sırasında yol açılırken, öndeki hücreleri kesilmiş ve geridekilerin üstüne 4 hücre eklenmiştir¹⁷.

18 Ayasofya-yı kebîr medresesi (I 10)

İstanbul'un fethini müteâkıb Ayasofya câmi haline getirilince, papaz odaları da medreseye çevrilmiş (857/1453), daha sonra, muhtemelen kütübhâne ile aynı tarihte (1466), yine Fâtih Sultan Mehmed tarafından inşâ ettirilen tek katlı medrese binasının üzerine II. Bayezid devrinde bir kat çikilmiş; daha sonraki devirlerde ise medrese, bazı tamir ve tadiller geçirmiştir¹⁸.

1924'e kadar darü'l-hilâfe medresesi olarak kullanılan ve 1935'e doğru yıkılan¹⁹ Ayasofya medresesi Gurlitt plânında saraya bakan cephede ve Soğuk Çeşme Yokuşu üzerinde görülmektedir^{19a}.

14 «Sadefciler'de Atik Ali Paşa mahallesinde», *IME*, Nr. 26; «Divanyolu'nda Sadefciler'de» *DVMD*, s. 26.

15 S. Eyice («Atik Ali Paşa câmi'nin Türk mimârî tarihindeki yeri», *TD*, sayı 19 (1964), s. 101), H. Ayvansarayi'nin (*HC*, I, 149) câmi'in inşâ tarihi olarak gösterdiği 902 (1496-97) tarihinin orijinal inşâ tarihi olmadığına işaret etmektedir.

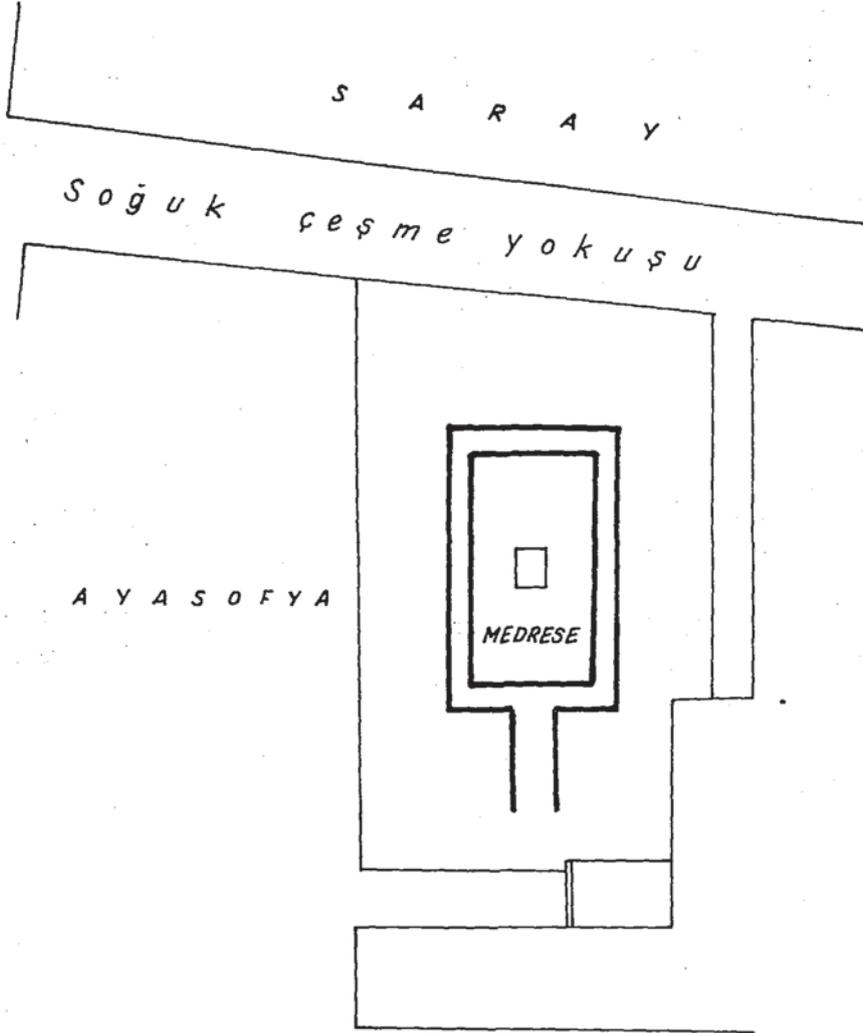
16 S. Eyice, «Elçi Hanı», *TD*, sayı 24 (1970), s. 93-130.

17 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih Devri Mimârisi* (FDM), İstanbul 1953, s. 110; S. Eyice, *Atik Ali Paşa*, s. 101-102.

18 *HC*, I, 3-4; Cahid Baltacı, *XV. ve XVI. asır Osmanlı medreseleri*, İstanbul 1976, s. 474. Ayverdi, *FDM*, s. 227'de S. Ünver'in «Ali Kuşçu» risâlesinde neşrettiği plân ve fotoğrafa dayanarak kârgir zemin katı üstüne II. Mahmud zamanında ilâve olunmuş ahşap kattan bahsetmektedir ki bu muhtemelen tamirlerden biri olmalıdır.

19 *PG*, s. 16.

19a Cornelius Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinoples*, Berlin, XXV - XXVI Bk. Şekil 2.

Şekil 2 — Ayasofya medresesi
(Cornelius Gurlitt, Die Baukunst Konstantinoples, Berlin)
XXV- XXVI

19 Ayasofya-yı sagır medresesi (J 8/9)

Küçük Ayasofya mahallesindeki kilise, Babü's-sa'âde ağası Hüseyin Ağa²⁰ tarafından XV. asır sonuna doğru câmiye çevrilmiş ve 36 zâviye hücre-i ilâve edilmiştir²¹. Türbe, imâret, mekteb ve çifte hamamı da bulunan külliye-i medresesinden HC ve PG'de bahs edilmemektedir. Buna göre zâviyenin sonradan medrese haline getirildiği düşünülebilir.

Yakın zamanda tamir geçirmiş olan medrese odalarında âileler oturmaktadır.

Resim 3 — Küçük Ayasofya medresesi
(bahçeden görünüşü)

149 Baba Mahmud Bekir Ağa darü'l-hadisi (H 6)

Elde mevcut medrese listelerinde²² Şehzadebaşı'nda bulunduğu belirtilir.

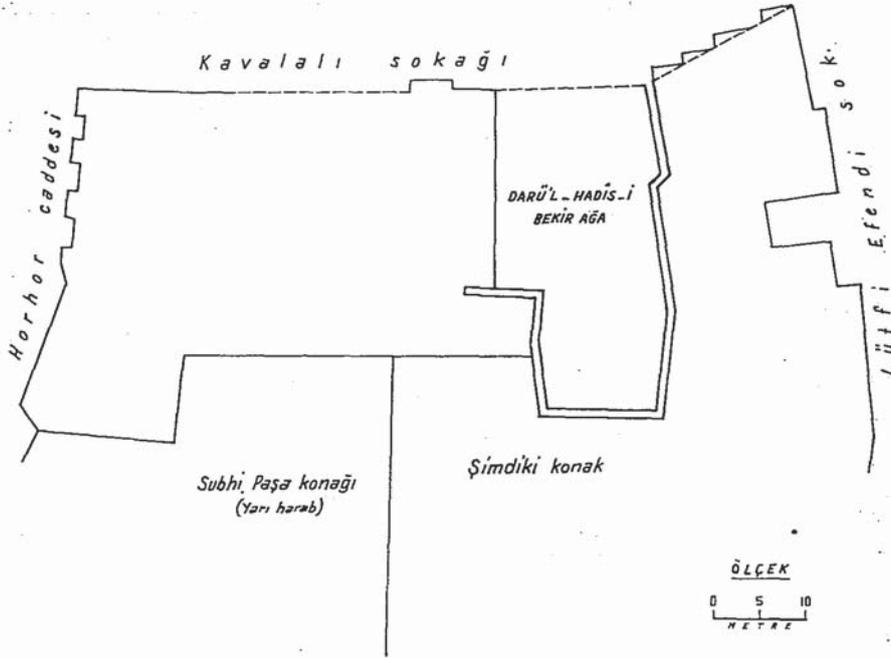
20 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni* (SO), II, 182.

21 HC, I, 188; PG, 35. *Cedvel-i Medâris-i Âsitâne ve Bilâd-ı Selâse* (MABS)'de Ayasofya-yı sagır medresesinin bânisi de Fâtih Sultan Mehmed olarak gösterilmiştir (Koyunoğlu Ktb. Nr. 13363). Bk. Resim 3.

22 İME Nr. 66; DBSM, birinci dâire; DVMD, s. 66.

len bu medrese, Pervititch tarafından hazırlanan İstanbul plânında²³ Kavalalı sokağında ve Subhi Paşa Konağı'nın üst kısmında gösterilmektedir ki bugün İstanbul Üniversitesi Muhasebesi binasının bulunduğu yer olmalıdır.

1914'de hazırlanan raporda evler arasına sıkışmış ve harab olduğuna, 1918'de ise «son derece harab» bulunduğuna işaret edilmiştir²⁴.

Şekil 3 — Darü'l-hadis-i Baba Mahmud Bekir Ağa
(Pervititch plânı, Fatih, Kızıtaşı - Horhor, Pafta 44, 1934)

56 Bayram Paşa medresesi (I 4)

Bağdad seferi sırasında (1048/1638) ölen sadrâzam Bayram Paşa tarafından Haseki külliyesi yakınında 1045 (1635)²⁵ de inşâ ettirilen medrese, sıbyan mektebi, sebil, çeşme, türbe ve tekyeden müteşekkil külliyenin med-

23 Pafta 44 Fâtih, Kızıtaşı-Horhor. Bk. Şekil 3.

24 DVMD, s. 66.

25 VF, I, 204 b; Hammer, XVIII, 117/82.

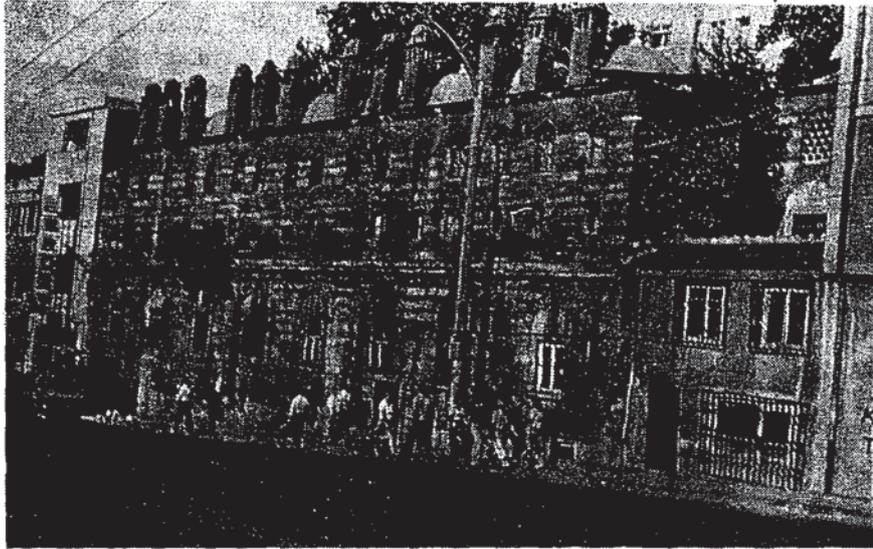
resesi, Haseki caddesi ile Haseki Kadın sokakları köşesindedir. Hâlen «Hâseki Kız Öğrenci Yurdu» olarak kullanılan medresenin kapısı, Haseki Kadın sokağında olup doğu ve güney doğuya doğru meyilli bir alan üzerinde ve sokak seviyesinden yüksektir²⁶.

148 Bosnavî darü'l-hadîsi

Bu medrese hakkında da «Şehzade civârı»²⁷ veya Horhor'da²⁸ bulunduğu dâir kayıtlar vardır.

131 Ca'fer Ağa medresesi (I 10)

«Soğuk Kuyu medresesi» de denilen bu medrese, Ayasofya câmi'inin

Resim 4 — Ca'fer Ağa medresesi

26 Bayram Paşa medresesinin mimârî husûsiyetleri hakkında bk. Zeynep Nayır, «İstanbul Haseki'de Bayram Paşa Külliyesi», İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı, Ankara 1976, s. 402-403.

27 DVMD, s. 75.

28 İME, Nr. 75.

kuzeyindeki Ca'feriyye sokağına açılan Soğuk Kuyu çıkmazı ile Alemdar caddesi arasındaki adada ve hâlen ayakta.

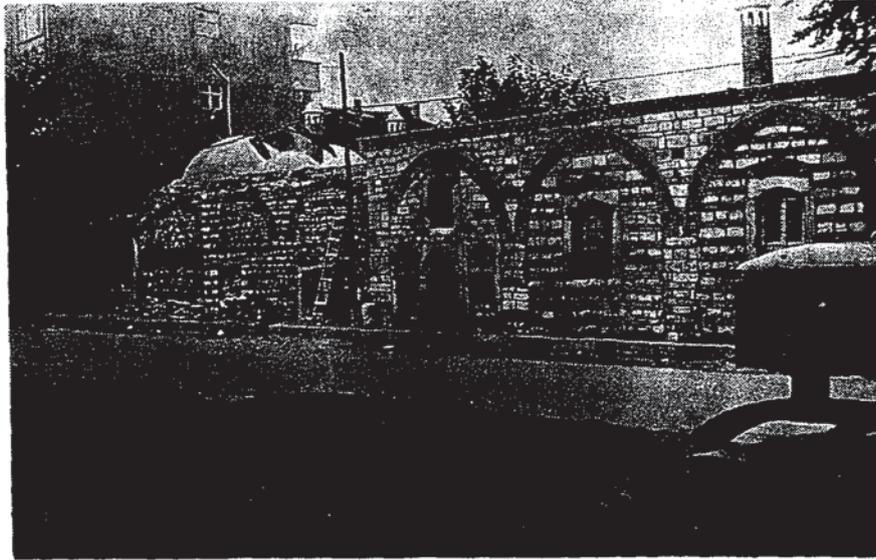
Babü's-sa'âde ağalarından Ca'fer Ağa tarafından başlatılan, fakat Zilhicce 964 (Eylül 1557)'de ölümü²⁹ dolayısıyla inşasına kardeşi Gazanfer Ağa tarafından devam edilerek 967 (1559/60)³⁰ da bitirilen medrese, Mimâr Sinan yapısıdır³¹.

110 Ca'fer Efendi medresesi

Sadece Kızıtaşı'nda olduğu³² tesbit edilebilen medrese, 13 Haziran 1918'deki büyük Fâtiî yangınında yanmıştır.

77 Cedîd Abdürrahim Efendi medresesi (G 5)

Eski adı Çarşamba olan Darüşşafaka caddesi üzerinde³³, Yavuz Selim'e

Resim 5 — Abdürrahim Efendi medresesi

29 *SO*, II, 69.

30 *HC*, I, 7-8; Baltacı, s. 173-74.

31 *Tezkeretü'l-ebniye* (Rıfki Melûl Meriç neşri), s. 96. Bk. Resim 4.

32 *İME*, Nr. 154; *MABS*, üçüncü dâire.

33 *DVMD*, s. 159.

giderken sağ tarafta, Yeşil Sarıklı sokağı ile Otlukcu Yokuşu arasında kalan adada bulunan ve hâlen restore edilmekte olan bu medrese^{33a}, şeyhülislâm ve imâm-ı Sultânî Mahmud³⁴ Efendi'nin oğlu Rumeli kazaskeri iken ölen (1171/1757) Abdürrahim Efendi'nindir³⁵.

İnşâ tarihi XVIII. asır ortaları olarak tahmin edilen medrese, Hadikettü'l-Cevâmî (telifi 1193/1799)'de «medrese-i cedîd» olarak kaydedilmiştir³⁶.

94 Cedîd Ali Paşa (Semiz Ali Paşa) medresesi (F 4)

Bânisi Kanunî devri sadrâzamlarından Semiz Ali Paşa (1561-1568)'dir³⁷. Fâtih'le Edirne Kapısı arasında Fevzi Paşa caddesi üzerinde Hattat Rakım Efendi türbesinin yanında olup, içinde «Edirne Kapı Sağlık Merkezi» vazife görmektedir.

Mimâr Sinan yapısı³⁸ olan bina, eski adı Zincirlikuyu olan semtte, câmi dolayısıyla Atik Ali Paşa adı verilmiş olan mahallede ve câmi'in yakınında bulunduğu³⁹ halk arasında yanlış olarak «Atik Ali Paşa medresesi» adıyla anılmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki kayıtlarda diğer Cedîd Ali Paşa'dan ayırmak üzere «Vasat Ali Paşa» olarak adlandırıldığına da rastlanmaktadır.

64 Cedîd Es-seyyid Hasan Paşa medresesi (I 7)

Bayezid civarında Vezneciler'de Edebiyat Fakültesi'nin yanında Kimyager Derviş Paşa sokağında olup, içinde Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Türkiyat Enstitüsü bulunmaktadır.

Sultan I. Mahmud devri sadrâzamlarından (1156-59/1743-46) (ö. 1161/1748) Seyyid Hasan Paşa tarafından 1158 (1745)'de⁴⁰ inşâ ettirilen medrese,

33a Bk. Şekil 1 ; Resim 5.

34 İlimiye Salmâmesi, s. 496'da «Mehmed Efendi» şeklinde yazılmış ise de, medresesi yanındaki hazirede bulunan Abdürrahim Efendi'nin mezar taşında ve HC, I, 12'de babasının adı «Mahmud Efendi» olarak kayd edilmiştir.

35 Sezen Günay, XVIII. asrın ikinci yarısında Kazaskerler ve Pâyeliler (K ve P), Edebiyat Fakültesi, Tarih mezuniyet tezi, 1965, s. 1.

36 HC, I, 12.

37 SO, III, 499.

38 TE, s. 95.

39 HC, I, 191; Baltacı, s. 460.

40 Hammer, XVIII, 128/269.

Türk barok üslûbunun ilk örneklerindedir⁴¹.

118 *Cedîd Mehmed*⁴² Efendi medresesi (J 10)

Sultan Ahmed'de Bâb-ı Humâyûn'un karşısındaki caddenin devamı olan Kabasakal caddesinde köşededir. Yol üstünde dükkânlar ve «Türkiye İstiklâl Harbi Kuvây-ı Milliye Muharibleri Dul ve Yetimleri Derneği Şubesi» bulunmaktadır. Kilitli olan kapısının aralığından yarı harab hücreler görülmektedir. Esasen 1330 (1914) tarihli raporda da zemîni ve harabca 12 odası ve «harab bir ders-hânesi» bulunduğu bahs edilmektedir⁴³.

Cevherhan Sultan medresesi (bk. Gevherhan Sultan)

67 *Cezâyirli Ahmed Paşa* medresesi (H 9)

Câmi ve medreseden mürekkebe bir manzûme olarak Demirkapı'da Daye Hatun mahallesinde⁴⁴ Darü's-sa'âde Ağası sokağı üzerinde⁴⁵ Cezâyir Beğlerbeğisi Ahmed Paşa⁴⁶ tarafından inşâ ettirilmiştir⁴⁷.

1918'de Askerî iâşe erzak tevzi mahalli olarak kullanılan medrese bugün mevcut değildir⁴⁸.

41 Güçyener, tez, s. 45.

42 Negredilen listede isim «Ahmed» şeklinde kaydedilmiştir. Ancak son asır İstanbul medreseleri listelerinde (bk. Mehmed Efendi, der Sultan Ahmed, *MABS*, 1. dâire; Cedîd Mehmed Efendi, Sultan Ahmed civarında Kaba Sakal mahallesinde: *İME*, Nr. 3; Cedîd Mehmed Efendi, Sultan Ahmed: *DVMD*, s. 3) Cedîd Ahmed Efendi ismine rastlanmayıp, sadece Sultan Ahmed'de «Cedîd Mehmed Efendi» medresesinden bahs edilmesi «Mehmed» adının zuhul eseri olarak Ahmed şeklinde yazılmış olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir.

43 *DVMD*, s. 3.

44 *İME*, Nr. 17.

45 *19. asırda İstanbul Haritası* (İst. H), (Hazırlayan Ekrem Hakkı Ayverdi), İstanbul 1958, A 4.

46 *HC*, I, 44; Tahsin Öz, *İstanbul Câmiileri*, Ankara 1962, I, 20, not 15; *SO*, I, 207; Baltacı, s. 154.

47 Câmi'in inşâ tarihi olarak Tahsin Öz tarafından XVII. yüzyıl başları gösterilmişse de (aynı yer), 979 (1571)'den önce müderris tayin edildiğine bakılırsa, bunu XVI. asrın ikinci yarısına kadar indirmek gerekir (Baltacı, aynı yer).

48 *DVMD*, s. 17.

139. Çavuşbaşı Süleyman Ağa medresesi (J 7)

Koska'da Mimâr Kemâleddin mahallesinde⁴⁹ Koca Ragıb Paşa sokağının nihayetinde câmî, medrese ve çeşmeden mürekkebi bir manzume⁵⁰ olarak Çavuşbaşı Süleyman Ağa tarafından XVII. asır ortalarında yaptırılmıştır⁵¹.

Medrese XX. asır başlarında harab olmakla beraber, henüz mevcuddu. Hattâ 1918'de harabiyetine rağmen asker âilesi ikamet etmekteydi⁵².

161 Çayırılı medrese (G 6)

Kadı çeşmesi'nde Sinan Ağa mahallesinde⁵³ eski adı Yeni Hamam caddesi⁵⁴ olan Karadeniz caddesi üzerinde, bugün mevcut olmayan Sinan Ağa câmîi ile Damad Mehmed Efendi medresesinin karşı tarafında Hanedan ve Çeşmi-zâde sokakları arasındaki adada bulunmakta idi.

Ahşab olan ve 1914'de harab bulunduğuna işaret edilen medrese, 1918'deki Fâtih yangınından kurtulamayarak arsa hâline gelmiştir⁵⁵.

61, 62 Çorlulu Ali Paşa medreseleri (I 8)

Bir câmî ile «ûlâ» ve «sânî» olmak üzere iki medrese, tekye ve kütüb-

49 *İME*, Nr. 71.

50 S. Eyice, «İstanbul'un ortadan kalkan bazı tarihi eserleri, I. Çavuşbaşı câmî'i» *TD*, 26 (1972), s. 130-135.

51 *HC*, I, 71; T. Öz, I, 43, not 74; Ayverdi, *FDM* (s. 29, Nr. 187)'de bânisi Fâtih devrinde yaşamış olarak gösterilmekte ise de, Eyice (aynı makale, s. 131, not 7), *EEKE* dosyasına dayanarak, bânisinin Fâtih'in Çobanbaşı'sı neslinden 1014 (1605/6)da ölen Süleyman Ağa olduğunu ifade etmektedir. Bu bilgiler muvacehesinde inşâ tarihinin, Hammer (XVIII, 121/146)'in muhtemelen Şeyhî (VF, I, 284 a)'deki «1067 Receb'inde ibtidâ hârici ihdâs olundu» ifâdesine dayanarak gösterdiği 1067 (1656) değil, yaklaşık olarak XVII. asır başı olduğu söylenebilir.

52 *DVMD*, s. 71. Prof. Eyice (aynı makale, s. 132), Ayverdi tarafından nesredilen İstanbul Haritası'nda medresenin gösterilmemiş olduğuna işaretle «o vakitler (1875-80) bile ortadan kalkmış olmalıdır» demektedir. Ancak adı geçen haritada o tarihte faal olan bütün medreseler gösterilmiş olmadığından, bunun da, diğer bazıları gibi, ihmal edilmiş olduğu düşünülebilir.

53 *İME*, Nr. 108.

54 *İst. H.*, C5.

55 *DVMD*, s. 102.

hâneden⁵⁶ müteşekkil olan bu manzume, Çarşıkapı'da Yeniçeriler caddesi üzerindedir.

1708'de inşâ edilen medreselerden ûlâ Hüseyin Ağa, sâni ise Kalıçeci Hasan Ağa mahallelerindedir⁵⁷. Lâle devri üslûbunun ilk örneklerinden olan medreseler, 1961 ve 1963'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir ettirilmiştir⁵⁸. Hâlen Arabgir Talebe Yurdu ve İlim Yayma Cemiyeti olarak kullanılmaktadır.

Çukur medrese (bk. Müfti Hüseyin Efendi)

Çukur medrese (bk. Nişancı)

65 Damad-ı Cedîd İbrahim Paşa medresesi (I 6)

Şehzadebaşı'nda darü'l-hadis, medrese, kütübhâne, çeşme ve sebilden müteşekkil olarak inşâ edilen bu manzûmenin bânisi sadrâzam Nevşehirli İbrahim Paşa'dır. Darü'l-hadis'in dershânesi mescid olarak da kullanılıyordu⁵⁹.

1132 (1720)'de inşâ olunan medrese, Lâle devri üslûbundadır⁶⁰ ve hâlen Verem Savaş Derneği olarak kullanılmaktadır.

104 Damad Mehmed Efendi medresesi (G 6)

Eski adı Yeni Hamam⁶¹ olan Karadeniz caddesi üzerinde adını mahalleye vermiş olan Sinan Ağa⁶² Câmî'inin karşı köşesinde⁶³ set üzerinde inşâ edilmiş olan medresenin bânisi, Sultan III. Murad'ın musahibelerinden Râziye kadına damad olduğu için «Damad Mehmed Efendi» olarak şöhret yapmış olan müderris Mudurnulu Mehmed Efendi'dir⁶⁴.

1918'de «muhterik arsa halinde»⁶⁵ olduğu kayd edilen bu medrese için EEKE'ndeki dosyada 1948 tarihli şu kayıt vardır :

56 *HC*, I, 75-76.

57 *İME*, Nr. 28 (ûlâ), 29 (sâni).

58 Güçyener, tez, s. 35.

59 *HC*, I, 41; T. Öz, I, 76.

60 Güçyener, s. 40.

61 «Müfti Hamamı kurbünde», *DVMD*, s. 94.

62 *İME*, Nr. 78.

63 *İst. H.*, C5.

64 *HC*, I, 120.

65 *DVMD*, s. 94.

«Haydar mahallesi, Gelenbevî Okulu karşısında, set üzerinde, bodrum üzerine yapılmış 5 odadan ibârettir. Temel ve duvarları âdî moloz taşındandır. Çatıları çökmüş, bir tanesi meskûndur. Sed üzerindeki 6 mezar taşının medresenin sağ köşesinde vaktiyle yıkılmış Sinan Câmî'inin metrük kabristanına nakl ile yıkılmasına komisyonca karar verilmiştir»⁶⁶.

Darü'l-hadis-i Baba Mahmud Bekir Ağa (bk. Baba Mahmud Bekir Ağa Darü'l-hadîsi)

Darü'l-hadis-i Bosnavî (bk. Bosnavî Darü'l-hadîsi)

Darü'l-hadis-i Hasan Ağa (bk. Hasan Ağa Darü'l-hadîsi)

Darü'l-hadis-i İzzet Mehmed Efendi (bk. İzzet Mehmed Efendi Darü'l-hadîsi).

Darü'l-hadis-i Mislî Ali Efendi (bk. Mislî Ali Efendi Darü'l-hadîsi).

Darü'l-hadis-i Ömer Hulûsi Efendi (bk. Ömer Hulûsi Efendi Darü'l-hadîsi).

45 Dâvud Paşa medresesi (J 3/4)

Hekim-oğlu Ali Paşa, Dâvud Paşa medresesi ve Dâvud Paşa çeşmesi sokakları arasında kalan adada inşâ edilmiş olan medrese, câmî, tabhâne, türbe, mahkeme, imâret, mekteb, hamam ve çeşme ile birlikte bir külliye meydana getirmektedir.

Fâtih külliyesi istisna edilirse, XV. asırdan kalan iki medreseden biri olan Dâvud Paşa medresesi, câmiinden 8m. lik Medrese sokağıyla ayrılmakta olup⁶⁷, bu sokağa açılan kapısı bugün iptal edilmiş durumdadır.

Fetihten sonraki ilk dînî eserlerden olan Mahmud Paşa, Murad Paşa (Aksaray), Rum Mehmed Paşa (Üsküdar) külliyesi mîmârî mektebine dahil olan bu külliyenin⁶⁸ bânisi, Sultan II. Bayezid devri sadrâzamlarından Dâvud Paşa (1482-97)'dir.

890 (1485)'de⁶⁹ inşâ edilen medrese, 1180 (1766) zelzelesini müteakib

66 EEKE, dosya 1004. Bu kayıt 1918 yangınında büyük zarar gördüğü, fakat binâ bakiyesinin 1948'de hâlâ mevcut olduğunu göstermektedir.

67 FDM, s. 119-120.

68 *İstanbul Âbideleri* (İst. Ab.), s. 31.

69 Hammer, XVIII, 111/18.

Hassa baş mîmârı Tahir. Ağa nezaretinde tamir edilmiştir⁷⁰.

16 hücre ve bir dershânedan ibâret olan medrese⁷¹ bugün harab ve metruk bir haldedir.

78 Debbag-zâde Mehmed Efendi medresesi (F 5)

XVII. asır şeyhülislamlarından⁷² olan Debbag-zâde Mehmed Efendi'nin medresesi, Koğacı Dede mahallesinde Dariüşsafaka caddesi üzerinde, bugün Fâtih Kız Lisesi'nin Yavuz Selim caddesi tarafındaki köşesinde idi⁷³.

1094 (1683)'de tadrise açılan⁷⁴ medrese 1918'de son derece harab olmakla beraber, Serez muhacirleri tarafından işgal edilmiş bulunuyordu⁷⁵.

135 Defterdar Ahmed Çelebi medresesi (H 4)

Mescid ve medreseden mürekkebin bu manzûme, Çapa'da Lütfi Paşa sokağında olup, bânisi II. Bayezid, Yavuz Selim ve Kanunî Süleyman devirlerinde baş-defterdarlık yapmış olan Ahmed Çelebi'dir⁷⁶. Mescid, Lütfi Paşa çeşmesinin yanında olduğundan yanlış olarak «Lütfi Paşa mescidi» adıyla anılır⁷⁷. Mescid'in inşâ tarihi 1518 olduğuna göre medrese de bu tarihlerde yapılmış olmalıdır⁷⁸.

70 *İst. Ab.*, s. 32.

71 Dâvud Paşa medresesinin hücre adedi eserlerde farklı gösterilmektedir. *DVMD*, (s. 167)'de 16 hücre mevcut olduğu, 16 talebenin ikamet edebileceği kaydedildiği halde, *FDM* (s. 119)'da 15 hücre, *PG* (s. 89) ve *İst. Ab.* (s. 32)'de 17 hücresi olduğu kayd edilmiştir.

72 Yedikule debbaglarından Şeyh Mahmud Efendi'nin oğlu ve Zekeriyya-zâdelerden İzzeti Mehmed Efendi'nin damadı olan Mehmed Efendi, meşihat makamında Feyzullah Efendi'ye hem selef, hem de halef olmuş, IV. Mehmed ve II. Süleyman devirlerinde toplam 2,5 sene şeyhülislamlık yapmıştır. Ölümü 1114 (1702)'de olup medresesi meydanına gömülmüştür (*İS*, s. 489; *SO*, IV, 201; *HC*, I, 36-37).

73 *İME*, Nr. 121. Bk. Şekil 4.

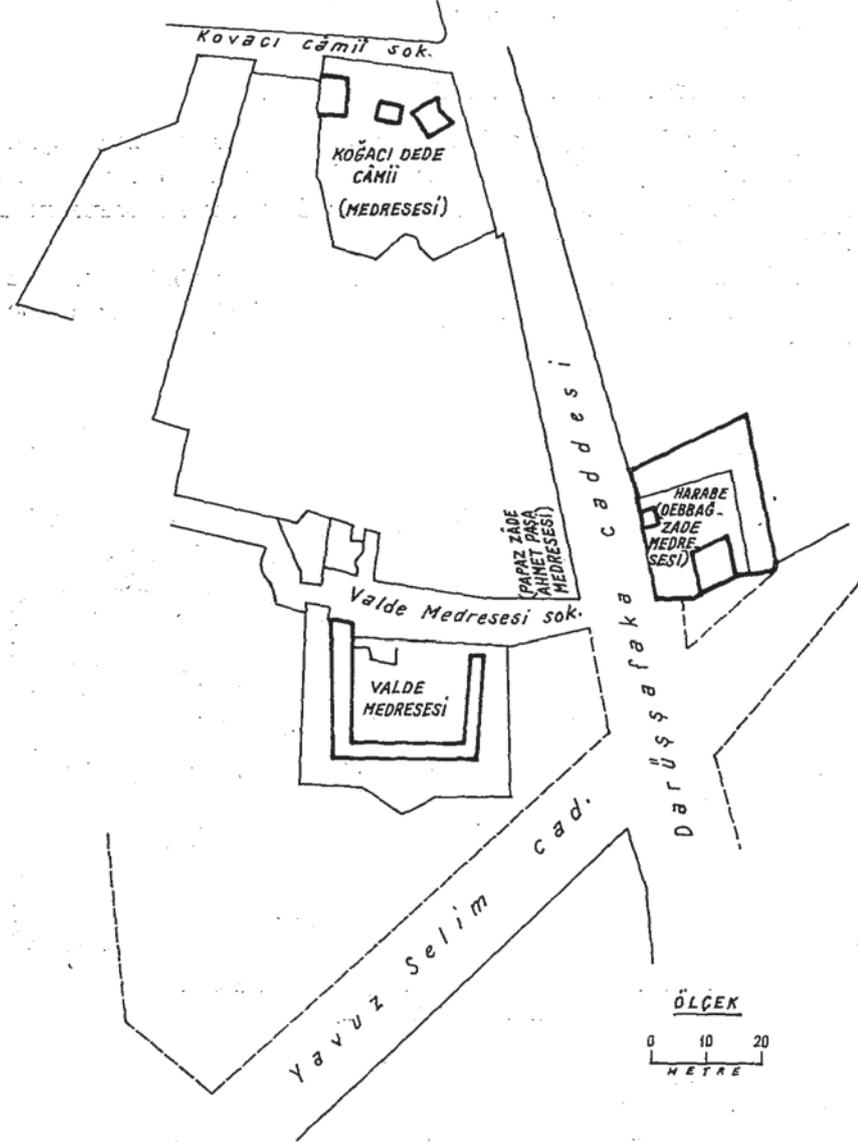
74 Hammer, XVIII, 123/191.

75 *DVMD*, s. 124.

76 Ahmed Çelebi, Fâtih devri vezirlerinden Zaganos Paşa'nın oğlu olup (İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İOTK), I, 455 ve II, 442), ölüm tarihi 931 (1524)'dir (*SO*, I, 197).

77 *HC*, I, 189.

78 Hammer'in (XVIII, 125/222) verdiği 1101 (1689) tarihinin doğru olmaması gerekir.

Şekil 4 — Valide Sultan, Koğacı Dede, Debbag-zâde ve Papas-zâde Ahmed Paşa medreseleri (Pervititch plâni, Çarşamba Pafta 34, 1933)

Ahşab olan binâlar, I. Cihan harbi içinde yanmış⁷⁹, mescid 1958'de yeniden inşâ edilmişse de medrese kaybolmuştur⁸⁰.

134 Defterdar İbrahim Efendi medresesi (F 4)

Çarşamba'da Saray Ağası caddesine açılan Kurt Ağa çeşmesi sokağı ile Dolaplı Bostan sokağının köşesinde olan mescid ve medreseden müteşekkil manzûme⁸¹ nin bânisi Kanunî Sultan Süleyman devri baş-defterdarlarından İbrahim Paşa (1542-44)⁸²'dir.

1914'de hazırlanan raporda talebe iskânına elverişli görülmeyen medrese hücrelerinde⁸³, harab olmasına rağmen, bugün dahi âileler ikamet etmektedir.

Resim 6 — Defterdar İbrahim Efendi medresesi
(bahçeden görünüşü)

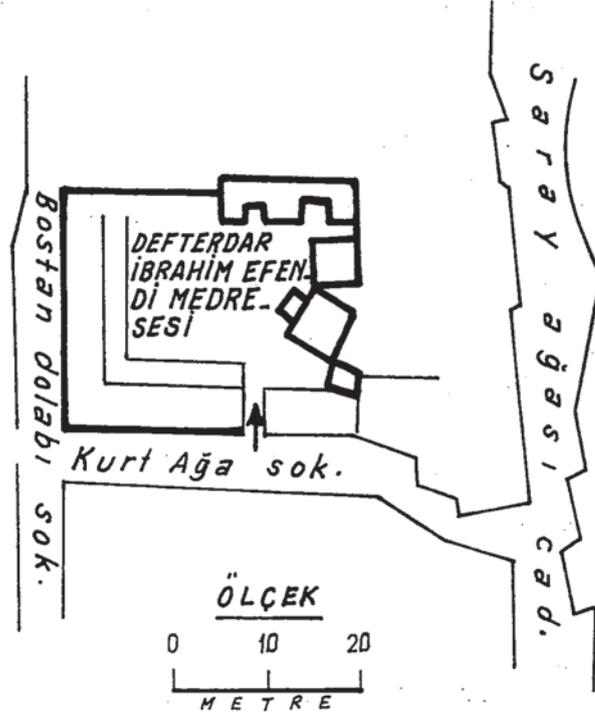
79 *DVMD*, s. 161.

80 T. Öz. I, 98; Baltacı, s. 126.

81 *HC*, I, 109. Bk. Şekil 5; Resim 6.

82 *SO*, I, 94; *IOTK*, II, 445. Hammer (XVIII, 123/186)'in bu medrese için verdiği 1086 (1675) tarihi yanlış olmalıdır.

83 *DVMD*, s. 126; Baltacı (s. 562) mescid ve medresenin yerinde evler olduğunu söylerken yanılmıştır.

Şekil 5 — Defterdar İbrahim Efendi medresesi
(Pervititch planı, Çarşamba-Karagümruk, Pafta 32, 1929)

111. Dülger-zâde Ahmed Şemsüddin Efendi medresesi (H 5)

Saraçhâne'de Fâtih'e giderken Macar Kardeşler caddesi üzerinde solda mescid ile tahtanî ve fevkanî⁸⁴ bir medreseden mürekkebi bir manzume olarak

84 Ayverdi (FDM, s. 14), Fâtih devri yapısı olarak göstermekte ve «câmi'in altında tahtezemin bir medrese vardır ki bu şekle başka yerde tesâdüf edilmez» demektedir. *Hadikatü'l-Cevâmî*'de (I, 107) «mescidin tahtında zir-i zeminde nerdüban ile inilir medresesi» olduğuna işaret edilmektedir. DVMD (s. 95) iki odasının yol tesviyesi sırasında kaybolduğu, tahtanî ve fevkanî 5 odadan 10 odası bulunduğu kaydedildikten sonra «ittisâlinde bir mescid-i şerif ile altı üstlü imam ve müezzin odaları»nın harab olduğu, bu sebeple «câmi ve müştemilâtını ihyâ ile medreseyi câmi-i şerife havli olarak kalb edilmesi»nin daha uygun olacağı 1914'de tanzim edilen raporda belirtildiği gibi 1918'de de «tahtanî ve fevkanî 10 odadan ibaret medresenin harikzedeler tarafından işgal»

Dülger-zâde Hoca Şemsüddin Efendi tarafından binâ ettirilmiştir⁸⁵.

116 Ebu'l-fazl Mahmud Efendi medresesi (H 6)

Şehzâdebaşı'nda, Atatürk Bulvarı ile Şehzâdebaşı caddesi'nin kesiştikleri dört yol ağzında⁸⁶ bulunan medresenin bânisi Karaçelebi-zâde ailesinden olup XVII. asrın ortalarında Rumeli kazaskerliği yapmış olan Ebu'l-fazl Mahmud Efendi'dir⁸⁷.

Medresenin inşaatının tamamlanıp tedrise açılması Şevval 1056 (Kasım 1648)⁸⁸'ya rastlamaktadır ki Rumeli kazaskerliğine ikinci tayininden bir ay kadar öncedir.

1894 zelzelesinde hayli harab olan medresenin 1914'de «iğretiye alınarak öylece muhafaza edildiği» ve «çarşı mahallinde bulunduğundan yenden inşâsının da pek muvafık olmadığı» rapor edilmiş⁸⁹, Belediye Sarayı inşaatı sırasında ise 1953-54'de başlanan yıkım sonunda 1956'da medresenin yeri dahi kaybolmuştur⁹⁰.

edildiğine işaret olunmaktadır. Ö.L. Barkan - E.H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* (İVTD), İstanbul 1970 (s. 225-26, Nr. 1320)'de Dülger-oğlu mescidinin 907 (1502) tarihli «asl-ı mal» kısmında -medrese kaydı olmamakla beraber- «hücerat 15 bab der harem-i mescid-i berây-ı süknâ-i ulemâ ve fukaha» kaydı vardır.

85 1869 tarihli medrese listesinde «Ahmed Şemsüddin» şeklinde kaydedilmiş bulunduğu halde SO (IV, 119)'de Dülger Mehmed'in Konya'dan gelip Saraçhâne'de bir mescid yaptığı ifade edilmektedir.

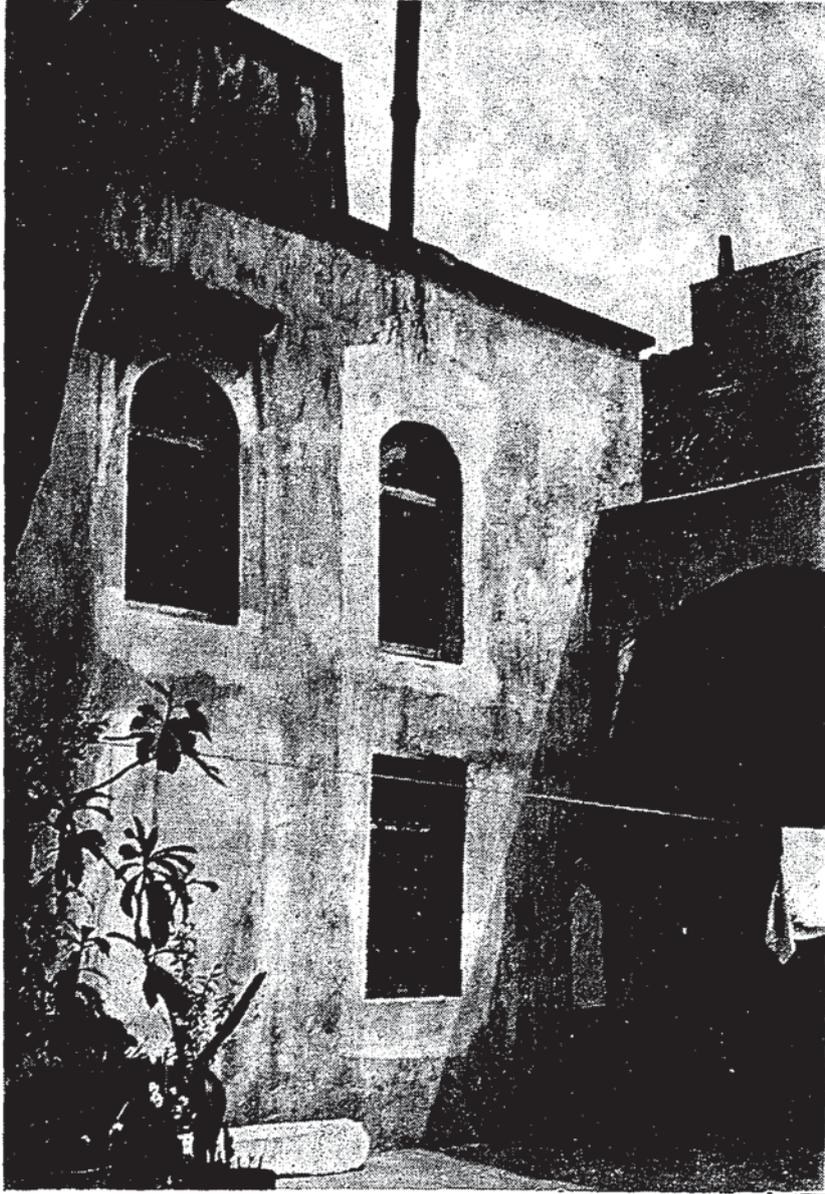
86 Ebu'l-fazl Mahmud Efendi medresesinin mevkii, tarihçesi, mimârî husûsiyetleri hakkında tafsilatlı malûmât için bk. S. Eyice, «Kazasker Ebu'l-fazl Mahmud Efendi Medresesi», TD, sayı 14 (1959), s. 147-162.

87 Mahmud Efendi 1054-1055 (1644-1645) ve 1056-1058 (1646-1648)'de olmak üzere iki defa Rumeli kazaskerliği yapmış, 1063 (1653)'de reisül-ulemâ iken ölmüştür (SO, IV, 320).

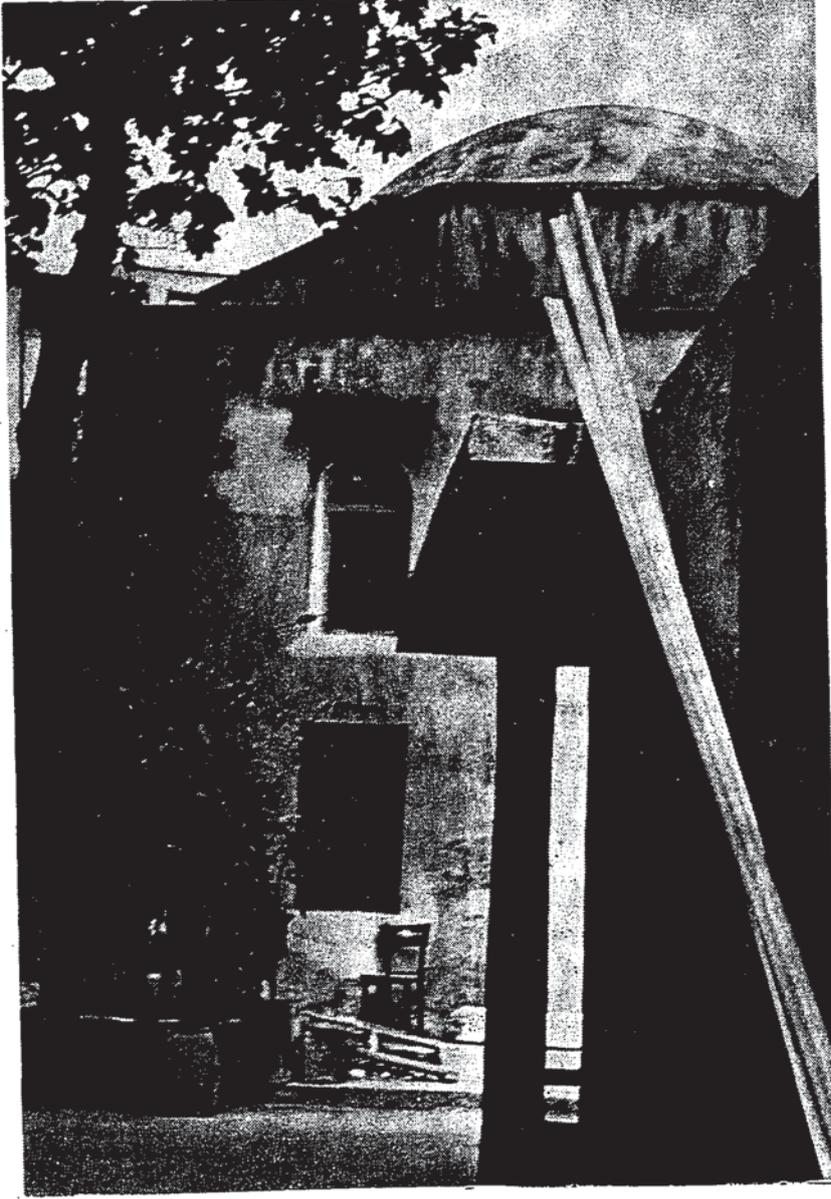
88 Şeyhî (VF, I, 429 b), Ankaravi Es'ad Mehmed Efendi'nin oğlu Seyyid Mehmed Said Efendi'nin biyografisinde «1056 Şevval'inde Karaçelebi-zâde Ebu'l-fazl Mahmud Efendi medresesiyle kâmvavâ ve evvel-i müderris-i ders-i fihâ olmuşlar idi» demektedir. Hammer (XVIII, 117)'de bu medrese «Karaçelebi-zâde Mahmud Efendi» medresesi olarak gösterilmekte ve kuruluş tarihi ile ilk müderrisinin Şeyhî'den alındığı anlaşılmaktadır.

89 DVMD, s. 63.

90 Eyice, aynı makale, s. 150.

Resim 7 — Efdal-zâde medresesi dershanesi
(avludan görünüşü)

Resim 8 — Efdal-zâde medresesi dershanesi
(avludan görünüşü)

70 Efdal-zâde medresesi (G 5)

Fâtih câmiinin batısında Akdeniz ciheti Ayak Kurşunlu medresesi karşısında Fevzi Paşa caddesinden Malta çarşısına çıkan İslambol caddesi üzerindeki Şekerci Hanının yanındadır. Ancak önündeki dükkânlar sebebiyle sokaktan görünmesi kabil değildir⁹¹.

Medresenin bânisi, Sultan II. Bayezid devri şeyhülislâmlarından Seyyid Hamîdüddin Efendi'dir⁹².

129 Elhac Beşir Ağa medresesi (I 9)

Bâbüâlf'de Alay köşkü caddesi üzerinde câmi, medrese, tekve, mekteb, çeşme ve sebilden mürekkeb olarak Darüssaade ağası Beşir Ağa⁹³ tarafından XVIII. asrın ortalarında inşâ ettirilen külliye'nin bir parçasıdır. Câmi kitâbesinde inşâ tarihinin 1158 (1745) olduğu tesbit edilmektedir. Barok üslûbunun Türk sanatıyla birleştirilmesiyle vücuda getirilmiş olan külliye'nin, câmi ve medresesinin II. Mahmud devrinde tamir görmüş oldukları cümle kapıları üzerindeki kitâbelerden anlaşılmaktadır⁹⁴.

Elhac Halil Efendi (bk. Kaba Halil Efendi)

157 Elhac Hasan-zâde medresesi (G 6)

Dedesine nisbetle «Hasan-zâde» olarak şöhret bulan Hacı Mehmed. Câmi Efendi⁹⁵ tarafından yaptırılan bu medrese, bugün hâlâ Haydar'da Hacı Hasan ve Hasan Baba sokaklarının köşesinde ayakta olan ve aynı adı taşıyan câmi'in yanında idi⁹⁶.

91 Önündeki dükkânlar binâyı tamamen gözden sakladığı için Ayverdi (*FDM*, s. 29), «izi bile kalmadığı», Baltacı (s. 439) da «yerinde dükkânlar yapılmış» olduğunu ifade etmektedirler. Bk. Resim 7, 8.

92 *İS*, s. 341; *SO*, III, 256.

93 1129-59 (1717-1746) tarihleri arasında III. Ahmed ve I. Mahmud devirlerinde Darüssaade ağalığı yapmış olup Eyüb'te Baba Haydar mahallesindeki darü'l-hadis, mekteb, çeşme ve kütübhanenin de bânisidir. Ölümü 1746'dadır (*HC*, I, 49-50).

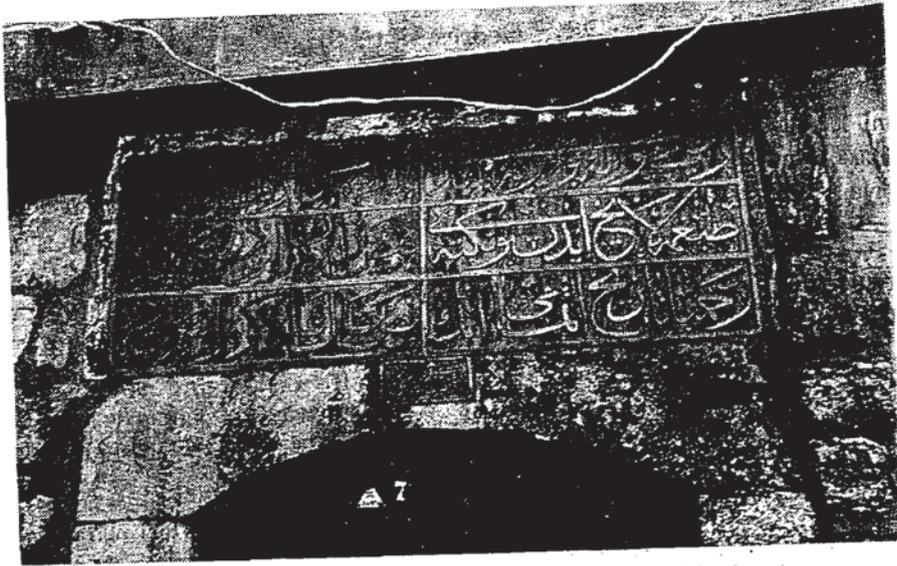
94 Öz, I, 19. Bk. Resim 9, 10.

95 982-911 (1487-1505/06) tarihleri arasında Rumeli kazaskeri olarak vazife görmüştür (*SO*, IV, 106).

96 *İst. H*, C 5.

Resim 9 — Elhac Beşir Ağa medresesi

Resim 10 — Elhac Beşir Ağa medresesi kitabesi

Daha 1918'de muhacirler tarafından işgal edildiği halde kabil-i iskân olmadığına⁹⁷ işâret edilen medrese bugün mevcut değildir.

Manzumenin inşâsı XV. asır sonlarında olsa gerektir.

125 Emre (Emir)⁹⁸ Hoca medresesi (H 7)

Bozdoğan kemeri ile Süleymaniye arasında Kirazlı mescid civarında, Molla Husrev mahallesinde⁹⁹ Taştekneler sokağı ile Emir Hoca sokakları köşesinde sokak seviyesinden yüksekte, hâlen bir köşesinde küçük bir ev olan arsa üzerinde idi.

1914'de 8 odadan dördünün yanmış olduğu, diğer dördünün de mâil-i inhidâm bulunduğunu öğrendiğimiz medresenin kalan kısımları da Vefa yangınından kurtulamamış olmalıdır ki 1918'de «muhterik» kaydı konmuştur¹⁰⁰.

73 Es'ad Efendi medresesi (F 5)

Çarşamba'da Manyasî-zâde ve İsmail Ağa caddelerinin kesiştiği köşede bulunan Şeyhülislâm Ebu İshâk-zâde İsmail Efendi'nin inşâ ettirmiş olduğu fevkanî câmiin kapısı üzerindeki mekteb ile avlusundaki şadırvan ve medrese küçük oğlu Şeyhülislâm Es'ad Mehmed Efendi¹⁰¹ tarafından 1724'de binâ ettirilmiştir¹⁰². 1952'de câmi ile birlikte tamir gördüğü¹⁰³ anlaşılan medrese boş olarak muhafaza edilmektedir.

Esmahan Sultan medresesi (bk. İsmihan Sultan)

97 *DVMD*, s. 101.

98 Bu isim, *MABS* ile M.K. Özergin tarafından negredilen «İstanbul ve Rumeli medreseleri» (*Tarih Enstitüsü Dergisi (TED)*, sayı 4-5 (1974), s. 276 Nr. 66) listesinde «Emre», diğer listelerde «Emir» şeklindedir. 1728 tarihli bir ruus kaydında medresenin isminin «Emre Hoca» olarak geçmesi (bk. Bgb. Arşivi, *Ruus defterleri* Nr. 261-5, s. 60), aslının «Emre» olduğu, zamanla «Emir» haline geldiğinde şüphe bırakmamaktadır.

99 *İME*, Nr. 53.

100 *DVMD*, s. 53.

101 Es'ad Efendi, Sultan I. Mahmud devrinde 13 ay meşihat makamını işgal etmiş, fakat asrın icâblarına uymaması sebebiyle önce Şam, sonra Mekte'ye gönderilmiş, dönüşünden kısa bir zaman sonra da ölmüştür (1166/1753). Kabri câmi haziresindedir (*İS*, s. 524; *SO*, I, 332-333).

102 *HC*, I, 38; *PG*, s. 63.

98 Etmekçi-zâde Ahmed Paşa medresesi (G 5)

Şehzâde câmiinin arkasında Kovacılar caddesi üzerinde hâlen «İlim Yayma Cemiyeti Talebe Yurdu» olarak kullanılmakta olan medresenin bâ-nisi I. Ahmed devri vezirlerinden Ahmed Paşa'dır¹⁰⁴.

Fâtiḥ medreseleri (bk. Sultan Mehmed Han)**63 Ferhad Paşa medresesi**

Demirkapı civarında, Dâye Hatun mahallesinde bulunan medrese¹⁰⁵, XIX. asrın başlarında arsa hâlinde¹⁰⁶ görülmekte ve yerini de tam olarak tes-bit mümkün olamamaktadır.

79 Feyzullah Efendi medresesi (H 5)

Fâtiḥ'de Macar Kardeşler caddesi üzerinde bugün «Millet Kütübhânesi» olarak kullanılan bina Sultan Mustafa devrinde şeyhülislâmlık yapmış olan Feyzullah Efendi'nin¹⁰⁷ medresesidir.

Medresenin esas kapısı arka tarafta ve kapalıdır. Üzerindeki Neylî'ye âid arabca kitâbe 1112 (1700)'de¹⁰⁸ tamamlandığını göstermektedir.

XVII. asır Türk mimârisinin bâriz husûsiyetlerini taşıyan ve klâsik devrin son temsilcilerinden olan medrese¹⁰⁹ I. Dünya Harbi senelerinde harab bir vaziyette bulunduğundan, belediyece yıktırılıp meydan açılması düşüncesinden, Eski Eserleri Koruma Encümeni fahrî azası olan Fransız sefirinin eşinin teşebbüsü ile vazgeçilmiş¹¹⁰ ve Ali Emiri Efendi'nin kitaplarını vakfede-

103 *PG*, aynı yer.

104 Ahmed Paşa (ö. 1026/1617), I. Ahmed devrinde başdeftardalık, Rumeli ve Haleb vâililikleri yapmış (*SO*, I, 205), 1024 (1615)'de Damad (Koca, Öküz) Mehmed Paşa'nın İran seferi serdarlığında Haleb'den İstanbul'a gönderilerek sadâret kaymakamlığı Gürcü Mehmed Paşa'dan alınıp kendisine verilmiştir (Naima, *Târiḥ*, İstanbul 1283, II, 137).

105 *İME*, Nr. 18.

106 *DVMD*, s. 19.

107 Feyzullah Efendi, II. Mustafa ve III. Ahmed'in hocalıklarını da yapmış nüfuzlu şeyhülislâmlardandı (1099-1115/1688-1703) : *İS*, s. 491-92; *SO*, IV, 33-34.

108 Hammer, XVIII, 128/263'deki 1124 (1712) tarihi yanlıştır.

109 Güçyener, tez, s. 29.

110 *İst. Ab.*, s. 38-40.

ceğini öğrenen Hayri Efendi'nin Evkaf Nazırlığı zamanında İstanbul Muhibleri Cemiyeti tarafından tamir ettirilerek kütübhâne hâline getirilmiştir (1916)¹¹¹.

150 Gazanfer Ağa medresesi (H 6)

Darüssaade Ağası Gazanfer Ağa¹¹² tarafından XVI. asrın sonunda muhtemelen Mimâr Davud Ağa¹¹³'ya inşâ ettirilen medrese, türbe ve sebilden müteşekkil manzume¹¹⁴ eski adı Kırkçeşme¹¹⁵ olan semtte Atatürk bulvarı üzerinde Bozdoğan kemerini geçince solda bulunmakta ve 1945'den beri «Belediye Müzesi» olarak kullanılmaktadır¹¹⁶.

95 Gazi (Kara) Ahmed Paşa medresesi (G 2)

İstanbul'un yedinci tepesinin kuzey yamacında, Topkapı'da Topkapı cad-desi ile Arpa emini yokuşu köşesinde Bayrampaşa çayırına nâzir olarak inşâ edilen câmi, medrese, mekteb, türbe ve çeşmeden müteşekkil külliye¹¹⁷ Kara Ahmed Paşa¹¹⁸ tarafından Mimar Koca Sinan'a inşâ ettirilmiştir¹¹⁹.

Medrese, külliyenin kuzeydoğusunda yer alan câmiye şadırvan avlusiy-le birleşmektedir¹²⁰. Külliyenin tamamlanması ölümünden sonra kethüdası Husrev Bey'in himmetiyle (967/1558-59) olmuştur¹²¹.

16 odası olan medresede okunacak derslerle talebe sayısı v.s. vakfiye-

111 Güçyener, aynı yer.

112 Gazanfer Ağa (ö. 1011/1602) III. Murad ve III. Mehmed devri Darüssaade ağalarından olup, Soğuk Çeşme'de medresesi bulunan Ca'fer Ağa'nın da kardeşidir. *SO*, III, 619; Baltacı, s. 206-7.

113 Mimar Davud Ağa'nın hayatı ve eserleri hakkında tafsilâtlı bilgi için bk. Muzaffer Erdoğan, «Mimar Davud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri», *Türkiyat Mecmuası*, XII (1955), s. 179-204.

114 *Kezâ*, s. 193 ve *HC*, I, 289.

115 *İME*, Nr. 62.

116 *PG*, s. 56-57.

117 A. Saim Ülgen, «Topkapı'da Ahmed Paşa Hey'eti», *Vakıflar Dergisi* (VD), II, Ankara 1942, s. 169.

118 Daha ziyâde Kara Ahmed Paşa olarak tanınan Ahmed Paşa, I. Selim'in kızı Fatma Sultan'ın kocası olup, 960-62 (1553-55) yıllarında sadrâzamlık yapmıştır (C. Baysun, «Ahmed Paşa», *İA*, I, 193).

119 Medrese-i Maktul Ahmed Paşa der Topkapusu : *Tuhfetü'l-mimârin* (TM), R.M. Meriç negri, s. 34.

120 Ülgen, *Aynı makale*, s. 170.

121 *SO*, I, 199.

sinde kayıtlıdır¹²².

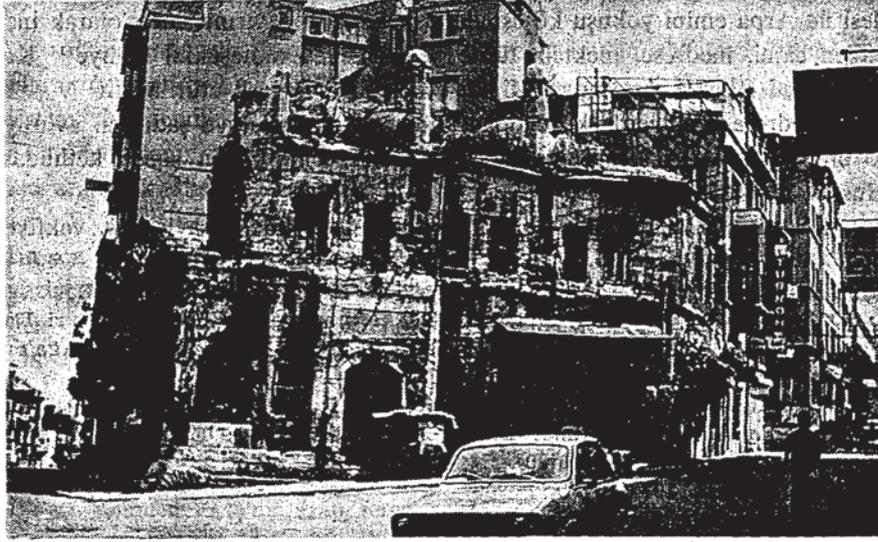
36 Gevherhan Sultan medresesi (J 4)

II. Selim'in kızı ve Piyâle Paşa'nın karısı Gevherhan Sultan tarafından 995 (1568)¹²³de inşâ edilen medrese, Cerrah Paşa caddesi üzerinde ve Cerrah Paşa Câmîinin karşısında Nakşî sokağı ile Küçük Mühendis sokağı arasındaki adada yer almaktadır.

1914'de dershânesi «mühedim» olarak görülen ve kadro harici bırakılmış olan medrese¹²⁴ hâlen Tıp Tarihi Müzesi'dir.

53 Hadım Hasan Paşa medresesi (I 9)

Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı binâsının karşısında Hilâl-i Ahmer (Kâ-

Resim 11 — Hadım Hasan Paşa medresesi

122 2 Ramazan 962 (21 Temmuz 1555) tarihli bu vakfiyede ders okutacak müderrisin «Kur'an-ı Kerim ve kudreti müsâid olduğu takdirde sarf, nâhiv ve lugat» öğretmesi ve medrese odalarındaki 15 talebeye günde ıktıser dirhem gümüş verilmesi gibi şartlar vardır (Şerefeddin Yaltkaya, «Kara Ahmed Paşa vakfiyesi», *VD*, II (1942) s. 93).

123 *HC*, I, 71; Hammer, XVIII, 115/62; Baltacı, s. 213.

124 *DVMD*, s. 165.

zım İsmail Gürkan) caddesi ile Molla Fenârî sokakları köşesinde bulunmaktadır. Fevkanî bir medrese ile altındaki dükkânlar, sebil ve çeşmeden meydana gelen manzûme, Sultan III. Mehmed'in sadrâzamlarından, 1006 (1597-98)'de 5 ay kadar sadrâzamlık yapmış olan, Hadım Hasan Paşa'nındır¹²⁵.

Dershânesi mescid olarak da kullanılan medrese 1005 (1596/97)'de inşâ ve 1247 (1831-32)'de II. Mahmud devrinde tamir edilmiştir¹²⁶.

55 Hâfız Ahmed Paşa medresesi (G 5)

Fâtih'te Fevzi Paşa caddesine paralel üçüncü cadde olan Fâtih caddesi üzerinde ve Başmüezzin ile Başhoca sokakları arasındaki adada 75 numaralı kapı iki defa sadâret kaymakamlığı yapmış olan Hadım Hâfız Ahmed Paşa¹²⁷ tarafından 1004 (1595-96)'de inşâ ettirilen câmi, medrese, darü'l-kurâ, kütübhâne, sebil ve çeşmeden mürekkebe külliyyeye âiddir¹²⁸.

1918'deki Fâtih yangınından kurtulamayan medrese¹²⁹, hâlen restore edilmektedir.

75 Hâmid Efendi medresesi (G 6/7)

Zeyrek'de, Unkapanı'na giderken sol taraftaki Fil yokuşu üzerinde bulunan medrese, Bizans yapısı bir binâ üzerine Ebussuûd Efendi'nin halefi Şeyhülislâm Hâmid Efendi¹³⁰ tarafından XVI. asrın ikinci yarısında¹³¹ Mimar Koca Sinan'a inşâ ettirilmiştir¹³².

125 *HC*, I, 98; *İOTK*, III, 498. Bk. Resim 11.

126 Baltacı, s. 220-22.

127 Hâfız Ahmed Paşa 1008 (1599/1600) ve 1013 (1604)'de iki defa sadâret kaymakamlığı yapmış, 1022 (1613)'de İstanbul'da ölmüştür (*SO*, II, 97-98).

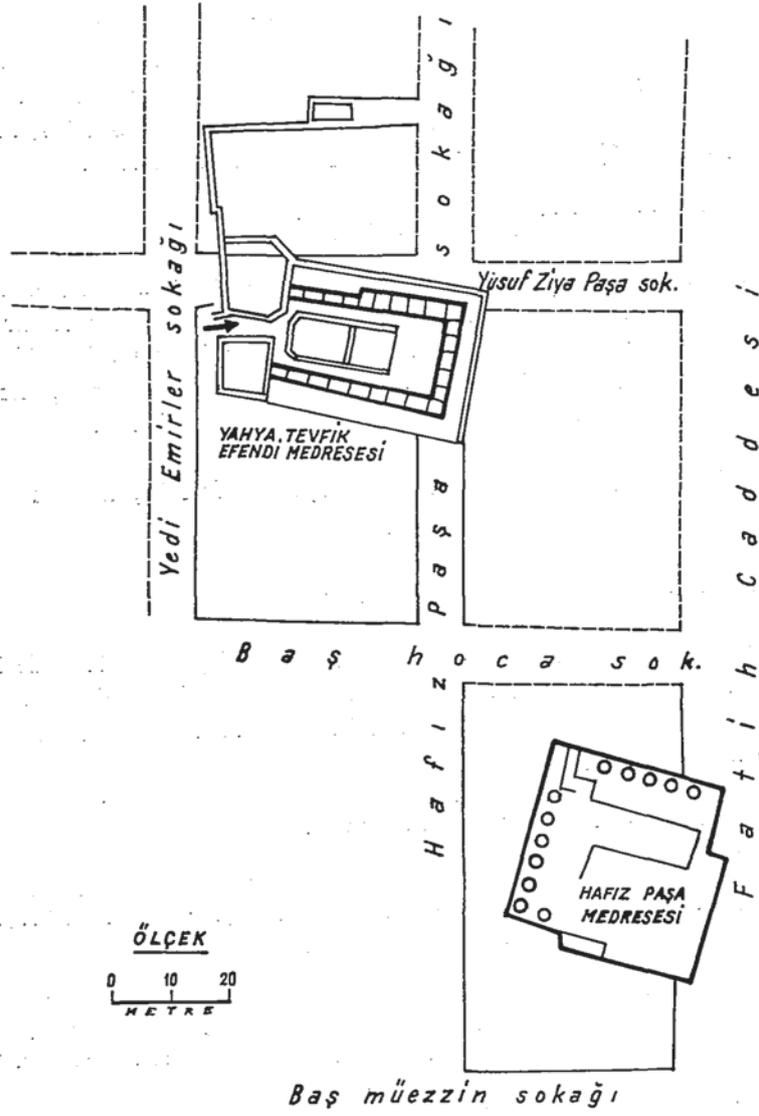
128 *HC*, I, 87-88. Bk. Şekil 6; Resim 12, 13.

129 *PG*, s. 75.

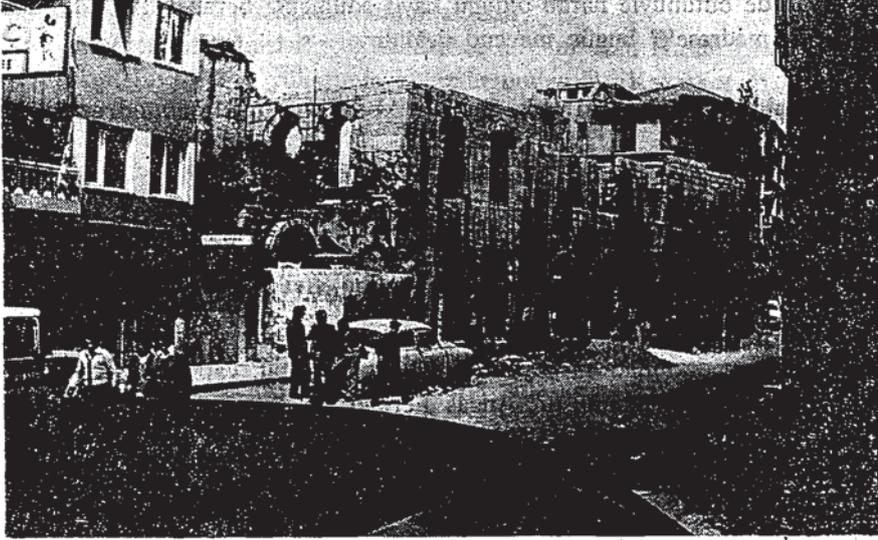
130 Hâmid Efendi'nin ikinci adı çeşitli eserlerde farklı gösterilmiştir. Hâmid Mahmud Efendi : *HC*, I, 94; Hâmid Ahmed Efendi : Nev'i-zâde Atâî, *Hâdâyıku'l-hakayık fi Tekmîleti's-Şakayık* (TŞ), İstanbul 1286, s. 243 ve *SO*, II, 104; Hâmid Mehmed Efendi, Baltacı, s. 441.

131 Öz, I, 67. Medresenin inşâ tarihi kat'i olarak bilinmemektedir. Baltacı (s. 442), Hâmid Efendi 985 (1577)'de öldüğüne göre, bu tarihten önce yapılmış olması gerektiğine işâret etmektedir. Hammer (XVIII, 119/111) inşâ tarihini 1063 (1652) olarak gösteriyorsa da bu dâhil pâyesinin teşkili tarihidir (krş. *VF*, I, 275 b).

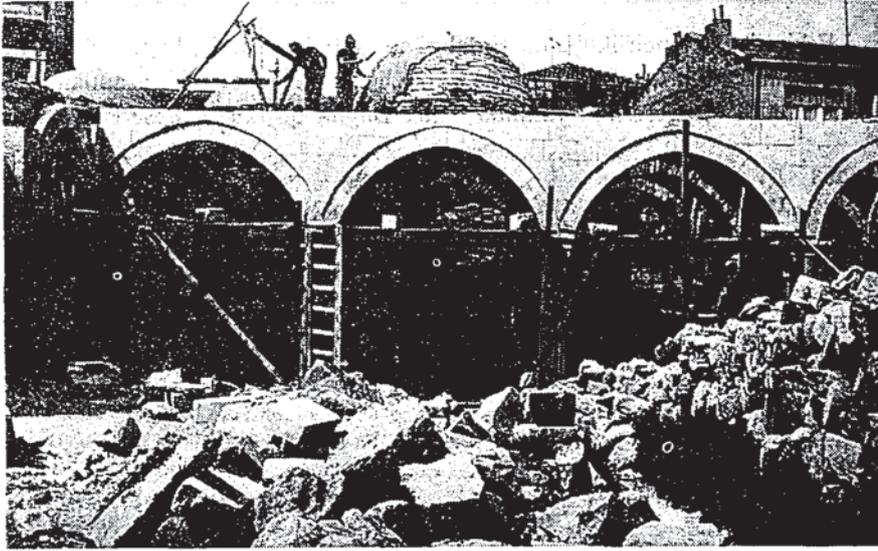
132 *TM*, s. 34 ; *TE*, s. 96.

Şekil 6 — Hafız Ahmed Paşa ve Yahya Tefik Efendi medreseleri
(Pervititch plânı, Fatih Pafta 36, 1933).

Resim 12 — Hâfız Ahmed Paşa medresesi

Resim 13 — Hâfız Ahmed Paşa medresesi
(avludan görünüşü)

1914'de bütünüyle harab olduğu kayd edilmekle beraber 1918'de hâlâ kullanılan medrese¹³³ bugün mevcut değildir.

Hamidiye medresesi (bk. Sultan Abdülhamid Han medresesi)

147 Hasan Ağa darü'l-hadisî (H/I 7)

Bozdoğan kemeri civarında Kalenderhâne mahallesinde bulunan bu darülhadîs, Kesriyeli Ahmed Paşa'nın kızkardeşinin mültEZİMİ Hasan Ağa tarafından 1119 (1707)'de yaptırılmıştır¹³⁴.

Vakfiyesine göre bir fevkanî mescid, 9 tahtanî oda ve müstemilâtundan mürekkekb olan darülhadîsin¹³⁵ yerini tam olarak tesbit, yapıdan eser kalmadığı için, mümkün olamamıştır. Ancak Ferhad Paşa'nın Şehzadebaşı ile Lâleli arasında bulunan vakıfları sayılırken etrafını çevreleyen binâlar arasında «Kalenderhâne Câmî'i meydanında Hasan Ağa medresesi»¹³⁶ nden bahsedilmesi darülhadîs'in büyük bir ihtimalle Kalenderhâne Câmî'inin batısında ve muhtemelen bugün Site Talebe Yurdu olan sahada bulunduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

107 Hasan Efendi medresesi (F 4)

Eski adı ile Zincirlikuyu'da Efdal-zâde mahallesinde¹³⁷, bugünkü adı ile Hasan Fehmi Paşa caddesi üzerinde ve «Küçük medrese» adıyla anılan Abdullâh Efendi medresesinin yanında¹³⁸ idi. Bugün bu iki medresenin yerinde

133 *DVMD*, s. 103.

134 Darülhadîsin sokak kapısında Kazasker Mirzâ-zâde Sâlim Efendi'nin «Buldu encamını bu nev-eser pak ü hüsn» (1119) tarihi vardı (*HC*, I 108).

135 «Kalenderhâne mahallesinde vâki' iki taraftan âhar mülküm ve iki taraftan tarik-i 'amm ile mahdûd fevkanî bir mescid-i şerif ve tahtanî dokuz bab hücre ve bir câmeşuy-hâne ve bir su kuyusu, ve musluk ve iki kenif ve bir mikdar havli ve mescid-i şerif tahtında üç kepenk bir bakkal dükkânını müş-tâmil darü'l-hadisî : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Küçük Evkaf*, Nr. 624, s. 471.

136 Fâzıl Ayanoğlu, «Ferhat Paşa ve gizli kalan vakıfları» *VD*, sayı VII, İstanbul 1968, s. 147.

137 *IME*, Nr. 130.

138 *DVMD*, s. 133. *İst. H*, D5'te «Kadıasker medresesi» ile «Küçük medrese» yanyana gösterilmiştir. Ancak nâşir, Kadıasker medresesini (Efdal-zâde), Küçük medrese'yi de (Hasan Efendi)'ye mal etmiştir ki *DVMD*'deki kayıtlar bu tahminin hatalı olduğunu göstermektedir (Bk. Küçük medrese).

«Ahmed Râsim Ortaokulu» bulunmaktadır.

Medresenin bânisi Pîr birâderi diye meşhur olan Hasan Efendi, Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş bulunduğu¹³⁹ «Kazasker Hasan Efendi medresesi» adıyla da anılır. Tedrise açılış tarihi receb 1039 (Şubat 1630)'dur¹⁴⁰.

34 Haseki Sultan medresesi (I 4)

Bugün Haseki adıyla anılan semtte Haseki Hürrem Sultan (ö. 965/1558) tarafından inşâ ettirilen câmi, medrese, darü'ş-şifâ, imâret ve mektebden müteşekkil¹⁴¹ Sinan yapısı¹⁴² olan külliyeinin parçasıdır. Kitâbesinden, medresenin 946 (1539)'da tamamlandığı anlaşılmaktadır¹⁴³.

Hâlen ayakta olan medrese 1961'de Vakıflarca restore ettirilmiştir¹⁴⁴.

141 Has-oda-başı medresesi (I 5)

Has-oda-başı Hasan Ağa¹⁴⁵ tarafından yaptırılan medrese Horhor'da Çingiraklı bostan sokağında¹⁴⁶ olup hâlen ayaktadır. İçinde bazı imâlâthâneler faaliyette bulunmaktadır.

139 Hasan Efendi'nin Rumeli kazaskerliği ancak bir kaç ay (Ramazan 1038-Safer 1039/Mayıs-Eylül 1629) sürmüştür, 1046 (1637)'de ölmüştür (SO, II 133).

140 VF, I, 147a.

141 HC, I, 101; PG, s. 86.

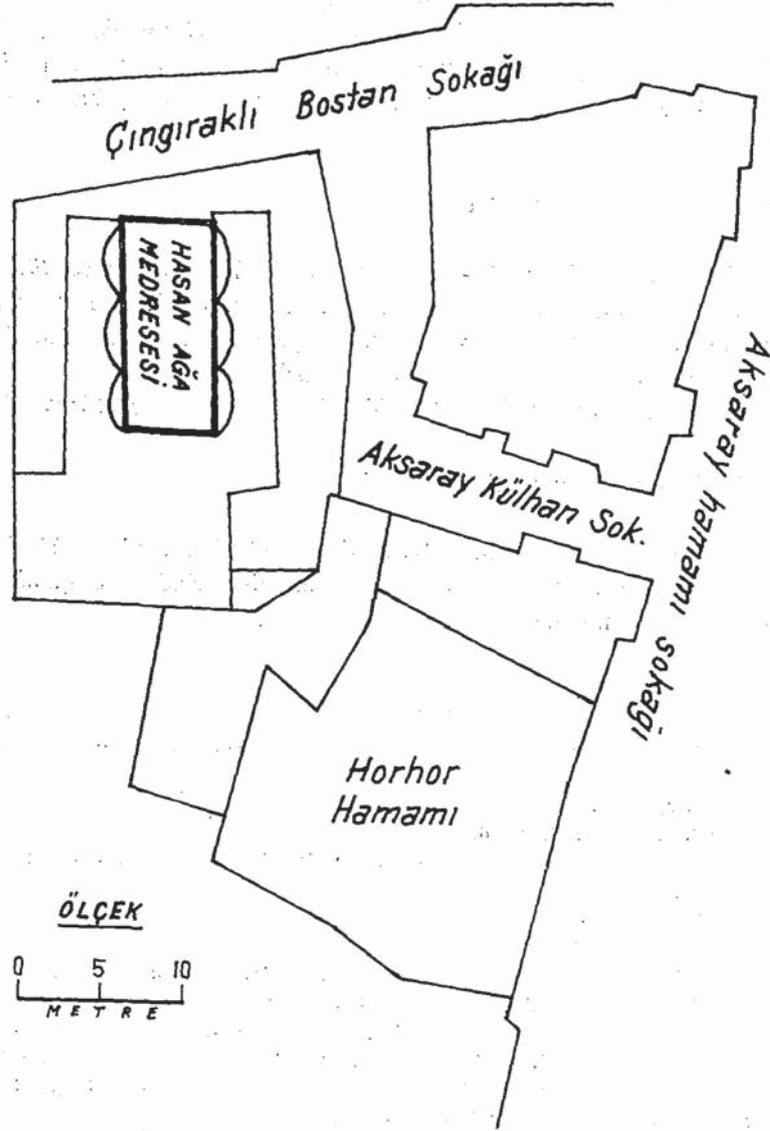
142 Medrese-i merhûme Haseki Sultan der Avrat Pazarı, bab 1: TM, s. 33; TE, s. 94.

143 HC, aynı yer.

144 Baltacı, s. 497.

145 SO'de Has-oda-başı olan 3 Hasan Ağa tesbit edilmektedir. 1) Gedik Paşa'da sebili olan II. Süleyman devri has-oda-başlarından Hasan Ağa (II, 120); 2) XVI. asır ortalarında has-oda-başılık yapan Hafızî Hasan Ağa (II, 135) ve 3) 1075 (1664/65)'de has-oda-başılıktan mirahur-ı sânilîğe yükselen Hasan Ağa (II, 139). Ancak medrese sahibinin bunlardan biri mi, yoksa başka bir Hasan Ağa mı olduğunu tesbit mümkün olamamıştır.

146 Eyice, («İstanbul'un ortadan kalkan bazı tarihî eserleri», TD, sayı 27, s. 158) 1894 zelzelesinde zarar gören binâlar arasında Lâleli civârındaki «Hacı oda-başı Hasan Ağa» medresesinin de bulunduğunu Sabah gazetesine dayanarak kaydetmektedir ki bahsi geçen medresenin Horhor'daki Has-oda-başı medresesi olduğuna şüphe yoktur. Bk. Şekil 7.

Şekil 7 — Has-oda-başı medresesi
(Pervititch plâni, Pafta 45, Aksaray-Horhor, 1934)

Resim 14 — Haydar Paşa medresesi

84 Haydar Paşa medresesi (G 6)

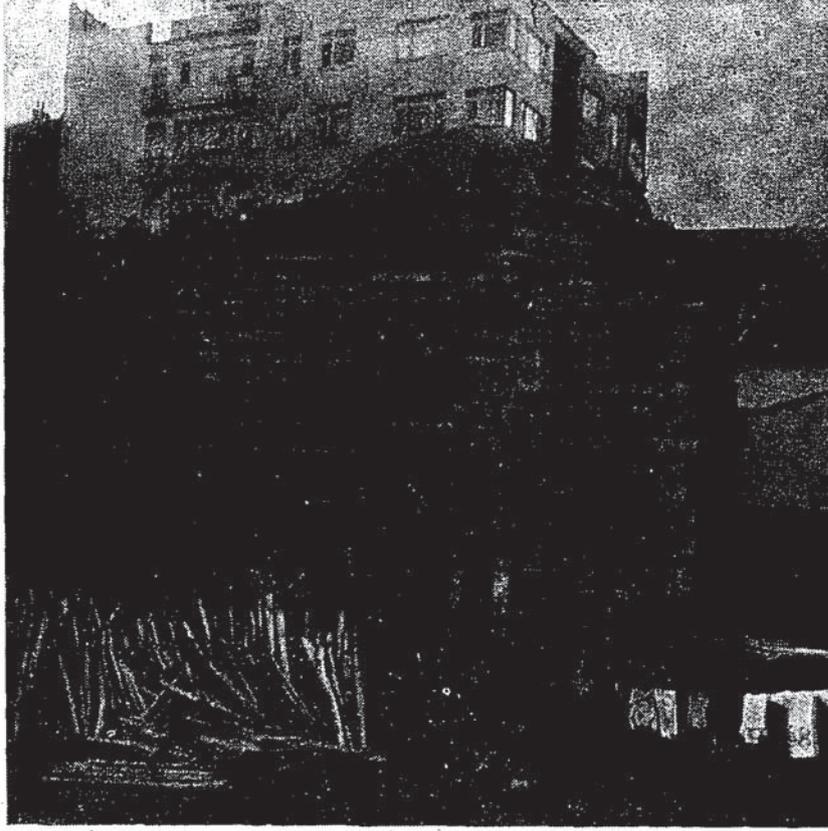
Haydar'da, Haydar caddesi üzerinde Bıçakçı Ali ve Haydar Hamamı sokakları arasında bulunan medresenin bânisi Hadım Haydar Paşa'dır¹⁴⁷.

Câmi', çifte hamam ve bir çeşmenin bulunduğu manzûme içindeki medreseye Muharrem 974 (Temmuz 1566)'da henüz inşaat tamamlanmadan ilk müderris tayin edilmiştir¹⁴⁸. Câmi'in kitâbesine göre bitiş tarihi 977 (1569)'dir¹⁴⁹.

147 Haydar Paşa, ak ağılıktan Kanûni Süleyman devrinde vezirliğe kadar yükselmiş ve Muharrem 971 (1563 Aralık)'de ölmüştür (SO, II, 260).

148 «74 muharreminde Haydar Paşa medresesi binâ olundukda ibtidâ bunlara (Bedreddin Mahmud) itâ olundu. Binâ-i medrese tamam olmadan revak-ı vücûdu ârıza-i inhidam olup 978 Şa'ban'ında Remzi-zâde Ali Efendi, medrese-i mahlûle ile bekâm oldu» (TŞ, s. 141).

149 HC, I, 96. Bk. Resim 14, 15.

Resim 15 — Haydar Paşa medresesi dershanesi
(bahçe tarafından görünüşü)

165 Hayriye medresesi

Makaleye esas olan listede bir Hayriye medresesi bulunduğu halde, diğer listelerde biri Çırçır'da, diğeri ise Çarşamba'da Cebeci-başı mahallesinde¹⁵⁰ olmak üzere iki Hayriye medresesi tesbit edilmektedir.

1914'de tanzim edilen raporlara göre Çırçır'daki bir kişiye dahi yetmeyecek büyüklükte 7 odalı, sıhî bakımdan talebenin yaşamasına kat'iyen mü-

sâid olmayan bir yapı olarak gösterilmektedir. Fâtih yangınında yandığından 1918'de arsa hâindedir¹⁵¹.

Çarşamba'dakine gelince : Diğer adının «Hafız Seyyid Efendi» olduğunu öğrendiğimiz bu ikinci Hayriye medresesi de ahşab, sıhî şartları ihtivâ etmekten uzak ve harab olarak görülmektedir¹⁵².

Bugün ikisinin de yeri tayin edilemediği gibi, listemizdeki de hangisi olduğu bilinmemektedir.

138 Hekimbaşı Ömer Efendi medresesi (I 4)

Millet caddesi üzerinde ve bunu Vatan caddesine bağlayan Molla Gürânî caddesi köşesinde bugün arsa hâlinde olan yerde medrese, sebîl, çeşme ve sıbyan mektebinden müteşekkil olan manzûme¹⁵³, XVIII. asrın ilk çeyreğinde reisü'l-etibbâlık yapmış olan ve bilfiil Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş bulunan Ömer Efendi¹⁵⁴ tarafından inşâ ettirilmiştir.

1126 (1714)¹⁵⁵'de tadrise açılan medrese 1251 (1835)'de vakfın nâzırı Mekki-zâde Mustafa Âsım Efendi tarafından tamîr ettirilmiştir¹⁵⁶.

Medreselerde ıslahat yapıldığı sırada (1914) yerinin havâdar ve arsasının da geniş oluşu sebebiyle, burada yeni ve modern bir medrese inşâsının

151 *DVMD*, s. 105'deki medrese mühründeki «der Câmî-i Haraccî Muhyiddin» ibaresinden Tûfî Abdüllâtîf medresesi yakınında olduğu anlaşılmaktadır.

152 *DVMD*, s. 116.

153 13 Rebitülevvel 1136 (11 Aralık 1723) tarihli vakfiyesinde «Molla Gürânî mahallesinde bir taraftan Kibleli-zâde Mehmed Beğ'den müşterâ mülk menzîlim ve bir taraftan yine mûmaileyhden müşterâ mülk bağçem ve tarafeyni tarik-i'amm ile mahdûd olup sukufu kurşun ile mestûre bir kargîr dersihâne ve dokuz bâb kargîr hücerât ve medrese-i mezbûre köşesinde tarik-i'amma nâzır kargîr sebilhâne ve medrese-i mezbûreye muttasıl ve kâffe-i 'itâşa mebzûl mâ-i lezîzi müştemil kargîr çeşmesar ve çak-ı vasat-ı medresede mebnî mâ-i lezîz-i câriyi müştemil ve burmalı lüleler ile müsta'mel taş şadırvan ve üç bâb kargîr kenif» (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Haremeyn Evkafı*, Nr. 746, s. 271) sayıldığı halde mektebinden bahsedilmemektedir. Zirâ mekteb vasiyeti üzerine ölümünden sonra inşâ edilmiştir (*HC*, I, 207-208).

154 Gülsen Gökçay, *XVIII. asrın ilk yarısında Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri*, Edebiyat Fakültesi, Tarih Mezuniyet tezi, 1964, s. 48-50; *SO*, III, 590; *HC*, I, 208.

155 Hammer, XVIII, 128/265.

156 *HC*, I, 208.

münâsib olacağı düşünülmüş işe de harâb bulunduğu kadro hârici bırakılmıştır¹⁵⁷.

137 Hekim Çelebi medresesi (I 7)

Koska civarında Balaban Ağa mahallesi, Çifte Tulumba sakağında¹⁵⁸ bulunduğu işaret edilen ve Mimar Sinan yapısı olan¹⁵⁹ medrese 1914'de yanmış olarak görülmektedir¹⁶⁰.

Arsası muhtemelen Fen Fakültesi'nin Kurultay sokağının karşısına isâbet eden kısmı içinde kalmıştır.

Ataî¹⁶¹ ve Ayvansarayî¹⁶² eski Fil damı yıktırılarak nakşibendî şeyhlerinden İzmidli Mehmed Efendi'ye¹⁶³ tekye ve mescid yapıldığını kayd, fakat medreseden bahs etmemektedirler. Ancak Tuhfetü'l-mîmârîn'de Hekim Çelebi medresesinin de ismi mevcuttur.

126 Hoca Üveys (Veys) medresesi

Musalla'da Şeyh Ferhad mahallesinde idi¹⁶⁴. XIX. asır İstanbul haritasında¹⁶⁵ Musalla caddesi üzerinde ve Musalla câmi'inin yanında bir medresenin mevcut olduğu görülmektedir. Nâşir tarafından (Mustafa Efendi medresesi) olarak gösterilen bu medresenin Hoca Üveys medresesi olması muhtemeldir.

Hoşkadem medresesi (bk. Ankaravî İsmail Efendi medresesi)

120 İbrahim Han-oğlu medresesi (B 3)

Eyüb'de Câmi'-i Kebir mahallesinde¹⁶⁶ ve Sokullu türbesi arkasındadır. II. Selim'in kızı İsmihan Sultan ile Sokollu Mehmed Paşa'nın oğulları

157 *DVMD*, s. 168.

158 İstanbul Vakıf Suları Müdürlüğü, *İstanbul Suları Defteri*, s. 29, Nr. 826.

159 *TM*, s. 35.

160 *DVMD*, s. 68.

161 *TS*, s. 216.

162 *HC*, I, 89.

163 *SO*, IV, 117.

164 *İME*, Nr. 70; *DVMD*, s. 70.

165 *İst. H.*, pafta C3.

İbrahim'in evlâdları İbrahim Han-zâdeler adıyla şöhret bulmuşlardır. Ayvansarayî¹⁶⁷ «cümlesi Eba-Eyyüb-ı Ensârî رضى الله عنه Câmî-i şerîfi kurbünde vâki' türbe-i mahsûsalarında medfûndurlar ve türbeleri kurbünde olan Yazılı Medrese denmekle şehîr medrese dahi bunların âsâr-ı hayriyeleridir» demektedir.

1914 tarihli defterde «Sultaniye» adıyla kaydedilen medresenin mühüründe «medrese-i İbrahim Han-oğlu der Eyüb»¹⁶⁸ ibâresinin okunması, İsmihan Sultan, Hemşire Sultan ve Yazılı medrese adlarıyla anılan medrese^{168a} ile listemizdeki İbrahim Han-oğlu medresesinin aynı olduğu hakkındaki kanaati kuvvetlendirmektedir.

Mi'mar Sinan yapısı olan medresenin içinde halen Ruh Sağlığı Dispanseri faaliyet halindedir.

144 İbrahim Kethuda medresesi (H 7)

Süleymaniye civârında¹⁶⁹, Şeyh Vefa mahallesi'nde¹⁷⁰ olduğu kayd edilen medrese bugün mevcut değildir. Ancak, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nce hazırlanmış olan medreseler plânında¹⁷¹, Süleymaniye ile Vefa arasında Kirazlı Mescid sokağının devamı olan Yoğurtcuoğlu sokağı ile Molla Şemseddin sokakları köşesinde Yoğurtcuoğlu adını taşıyan bir medrese bulunduğu görülmektedir. Tapu Kadastro Arşivi'nde mevcut 1929 tarihli Vefa semtine âid kadastro paftasında Yoğurtcuoğlu ve Divan Efendisi sokaklarını birleştiren sokağın «Medrese» sokağı adını taşıması ve 540 ada 4 parselin evkafa âid olduğunun işaretlenmiş bulunması bunun medrese arsası olabileceğini^{171a} düşündürmekte ve bu, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nce yapılan plâna uymaktadır.

Hammer'de¹⁷² Yoğurtcu İbrahim adıyla bir medresenin mevcudiyeti ve

166 *İME*, Nr. 133.

167 *HC*, II, 38.

168 *DVMD*, s. 136.

168a Bk. Baltacı, s. 197.

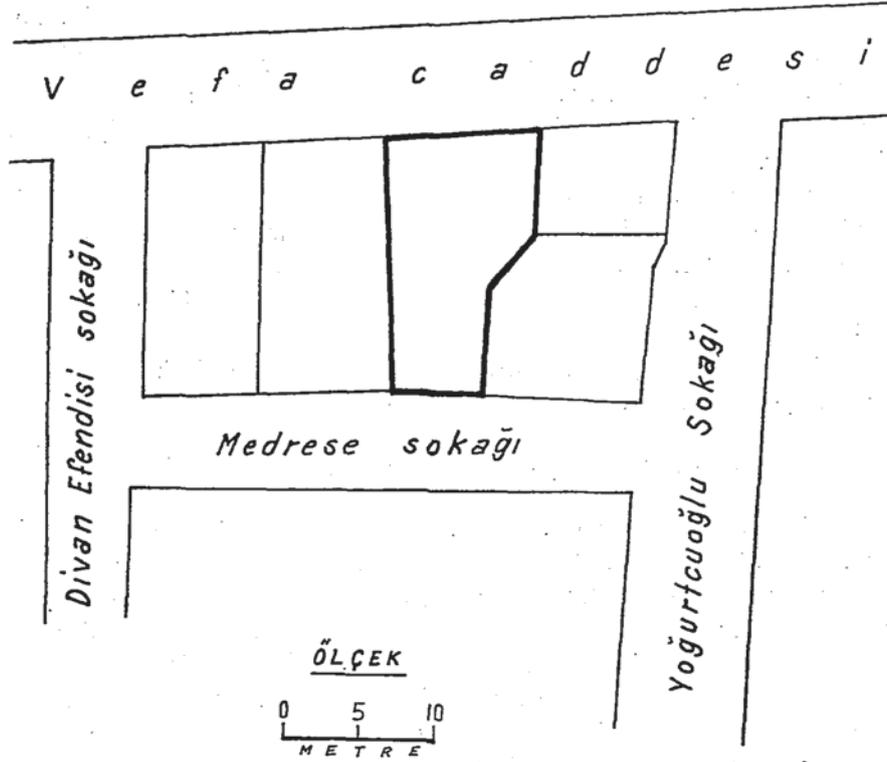
169 *DVMD*, s. 59.

170 *İME*, Nr. 59.

171 Müller - Wiener Plâni, pafta E5.

171a Bk. Şekil 8.

172 XVIII, 118/105. Hammer, medresenin tesis tarihini 1061 (1651) ve kurucuyu da ilk müderris olarak göstermekte ise de Baltacı (s. 256), ruus kayıtlarına dayanarak 986 (1578-79)'da medresenin mevcud olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 8 — İbrahim Kethuda Medresesi
(Tapu Kadastro Arşivi, Vefa, Pafta 134, Ada 540, Parsel 4,
Yapılış 929, Tasdik 934)

Topkapı Sarayı Arşivi'nde medrese talebelerine dağıtılacak reçel baha listesinde¹⁷³ İbrahim Kethuda medresesinin adı bulunmadığı halde Süleymaniye'de Yoğurtcu-zâde medresesi'nden bahsedilmesi, Yoğurtcuoğlu'nun, İbrahim Kethuda medresesinin diğer adı olduğu hakkındaki kanaati kuvvetlendirmektedir.

Medresenin bânisi ise muhtemelen Yoğurtcular kethudası veya oğlu İbrahim¹⁷⁴ olmalıdır.

173 TSMA, D. 8432.

174 Baltacı (s. 256), medresenin bânisinin Kuyumcubaşı İbrahim Bey olabileceğini yazıyorsa da doğru olmasa gerektir.

1914'de iskâna müsâid görülmemekle beraber 8'i haricden 20 talebesi olan medrese, 1918'deki Vefa yangınından zarar görmemiş olacak ki bu tarihte diğer birçok medreseler gibi «harikzedelere» barınak olmuştur¹⁷⁵.

İbrahim Paşa medresesi (bk. Damad-ı Cedîd İbrahim Paşa)

86 İbrahim Paşa medresesi (Ese Kapısı) (H 9)

İstanbul İşçi Sigortaları Hastahanesi'nin yukarı tarafında Et-yemez tekkesi sokağında bugün Ese Kapısı denilen İsa Kapısı¹⁷⁶ yakınında olan medrese, 1560'da¹⁷⁷ Hadım İbrahim Paşa'nın¹⁷⁸ câmiye çevirttiği manastırın yanına Mimar Sinan tarafından yapılmıştır¹⁷⁹.

Medrese 1894'deki zelzelede harab olmuş¹⁸⁰, bu yüzden evkaf tarafından kapatılmıştır¹⁸¹. Bugün dershânesi ile birkaç hücresi harab bir halde bulunmakta^{181a} ve içinde âile oturmaktadır.

87 İbrahim Paşa medresesi (Acı musluk) (J 3)

Cağaloğlu'ndaki Acı Musluk, Şimdiki adıyla Cemal Nadir sokağı'nda ve Acı Musluk Hamamı karşısındaydı¹⁸². Gerek medrese, gerekse hamamın bânisi Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'dır¹⁸³.

85 İbrahim Paşa-yı 'atîk (H 8)

Medrese, Mercan'daki Valide Hanı'nın arkasında Uzunçarşı caddesi üzerindeki Paşa câmii sokağında ve câmi (inşâsı 883/1478), sıbyan mektebi ve çeşmesinin de bulunduğu manzume içinde idi¹⁸⁴.

175 *DVMD*, s. 59.

176 *İME*, Nr. 165.

177 *PG*, s. 90.

178 *SO*, I, 94.

179 *TM*, s. 34; *TE*, s. 96. Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1336, I, 45-46.

180 *PG*, s. 90. E. Mamboury, *The Tourist's İstanbul*, İstanbul 1953, s. 302-303.

181 *DVMD*, s. 166.

181a Bk. Resim 16, 17.

182 *İst. H.*, Pafta B4.

183 *HC*, I, 52. *SO*, I, 124-125.

184 *HC*, I, 26; *İVTD*, s. 82; Baltacı, s. 193-194.

Resim 16 — İbrahim Paşa (Ese kapısı) medresesi dershanesinin kapısı

Resim 17 — İbrahim Paşa (Ese kapısı) medresesi

Bânisi, II. Bâyezid devri sadrâzamlarından Çandarlı Halil Paşa-zâde İbrahim Paşa¹⁸⁵ olan medrese, 1918'de evkaf tarafından yıktırılmış olup¹⁸⁶, bugün yerinde yapılan dükkânlar arasından sadece bir duvarının kesiti görünmektedir.¹⁸⁷

İncirli medrese (bk. Ma'lûl-zâde)

44 İshak Paşa medresesi (J 10)

Topkapı sarayı surlarını takiben Ahur-kapı'ya inerken solda görülen İshak Paşa câmi'inin içinde bulunduğu, hamam ve sıbyan mektebi¹⁸⁸ de olan manzumenin medresesi, 4 odadan ibâret ve ahşab olduğundan¹⁸⁹ asrın ilk çeyreğinde kullanılamaz hâle gelmiş ve «enkazdan ibâret» kalmıştı. Bugün ise yeri dahi belli değildir¹⁹⁰.

Medresenin bânisi İshak Paşa¹⁹¹, Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bâyezid devirlerinde sadrâzamlık yapmıştır. Manzumenin inşâsı XV. asır sonları olmalıdır.

162 İsmet Bey medresesi

Yüksek kaldırımında, Defterdar Ahmed Çelebi mahallesinde¹⁹² ve aynı adla anılan câmiin yanında sadece 4 odası olan küçük bir medrese idi. 1918'de «son derece harâb» olan¹⁹³ medresenin yerini tesbit mümkün olmamıştır.

185 SO, I, 92.

186 DVMD, s. 37.

187 Câmi'in, bugünkü avlu duvarı yakın tarihteki restorasyon sırasında yapılmış olup bu tamirat sırasında örülen duvarın bulunduğu yerde toprak altından çıkan mermer merdivenin medresenin giriş kapısına âid olacağı câmi'in müezzini tarafından ifade edilmiştir.

188 FDM, s. 16, 172.

189 DVMD, s. 77.

190 Öz, I, 77.

191 SO, I, 323.

192 İME, Nr. 160. Yüksek kaldırım, C. Stople, *Plan de la ville de Constantinople*, İstanbul 1863'de Fındıkzade ile Taşkasab arasında ve Molla Gürâni Câmi'i tarafında görülmektedir.

193 DVMD, s. 169.

38 İsmihan (Esmâhan) Sultan medresesi (E 5)

«Çarşamba pazarı civârında Kâtib Muslihiddin mahallesinde»¹⁹⁴ gösterilen medresenin, II. Selim'in kızı ve Sokollu Mehmed Paşa'nın eşi¹⁹⁵ İsmihan Sultan tarafından yaptırılmış olup, «Fethiye medresesi» adıyla da anılan Sinan Paşa medresesinin yanında ve Fethiye câmi'i avlusunda olduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁶.

105 İzzet Mehmed Efendi darü'l-hadisi (F 5)

Darüşşafaka'nın karşısında eski adı Sakız Ağacı caddesi olan Darüşşafaka Ön sokağı'nda ve Yahya Efendi medresesinin yanında bulunmakta idi¹⁹⁷.

Bânisi hakkında kat'î bir kayda rastlanamamışsa da Şeyhülislâm Debbağ-zâde Mehmed Efendi¹⁹⁸'nin kayınpederi ve Zekeriyya Efendi-zâde Lûtfullah Efendi sulbünden Vişne-zâde İzzetî Şeyh Mehmed Efendi¹⁹⁹ olması muhtemeldir. Ancak, bu şahsın biyografisinde, medresesi olduğuna dâir bir kayda rastlanamamıştır.

1918'deki «Bu sefer muhterik olmuştur» kaydına bakılırsa Fâtih yangınından kurtulamamış olduğu anlaşılmaktadır²⁰⁰.

194 *İME*, Nr. 112.

195 İsmihan Sultan, Sokollu'dan sonra Feridun Paşa ile evlendirilmişti (*SO*, I, 15).

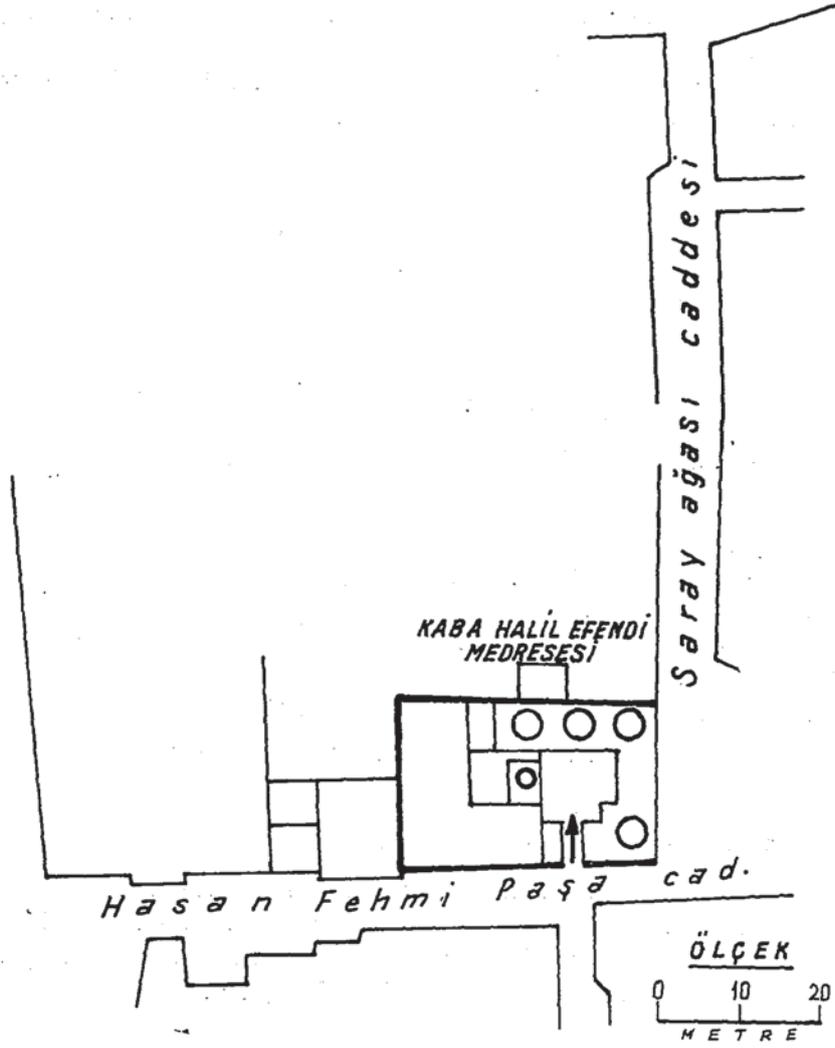
196 Fethiye ve İsmihan Sultan medreseleri *İME*, (Nr. 111-112) ve *DVMD* (s. 114-115) arka arkaya yer almakta ve haklarında tek bir rapor hazırlanan medreselerin yalnız müderrislerinin değil bevvablarının da aynı şahıslar olduğu görülmektedir. Bu bilgiler muvacehesinde Baltacı, s. 225'de «Fethiye medresesi» olarak gösterilen medresenin «İsmihan Sultan» medresesi olarak düzeltilmesi gerekmekte, s. 284-85'deki «Koca Sinan Paşa» medresesinin diğer adının ise İsmihan Sultan olmayıp «Fethiye» olduğu ortaya çıkmaktadır.

197 *İst. H.*, pafta C5'de «Yahya Efendi medresesi» işaretlenmiş, fakat yanındaki medresenin yeri belirtildiği halde ismi yazılmamıştır. Ancak *DVMD*, s. 128'deki raporda yeri Darüşşafaka karşısı olarak gösterildikten başka «Yahya Efendi medresesine muttasıl olduğundan arsasının ana ilâvesiyle yeni ve mükemmel bir medrese» yapılabileceğine işaret olunmaktadır.

198 Debbağ-zâde Mehmed Efendi medresesi (s. 30) bk.

199 *SO.*, III, 455; Nuran Bakır, *XVII. asrın ikinci yarısında pâveli ve bil-fîl Anadolu ve Rumeli kazaskerleri*, Ed. Fak. Tarih mezuniyet tezi (1966), s. 41-43.

200 *DVMD*, s. 128.

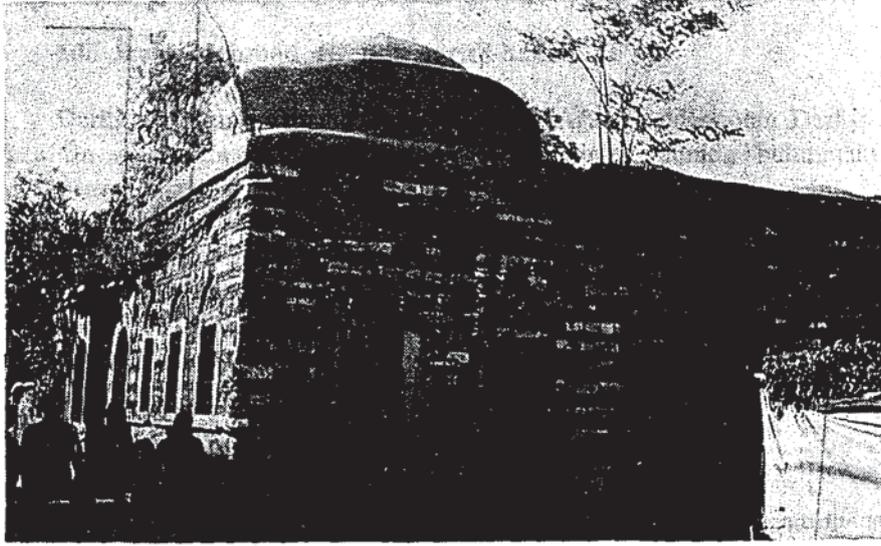

Şekil 9 — Kaba Halil Efendi medresesi
(Pervititch plânı, Çarşamba-Karagümruk, Pafta 32, 1929)

106 Kaba Halil Efendi medresesi (F 4)

Eski adı Zincirlikuyu olan semtte Atik Ali Paşa mahallesinde, bugünkü adı Fâti̇h Nişancıası olan caddenin Saray Ağası caddesi ile birleştiği kōēede olan medrese^{200a}, hâlen metruk bir vaziyettedir.

Bânisi Elhac Halil Efendi²⁰¹'nin avlusunda gömülü bulunduğu medrese, XVIII. asrın ortalarında yapılmış olmalıdır.

Resim 18 — Kaba Halil Efendi medresesi

159 Kalenderhane medresesi (I 7)

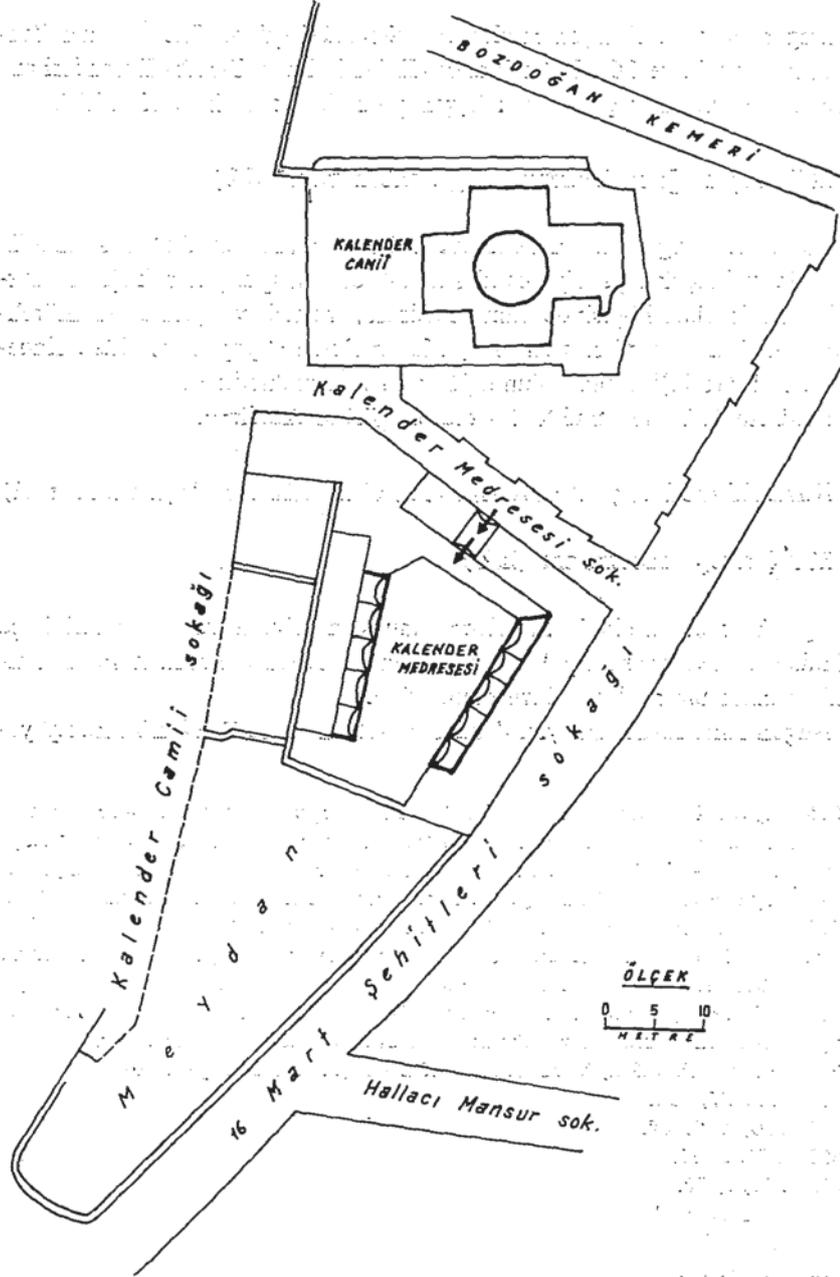
Fetihten sonra Fâti̇h Sultan Mehmed tarafından câmiye çevrilen Bozdoğan kemeri yanındaki Christ Acataliptos manastırı fukara ve mesâkin için vakfedildiğinden «Kalenderhane» adı verilmiřtir²⁰². Sonradan bunun yanına bir medrese ile bir de sıbyan mektebi ilâve edilmiřtir²⁰³.

200a Bk. Şekil 9; Resim 18.

201 İstanbul kadılığı yapmış ve Anadolu pâyesi de tevcih edilmiş olan Halil Efendi, 1181 (1767)'de ma'zûlen ölmüştür (*K ve P*, s. 82; *HC*, I, 51, 119; *SO*, II, 269).

202 *FDM*, s. 17.

203 *HC*, I, 166.

Şekil 10 — Kalenderhâne medresesi
(Pervititch plânı, Vezneciler, Pafta 48)

Bugün mevcut olmayan medrese²⁰⁴, Şehzadebaşı'nda Site Öğrenci Yurdu'nun karşısında ve 16 Mart şehidleri.-Kalenderhane Câmî'i- Kalenderhane medresesi sokaklarının çevrelediği üçgen şeklindeki adacık içinde idi²⁰⁵.

145 Kapu-ağası Mahmud Ağa medresesi (J 9)

Babüssaâde ağalarından Mahmud Ağa²⁰⁶ tarafından Sultan Ahmed'in güneyinde ve Küçük Ayasofya caddesine dik olan Kapuağası sokağı ile Mustafa Paşa sokakları köşesinde câmî, medrese, mekteb ve çeşme'den mürekkep olarak²⁰⁷ inşa ettirilen manzume, Mimar Sinan²⁰⁸ yapısıdır. Kitâbesindeki tarih 961 (1554)'de bina olduğunu ifade etmektedir²⁰⁹.

Medrese 1914'de «muhterik» olarak görülmektedir²¹⁰.

Kara Ahmed Paşa medresesi (bk. Gazi Ahmed Paşa medresesi)

109 Ka'riye medresesi (E 4)

Eğri kapı civârındaki eski Hora manastırı XV. asırda Atik Ali Paşa tarafından câmîye çevrilmiş²¹¹, XVI. asırda ise Koca Sinan'ın mimarlığı sırasında yanına bir medrese ilâve edilmiştir²¹².

Bugün izine rastlanamayan 4 odalı ahşab medrese²¹³, câmî'in kuzey ya-

204 Ayverdi (*FDM*, s. 17), 1930'da yıktırıldığını kaydetmektedir. Baltacı (s. 267) ise Fâtih zamanında, önce câmî' haline getirilen manastırın - ruus kaydından hareketle - vakfiyenin tanziminden sonra, fakat yine padişahın hayatında medreseye çevrilmiş olması gerektiğine işaret etmekte ve «sonraları câmî' olarak kullanılan medrese, harab hâle gelmişken tekrar restore edilmiş ve fakat senelerden beri boş durmaktadır» diyerek câmî' ile medreseyi aynı bina olarak kabul etmektedir. Halbuki Pervititch plânında medresenin câmiden ayrı olduğu açıkça görüldüğü gibi bugün dahi şehir plânında Kalender câmii ve medresesi adlarıyla iki sokak bulunması ikisinin ayrı binalar olduğunun delilidir.

205 Pervititch plânı, *Vezneciler*, Pafta 48 (1935). Bk. Şekil 10.

206 *SO*, IV, 311.

207 *HC*, I, 51-52.

208 *TM*, s. 34.

209 *HC*, I, 52.

210 *DVMD*, s. 4.

211 *Öz*, I, 85.

212 *TE*, s. 94.

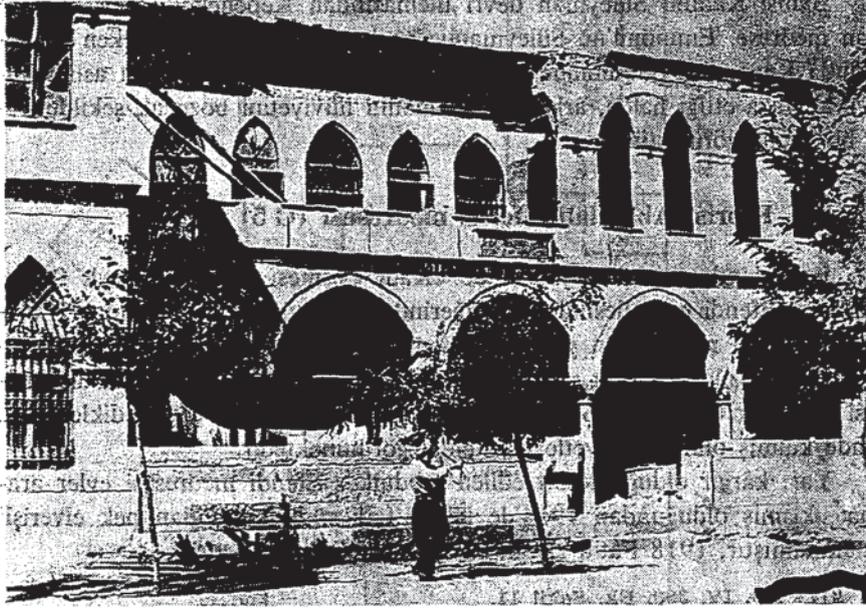
213 *DVMD*, s. 135.

nında²¹⁴ idi.

146 Kayış Mustafa Ağa medresesi (H 9)

Sirkeci civârında Hoca Paşa semtinde Karaki Hüseyin Efendi câmi'i karşısında Saray Ağası Mustafa Ağa tarafından 999 (1591)'de inşa ettirilmiş olan medrese²¹⁵ 1938'de yıkılmıştır. Yerine yapılan bina Maliye Tahsil şubesi olarak kullanılmaktadır²¹⁶.

Kazasker Hasan Efendi medresesi (bk. Hasan Efendi)

Resim 19 — Kemankeş Kara Mustafa Paşa medresesi
(E.H. Ayverdi koleksiyonundan)

214 Ayvansarayî (HC, I, 159), medresenin câmiin yanında olup, kapısı dahilinde eshabdan Sa'idü'l-Hudri'nin gömülü olduğunu kaydetmektedir. Türbe halen mevcut olup câmi'in kuzey tarafındadır.

215 HC, I, 173; Hammer, XVIII, 115/63.

216 Öz, I, 83.

88 Kemankuş Kara Mustafa Paşa medresesi (I 8)

Çarşıkapı'da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa medresesinin karşı tarafında bulunan Kemankuş Kara Mustafa Paşa²¹⁷ medresesi, 1051 (1641)'de inşa edilmişti²¹⁸. Manzume, medrese, türbe, sebîl ve çeşmeden ibâret olduğundan dershâne meşcid olarak kullanılmaktaydı. Ancak yol zarûreti yüzünden binanın ön cephesi kesilip fevkanî odalar yapılmış, 1957'de yine yol açılması sebebiyle medresenin kalan kısmı da kaldırılmıştır²¹⁹.

Medresenin yerinde durak olarak kullanılan meydancık vardır.

154 Kepenekci Sinan medresesi (H 8)

Bânisi Kanunî Süleyman devri ulemâsından Kepenekci Hoca Sinan²²⁰ olan medrese, Eminönü'nü Süleymaniye'ye bağlayan yolun, çıkarken sol tarafında Kepenekci Sabunhâne sokağının köşesinde olup ön kısmı aslı şeklini muhafaza ettiği halde, arka kısmı binanın hüviyetini bozacak şekilde kötü bir tamir görmüştür.

115 Kıbrısî Abdullah Efendi medresesi (G 5)

Faydalanılan listelerden birinde «Kadı Çeşmesi civârında Şeyh Resmî Mahmud Efendi mahallesinde»²²¹, diğerinde ise «Otlukcu yokuşunda»²²² olarak gösterilen medresenin yerini, bu semtin plânında yapılan değişiklik dolayısıyla tam olarak tesbit maalesef mümkün olamamıştır. Ancak Halic caddesi ile Kadı Çeşmesi - Şebnem ve Kangal sokaklarının çevreledikleri ada içinde kalmış olması kuvvetle muhtemel görünmektedir.

Yarı kârgir olduğu tesbit edilen Abdullah Efendi medresesi evler arasına sıkışmış olduğundan 1914'de talebe için sıhhî bakımdan pek elverişli bulunmamıştır. 1918 Fâtih yangınında arsa haline gelmiştir²²³.

217 SO, IV, 390. Bk. Şekil 11.

218 VF, I, 117 a.

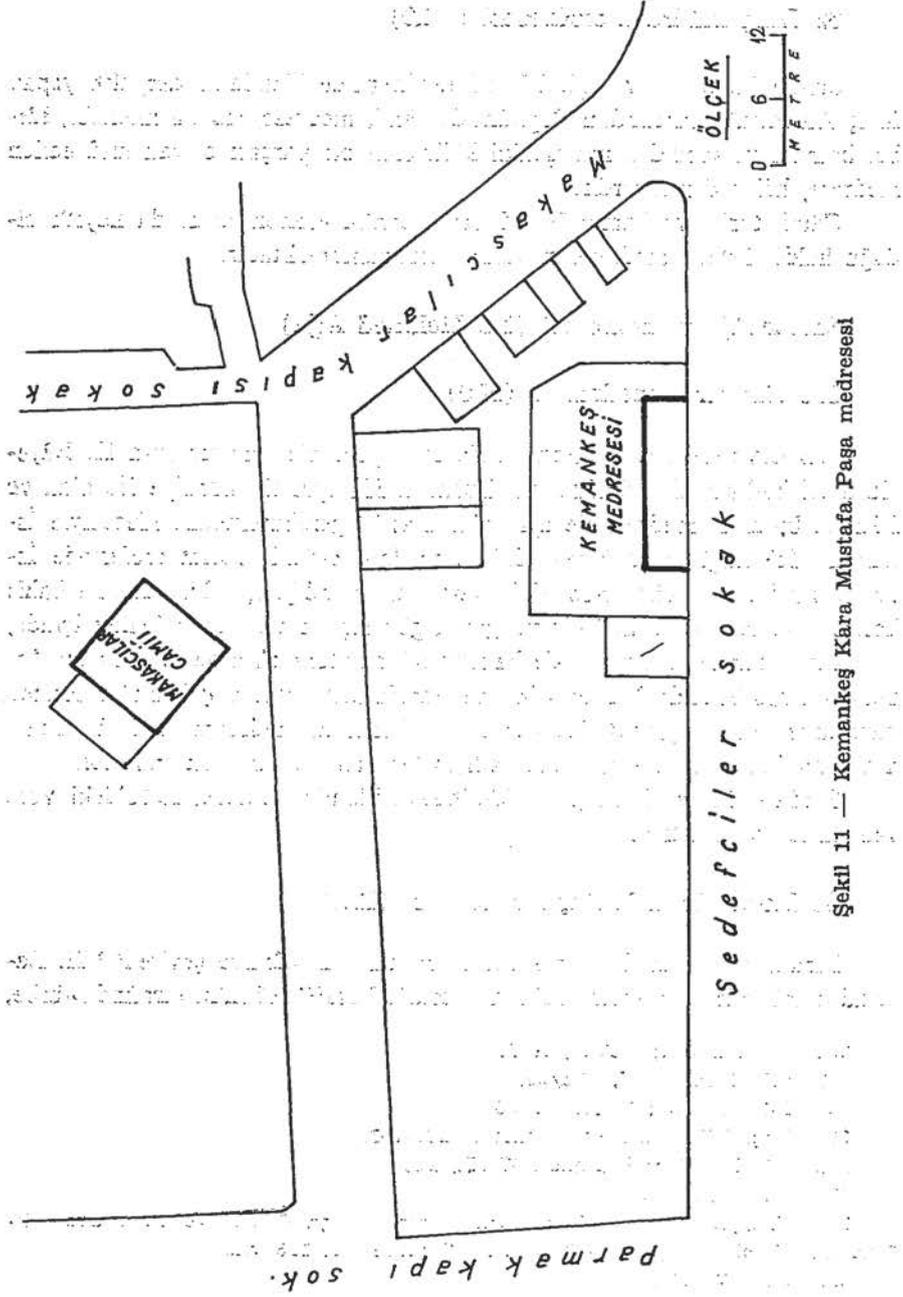
219 Öz, I, 88. Medresenin yıkılması sırasında bânisinin mezarı da hiç bir iz bırakılmaksızın yok edilmiştir (Eyice, «İstanbul», IA, V, 1214/106). Bk. Resim 19.

220 Hoca Sinan aslen musevî olup ihtida etmiş, daha sonra ilmiyeye girerek aklî ve naklî ilimler sahasında temeyyüz etmişti (SO, III, 107).

221 JME, Nr. 96.

222 DVMD, s. 93.

223 Aynı yer.

Şekil 11 — Kemankes Kara Mustafa Paşa medresesi

82 Kılıç Ali Paşa medresesi (F 10)

Sultan II. Selim ve III. Murad devirlerinde Kapdan-ı deryalık yapan Kılıç Ali Paşa²²⁴ tarafından Tophâne'de câmi, medrese, sıbyan mektebi, türbe, hamam ve sebîl'den müteşekkîl külliye'nin bir parçası olarak inşâ edilen medrese, hâlen dispanserdir.

Câmi, türbe ve hamam²²⁵ Mimar Sinan'ın eserleri arasında kayıtlı olduğu halde, listede medresenin adına rastlanmamaktadır.

Kızlar Ağası medresesi (bk. Mehmed Ağa)**158 Kirmasti medresesi (H 6)**

Son devirlere âid listelerde Vefa'da²²⁶ gösterilen medresenin II. Bâyezid devri kadılarında Sinâneddin Yusuf b. Hüseyin Kirmasti'ye âid olan ve Fâtih'te bulunan medrese ile aynı olmaması²²⁷ gerekmektedir. Husûsiyle İstanbul Müftülüğü Arşivi'ndeki defter, medreselerdeki ıslahat arefesinde İstanbul medreseleri birer birer dolaşarak hazırlandığı için bir yanlışlık bahis konusu olamaz. Kaldı ki Vefa yangınına görmüş bulunan mahalleliler içinde, Kirmasti medresesinin yerini de hatırlayanlar bulunmakta ve bu, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde Müller - Wiener tarafından yapılan çalışmalar sonucu hazırlanan plâna uymaktadır. Buna göre Kirmasti medresesi Vefa bozacısının yanındaki Mimar Ağa Câmi'i adıyla tanınan câmi'in arkasında idi.

8 odası olan ve 1061 (1651)'de ihdas edilen²²⁸ medrese, 1918'deki Vefa yangınında yanmıştı²²⁹.

46 Koca Mustafa Paşa medresesi (K 2)

Bizans eseri olan Hagios Andreas manastırını câmiye çeviren²³⁰ II. Bâyezid devri sadrazamlarından Koca Mustafa Paşa²³¹, câmi'in etrafında türbe,

224 *SO*, III, 502; *HC*, II, 59-60.

225 *TE*, I/34, V/17, XII/20.

226 *İME*, Nr. 58; *DVMD*, s. 58.

227 *Krş. İVTD*, s. 198; Baltacı, s. 102-103.

228 *VF*, I, 309 b; Hammer, XVIII, 118.

229 *DVMD*, s. 58.

230 S. Eyice, «İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Câmi'i ve onun Osmanlı-Türk mimârisindeki yeri» *TD*, V, sayı 8 (1953), s. 153 v.d.

231 *SO*, IV, 371.

zâviye, şadırvan, çeşme ve imâretle beraber bir de medrese yaptırmıştı.

Kendi adıyla anılan semtte ve câmi'in yanında Koca Mustafa Paşa medresesi sokağında bulunan medrese içinde halen Kur'an kursu faaliyet halindedir.

155. Koğacı Dede medresesi (F 5)

Çarşamba'da Koca Dede²³² mahallesinde, Darüşşafaka caddesi'nde Fâtih Kız Lisesi'nin karşısına isâbet eden ve sadece hazîresi kalmış olan yerde Halvetiye şeyhlerinden Şeyh Sevündik Şuca'üddin²³³ tarafından yaptırılan mescid ve zâviyeden mürekkebin manzûmenin zâviyesi Safer 1049 (Haziran 1639)'da medreseye çevrilmişti²³⁴.

1914'de gerek câmi, gerekse medresenin çok harap olduğu tesbit edilmiş, ancak arsasının geniş ve yerinin yüksek oluşu sebebiyle yeni bir medrese inşâsının uygun olacağı düşünülmüştü.

1918 sonunda 9 odasından 5'inin kadro harici talebe, 4'ünün ise muhacirler tarafından işgal edildiğine bakılırsa, Fâtih yangınından zarar görmemiş demektir²³⁵.

58 Köprülü Mehmed Paşa medresesi (I 9)

Çenberlitaş'ta Divan yolu caddesi üzerinde Darüşşafaka sitesi yanında Peykhâne sokağı köşesinde olan medrese 1070 (1659)'da yapılmış ve hepsi bir senede tamamlanmış olan²³⁶ mescid, türbe, çeşme, sebîl, kütübhâne, dükân ve handan müteşekkil bir külliye içinde olup, klâsik üslûbda inşâ edilmişti²³⁷.

8 köşeli bir plân üzerine tek kubbeli olarak yapılan medrese dersihânesi aynı zamanda mescid vazifesi görüyordu. Yol zarûreti dolayısıyla medresenin ön kısmı kesildiğinden dersihâne cadde üstüne çıkmıştır²³⁸.

232 Mahalle «Koğacı Dede»den bozma olarak «Koca Dede» adını taşımaktadır. Bk. Şekil 4.

233 SO, III, 115.

234 VF, I, 232 b; Hammer, XVIII, 117/84.

235 DVMD, s. 120. Öz (I, 92), medresenin Şeyhülislâm Hayri Efendi zamanında tecdid olduğunu kaydetmektedir.

236 HC, I, 177.

237 Güçyener, tez, s. 14.

238 Öz, I, 93.

154 Kuyucu Murad Paşa medresesi (I 7)

Vezneciler'de, Fen Fakültesi'nin arkasında halen Edebiyat Fakültesi'ne bağlı Tarih Araştırmaları Enstitüsü olarak kullanılan medrese, türbe, sebîl ve çarşı ile birlikte bir manzûme olarak 1019 (1610)'da inşâ edilmişti²³⁹.

Klâsik üslûbda²⁴⁰ olan medresenin bânisi I. Ahmed devri sadrazamlarından Kuyucu lâkabiyle meşhur Murad Paşa'dır²⁴¹.

163 Küçük²⁴² medrese (F 4)

Eski adı Zincirlikuyu olan FâtiH Nişancı caddesi üzerinde ve Nişancı câmi'inin karşı tarafında bulunan bu medrese Kazasker Abdullah Efendi²⁴³'ye âiddir.

Bugün yerinde Ahmed Rasim Ortaokulu vardır.

239 VF, I, 36 a'da, Murad Paşa medresesinin bitiş tarihi Muharrem 1019 (Mart-Nisan 1610) olarak gösterilmektedir.

240 Güçyener, tez, s. 9-12.

241 SO, IV, 355.

242 İst. H, pafta D5'de Küçük medrese, nâşir tarafından (Hasan Efendi) medresesi olarak gösterilmişse de DVMD s. 133'de Kazasker Hasan Efendi medresesi hakkındaki raporda «... ittisalindeki Küçük, nâm-ı diğer Kazasker Abdullah Efendi medresesi»; s. 134'de Küçük medresede ise «... muttasıl olan Kazasker Hasan Efendi medresesi ...» ifadelerinin kullanılmış olması Küçük medresenin Abdullah Efendi'ye âit olduğunda şübhe bırakmamaktadır.

243 Ayvansarayî (HC, I, 185) Zincirlikuyu'da Keskin Dede meşhûdî karşılarında Kazasker Abdullah Efendi'nin türbesi olduğunu kaydetmektedir. Bugün, bu türbe mevcut değildir; yalnız Nişancı Mehmed Paşa İlkokulu'nun yanındaki sokak seviyesinden 2,5 m. kadar yükseklikteki sedde bulunan mezar taşlarından birinde «sabîk Anadolu kazaskeri merhum ve mağfurunleh Hâmid-zâde Abdullah Efendi'nin ruhuyçün» ibâresiyle altında 1226 (1811)'da tamir edildiğine dâir kayıt mevcuttur (Abdullah Efendi'nin mezar taşına Râşid Mehmed Efendi tarafından yazılan manzum kitâbe için bk. VF, Veliyüddin Efendi Ktb., Nr. 2362, III, 253 b.). Ancak buradaki taşların sokağın karşı tarafındaki Ahmed Rasim Ortaokulu'nun inşâsı sırasında, oradaki mezarlardan sökülüp bu kısma nakledildikleri İlkokulun müdürü tarafından ifade olunmuştur.

Her ne kadar ne Şeyhî (VF, III, 252 b-253 b) ne Ayvansarayî, ne de M. Süreyya (SO, III, 372-73) Hâmid-zâde'nin biyografisinde medresesinden bahsetmiyor iseler de, Küçük medrese adıyla anılan medresenin 1126-1127 (1714-15)'de Anadolu kazaskerliği yapan Abdullah Efendi'ye âid olduğuna hükmedebiliriz (Biyografisi için ayrıca bk. Gülşen Gökçay, XVIII. asrın ilk yarısında Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, tez s. 41-43).

Küçük Ayasofya medresesi (bk. Ayasofya-yı sagir medresesi)

43 Mahmud Paşa-yı Veli medresesi (I 8/9)

Fâti̇h Sultan Mehmed devri sadrazamlarından Mahmud Paşa tarafından²⁴⁴ aynı adı taşımakta olan semtte câmi, medrese, sibyan mektebi, mahkeme, imâret, türbe, çift hamam, han (kürkcü hanı), çarşı ve çeşmeden mürekkebi bir külliye inşâ ettirilmişti.

Resim 20 — Mahmud Paşa-yı Veli medresesi derşhanesi (Mahmud Paşa Okulu bahçesinden görünüşü)

Câmi'in kuzeyine düşen medresenin bugün sadece dershânesi kalmış olup, hücrelerinin dershânenin doğu, batı ve kuzeyinde buldukları²⁴⁵ anlaşılmaktadır.

Dershâne, Nuru Osmaniye caddesine dik olan Mengene sokağındaki Mahmud Paşa İlk ve Ortaokulu binasının bahçesinin Nuru Osmaniye taraftaki köşesindedir^{245a}.

Maktul Ahmed Paşa medresesi (bk. Gazi Ahmed Paşa)

71 Ma'lûl-zâde medresesi (F 4)

Eski adı Zincirlikuyu olan Fâtih Nişancı'nda Küçük ve Kazasker medreseleri karşısında Müezzîn sokağında bulunan ve İncirli medrese²⁴⁶ de denilen Ma'lûl-zâde medresesi III. Murad devri şeyhülislâmlarından Ma'lûl Emir-zâde Mehmed Efendi'ye âiddir²⁴⁷.

Eski Eserleri Koruma Encümeni'ndeki dosyada 990 (1582)'de yapıldığı ve 1331 (1915)'de tamir gördüğü²⁴⁸ kayıtlıdır.

Bugün medresenin yerinde Nişancı Mehmed Paşa İlkokulu bulunmakta olup, okulun, Müezzîn sokağı tarafındaki 90cm. genişliğindeki duvarı, medreseye âiddir.

130 Mehmed Ağa medresesi (F 5)

Divanyolu'nda, Sultan Ahmed'den Bayezid'e çıkarken kapalı durağın arkasındaki Hoca Rüstem sokağı'nda, medrese, sebîl ve mektebden müteşekkil olarak Kızlar ağası Hacı Mehmed Ağa²⁴⁹ tarafından yapılmış olan

244 SO, IV, 309.

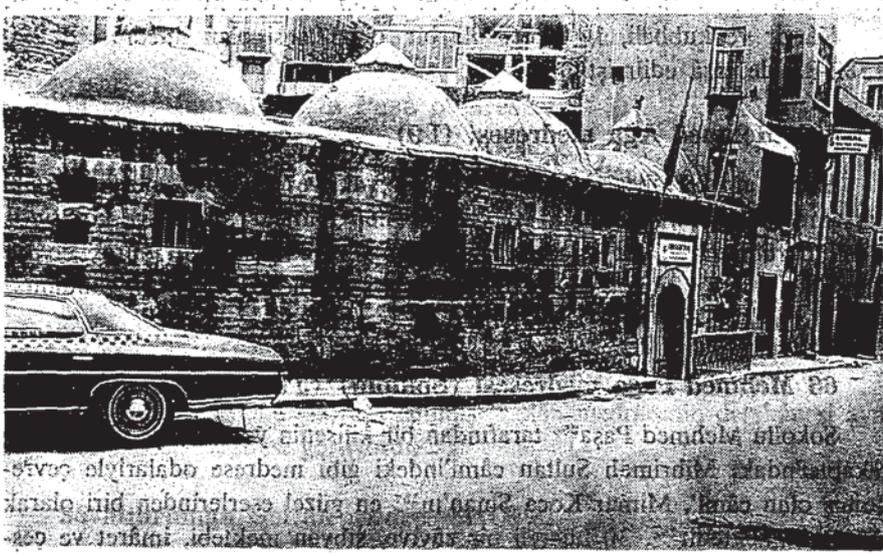
245 FDM, s. 180.

245a Bk. Resim 20.

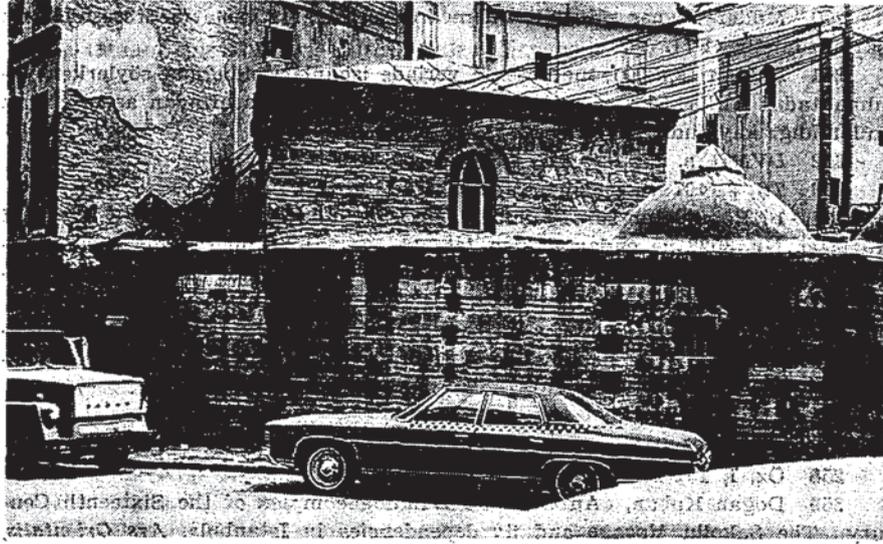
246 *İst. H.*, pafta D5'de nâşir tarafından (Şeyhülislâm Mehmed Efendi) medresesi olarak gösterilmiştir.

247 Ebussuud Efendi'ye damad olan ve Rebi'ülâhır 988-Zilhicce 989 (Mayıs 1580-Ocak 1581) tarihleri arasında şeyhülislâmlık yapmış bulunan Mehmed Efendi'nin, babasının Zincirlikuyu'daki darülkuramda gömülü olduğu (*İS*, s. 400) ifadesine bakarak darülkuranın bilâhıre medreseye çevrildiği düşünülebilir.

248 *EEKE*, dosya 223. *DVMD*, s. 146'da 1330 (1914)'de tanzim edilen raporda harab bulunduğu ve avlusu, «ittisâlindeki kabristana karışmakla beraber mecmu' arsası da yeniden bir medrese inşâsına pek müsâid olmadığından ihyası da pek münâsib» görülmediği kayıtlıdır.

Resim 21 — Mehmed Ağa (Kızlarāğası) medresesi

Resim 22 — Mehmed Ağa (Kızlarāğası) medresesi dershanesi

manzûmenin medresesi²⁵⁰, Çocuk Esirgeme Kurumu'nca kullanılmaktadır²⁵¹.

Kârgir ve kubbeli, 10 hücre ile bir dersihânesi olan medrese²⁵² 990 (1582-83)'de inşâ edilmiştir²⁵³.

151 Mehmed Ağa medresesi (I 9)

Kızlar ağası Habeşi Mehmed Ağa'nın vakfiyesinden de anlaşıldığı gibi Çarşamba'da, câmi'i yanında ve Çilekeş ile Çulhalar sokakları köşesinde câmi', darülhadis²⁵⁴, tekve, türbe, çifte hamam ve çeşmeden mürekkeb bir külliye parçası olarak inşâ edilmiş olan medrese²⁵⁵, maalesef günümüze ulaşmamıştır.

66 Mehmed Paşa medresesi (Sokullu) (J 9)

Sokullu Mehmed Paşa²⁵⁶ tarafından bir kilisenin yerine yaptırılan, Edirnekapısı'ndaki Mihrimah Sultan câmi'indeki gibi medrese odalarıyla çevrelenmiş olan câmi', Mimar Koca Sinan'ın²⁵⁷ en güzel eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir²⁵⁸. 30 hücreli bir zâviye, sıbyan mektebi, imâret ve çeşme ile külliye tamamlanmaktadır²⁵⁹.

249 Kapı ağalığı ile darüssaade ağalığını ayıran bu Mehmed Ağa olup, ölümü 999 (1591)'dir (SO, IV, 128-29). 151 Nr. daki Mehmed Ağa medresenin bânisi de aynı Mehmed Ağa'dır.

250 Mülller-Wiener plânında bu medrese «Kızlar Ağası» medresesi olarak işaretlenmiştir (F7).

251 Baltacı (s. 300), medresenin yerinde işhanları olduğunu söylerken yanılmaktadır. EEKE (dosya 254)'de de medresenin ÇEK tarafından aşevi olarak kullanıldığı kayıtlıdır. Bk. Resim 21, 22.

252 DVMD, s. 11; İst. Ab., s. 64-65.

253 TŞ, s. 407 ve ondan naklen Baltacı, s. 300.

254 10 Rebi'ülâhır 999 (5 Şubat 1591) tarihli vakfiyede (TSMK, Emanet Hazinesi, Nr. 3023 ve ondan naklen İst. Ab., 64-65) 10 hücreli bir darülhadisden bahsedildiği halde son devir medrese listelerinde bunun darülhadis olduğuna dair kayıt yoktur.

255 Mehmed Ağa câmi'i ve türbesi Mimar Davud Ağa tarafından yapıldığına göre (Muzaffer Erdoğan, «Mimar Davud Ağa'nın hayatı ve eserleri», *Türkiyat Mecmuası*, XII (1959), s. 187, 189) medrese de onun olmalıdır.

256 SO, IV, 122-123.

257 TE, s. 95.

258 Öz, I, 101-102.

259 Doğan Kuban, «An Ottoman Building complex of the Sixteenth Century: The Sokollu Mosque and its dependencies in Istanbul», *Ars Orientalis*, VII (1968), s. 25-26.

Biri fevkanî olmak üzere 17 odası²⁶⁰ bulunan bu medresenin dershanesi hücrelerden dışarı taşıdığından bol ışık almaktadır²⁶¹.

59 Merzifonî Mustafa Paşa medresesi (I 8)

Çarşıkapı'da yer altı geçidini geçince sağda, İstanbul Fetih Cemiyeti ve Yahya Kemal Enstitülerinin faaliyette bulunduğu bina, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa²⁶² tarafından Viyana seferinden bir sene önce inşaatına başlatılan, fakat bozgunu müteâkıb inşaatı bir müddet geciken külliye'nin medresesidir.

Mescid, medrese, kütübhâne, sıbyan mektebi, sebil ve açık türbeden müteşekkil külliye²⁶³, Paşa'nın oğlu Ali Bey tarafından bina emîni Hamdi Ağa'ya havale edilerek 1690'da tamamlanmıştır²⁶⁴.

Klâsik devir üslûbunda inşâ edilmiş²⁶⁵ olan medresenin dershânesi aynı zamanda mescid vazifesi görüyordu²⁶⁶.

35 Mihrûmah Sultan medresesi (E 3)

Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı ve sadrazam Rüstem Paşa'nın karısı olan Mihrûmah Sultan²⁶⁷'m biri Üsküdar, diğeri ise Edirne kapısı'nda olmak üzere iki medresesi vardır.

Bunlardan Üsküdar'daki, iskele yakınında ve câmi, medrese, sıbyan mektebi, imâret ve kervansaraydan müteşekkil külliye içinde olup 954 (1547-48)'de tamamlanmıştır²⁶⁸. Medrese halen dispanser olarak kullanılmaktadır.

Halen Talebe Yurdu olan Edirne kapısı'ndaki medreseye ise, Zilka'de 976 (Nişan 1569)'da ilk müderris tayin edilmiştir²⁶⁹. Bu da câmi', medrese,

260 *DVMD*, s. 8.

261 *İst. Ab.*, s. 100-101.

262 *SO*, IV, 402.

263 *HC*, I, 171.

264 Güçyener, tez, s. 18.

265 Aynı yer.

266 *HC*, I, 171; *Öz*, I, 83.

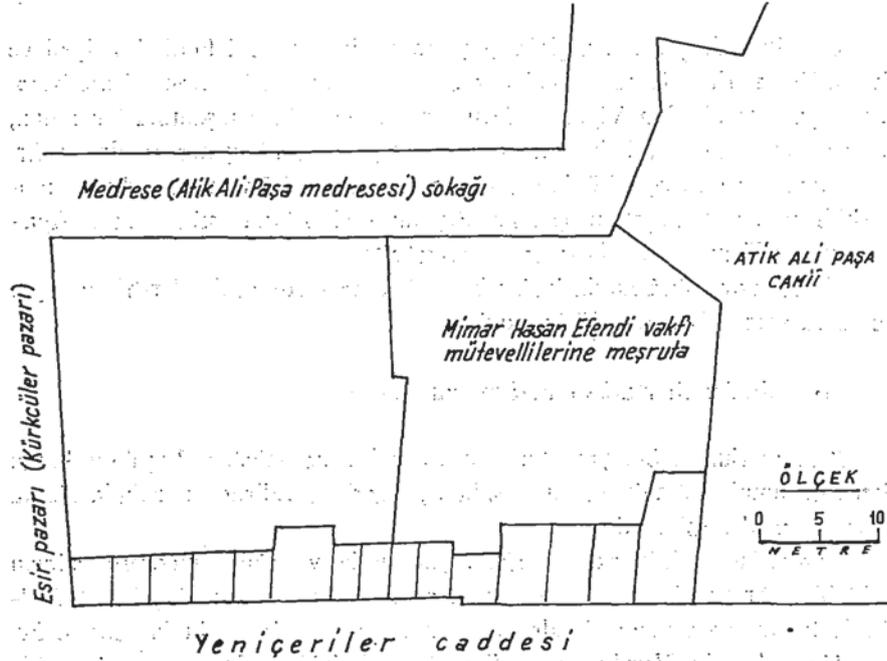
267 Bazı eserlerde Mihrûmah Sultan'ın ölümü babasından önce vukubulmuş gibi gösterilmekle (bk. *HC*, II, 187:964; I, 24:965; *SO*, I, 83:964 veya 965 ve Baltacı, 304) beraber hakikatte hayli sonra ve büyüklük bir ihtimalle 986 (1578)'dedir (Kırş. Cavid Baysun, «Mihrûmah Sultan» *İA*, VIII, 307).

268 *TŞ*, s. 52 ve ondan naklen Baltacı, s. 35.

269 Baltacı, Edirne kapısı'ndaki Mihrûmah Sultan külliyesinin kimin tarafından kimin ruhuna yaptırıldığı hakkında karar verememiş gözükmektedir.

sıbyan mektebi, çifte hamam ve çarşıdan mürekkeb bir külliye içindedir.

İstanbul'da iki Mihrimah Sultan medresesi bulunduğu halde 1869'da bunlardan sadece birinin faal olduğu görülmekte ve bunun Edirne kapısı'nda-

Şekil 12 — Mimar Hasan medresesi

(Tapu Kadastro Arşivi, Çemberlitaş, Pafta 38, Ada 274, Parsel 41)

s. 305'de «Edirne kapı'da babasının ruhuna yaptırdığı câmi, medrese...»den bahsetmekte, s. 307/86'de ise «Bânisi, Kanunî Sultan Süleyman'dır. Kızı Mihrimah Sultan için yaptırmıştır» diyerek çelişkiye düşmektedir. Mihrimah Sultan'ın ölümünün babasınınkinden sonra olması vakıası karşısında herhalde birinci ifade doğru olsa gerektir.

Müellif medresenin 976'da tamamlandığını yazarken de hataya düşmektedir. Zira *TS* (s. 270)'de «976 Zilka'de'sinde Edirne kapusu'nda bina olunan medrese elli akçe ile ibtida bunlara itâ olundu» dendiikten sonra şöyle devam olunmaktadır: «Henüz tamam olmamağla Rüstem Paşa câmi'inde ders demek ferman olundu». Buna göre Edirne kapısı Mihrimah Sultan medresesi için talebe alınmakla beraber bina henüz bitmediğinden bir müddet için tedrisat Rüstem Paşa câmiinde yapıldığından tamamlanma tarihi 976'dan sonra, muhtemelen 977'dir.

ki olduğu tahmin edilmektedir²⁷⁰.

152 Mi'mâr Hasan Ağa medresesi (I 8)

Eskiden Irgad Pazarı denilen Çarşıkapı'da Hüseyin Ağa mahallesinde Tavuk pazarı yakınında olan medrese ahşab olup, sadece 3 oda ile bir tuvaletten ibaretti²⁷¹.

153 Mi'mâr Kâsım medresesi (I 6)

Şehzadebaşı'nda²⁷² Ankaravî medresesi ile Hoşkâdem mescidi civarında²⁷³ olduğu tesbit edilebilen Kâsım Ağa medresesinin yerini, bütün araştırmalara rağmen tesbit mümkün olamamıştır. Ancak Laleli'de, Ordü caddesi ile Şehzadebaşı'nı birbirine bağlayan Gençtürk caddesi üzerinde, Ordü caddesine paralel olan ilk sokağın adının Mimarbaşı sokağı olması «Mimar Kâsım medresesi»ne izafeten bu adın verilmiş olabileceği ve medresenin de burada veya pek yakınında bulunduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Mahalle arasında sıkışmış bir vaziyette ve ahşab olduğu tesbit edilebilen medrese, imparatorluğun son senelerinde meskûn olmakla beraber harap bulunuyordu²⁷⁴.

102 Mi'mâr Sinan Yusuf Efendi medresesi (F 6)

Fâtih Sultan Mehmed devrinde adı Sarı (veya Baba) Saltuk²⁷⁵ olan,

270 Neşre esas olan listede medreselerin sadece isimlerinin kaydedilmiş, yerlerinin belirtilmemiş olması burada da tereddütlere sebep olmaktadır. Ancak, *DBSM*, dokuzuncu dairede Üsküdar'dakinin «halî» olarak gösterilmesi 1869'daki faal medresenin de Edirne kapısı'ndaki olabileceğini düşündürmektedir.

271 *DVMD*, s. 35. Yeniçeriler caddesine paralel Atik Ali Paşa medresesi sokağının eski adının sadece «Medrese sokağı» olması ve Atik Ali Paşa medresesinin caddede bulunması, sokağın, Mi'mar Hasan medresesinden dolayı bu adla anıldığının ifadesi olmalıdır. Bk. Şekil 12.

272 *İME*, Nr. 64; *DVMD*, s. 64.

273 *HC*, I, 99.

274 Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete getirilişinde rol oynayan Kasım Ağa'nın ölümü 1070/1660 (*SO*, IV, 49)'da olduğuna göre, medrese hayatında ve kendisi tarafından yapıldıysa bu tarihten önce olmalıdır. Bu takdirde Hammer (XVIII, 125)'in verdiği 1103 (1691) tarihinin tashihi gerekir.

275 Sarı Saltuk : *İVTD*, s. 273; Baba Saltuk : İbrahim Hakkı Konyalı, *Fâtih'in mimarlarından Azadlı Sinan (Sinan-ı Atik)*, İstanbul 1953, s. 41.

mescidin inşâsiyle Âşık Paşa olarak değişen²⁷⁶ mahalledeki bu medresenin bânisi Fâtih devrinde mimarbaşılık yapan Sinan Ağa²⁷⁷'dir.

Vakfiyesine göre, Sinan Ağa'nın, Baba Saltuk mahallesinde, Fâtih Sultan Mehmed tarafından kendisine verilen arsa üzerine yapılmış, bir sınırı üzerinde mescid (Âşık Paşa Câmî'i) bulunan zâviyesi vardır.

Karadeniz caddesini Haydar caddesine bağlayan Esrar Dede sokağı (eski adı Tekke sokağı) ile Şâir Baki sokakları köşesinde ve Sultan II. Bayezid'in süt annesi Âsûde Hâtun'un türbesi karşısında bulunan zâviyenin bir kapısı Esrar Dede sokağında (No. 6), diğer kapısı ise Şâir Baki sokağında ve câmî ile çeşme arasındaydı²⁷⁸.

Âşık Paşa-zâde Şeyh Ahmed Efendi'nin kızı tarafından zâviye avlusuna bina ettirilen hücreler daha sonra yıktırılarak 10 oda yapılmış ve medrese bu suretle teşekkül etmiştir²⁷⁹.

Medrese 1918'deki Fatih-Cibali semtlerini kül eden yangında arsa hâline gelmiştir²⁸⁰.

39 Mirzeban Sultan medresesi (K 9)

Osmanlı hanedanı içindeki yerini tesbit etmek maalesef mümkün olmayan Mirzeban Sultan'ın inşâ ettirdiği medrese, Küçük Ayasofya'da demir yolunun deniz tarafında²⁸¹ bugün Belediye Temizlik İşçileri Bürosu olarak kullanılan binanın yerinde idi. Medreseden herhangi bir iz kalmamıştır.

276 *İVTD*, s. 273, notda Âşık Paşa mahallesi Karadeniz caddesinin batı tarafında gösterilmektedir. Halbuki mahalleye adını vermiş olan Âşık Paşa Câmî'i doğuda, Karadeniz ve Haydar caddeleri arasındadır. *İst. H*, pafta C5; *ŞR*, 20, K - 40.

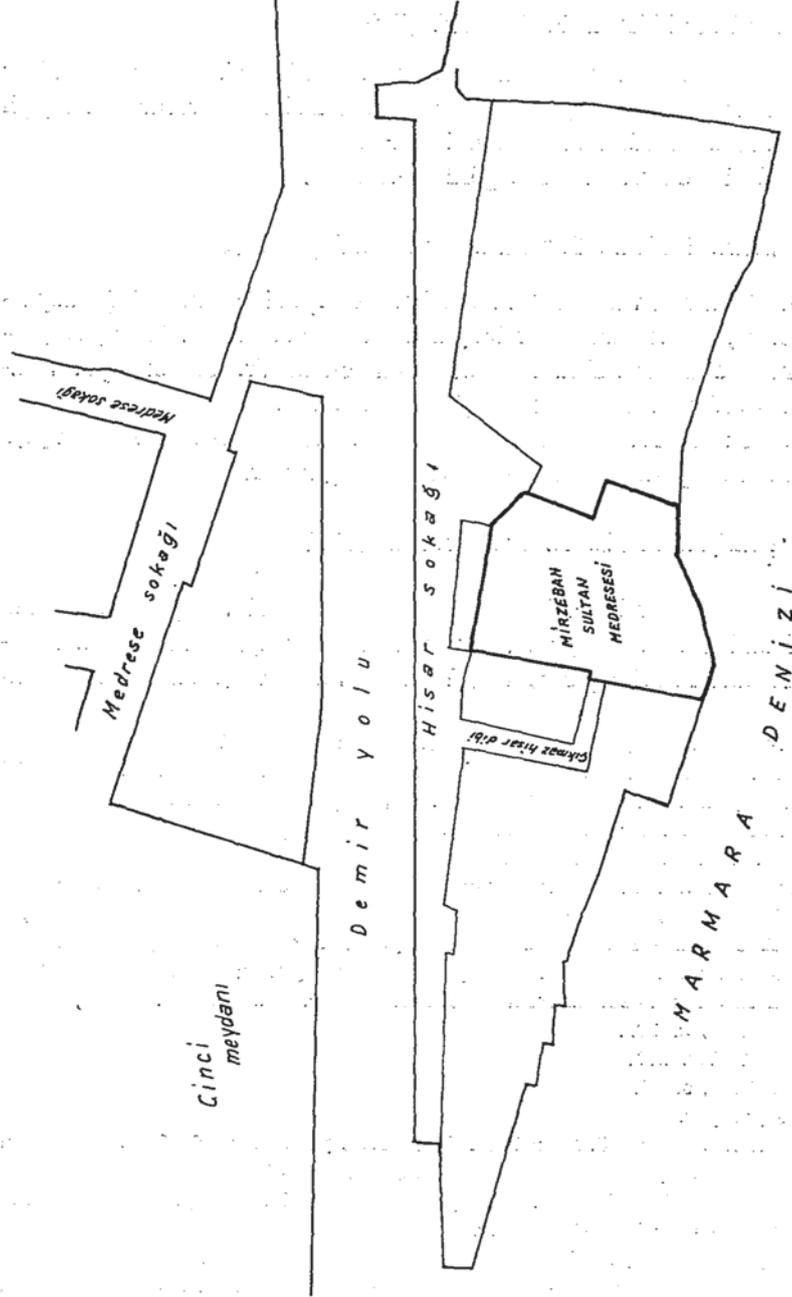
277 *Azadlı Sinan*, s. 4-5.

278 *Kezâ*, s. 41-42.

279 «...zâviyenin haremünde Râbi'a Hatun 'ulema ve suleha sâkin olmak için bina ettüğü sekiz aded hücerâtı... medrese olmağa kabildir ve evkafın zevâiddinden dahi müsâade vardır. Şöyle ki 20 akçe cihet-i tedris ve 10 akçe cihet-i talebe olsa zevâid-i evkaf vefa ider» diyerek padişahdan ferman alınmış ve iki hücre daha ilâvesiyle Ali Çelebi'ye verilmişse de sonradan bu şer'î bulunmayarak tekrar zâviyeye çevrilmiştir (*İVTD*, s. 290; *Azadlı Sinan*, s. 42). Daha sonra yine medrese haline getirildiği Şaban 1051 (Kasım 1641)'de pâye ihdas edilmesinden (*VF*, I, 224 a) anlaşılmaktadır.

280 *DVMD*, s. 108.

281 *DVMD*, s. 7; Ankara Tapu Kadastro Arşivi'nde, Küçük Ayasofya semtine âit 1928 tarihli bir kadastro paftasında (pafta 72) Mirzeban Sultan medresesi 115 ada 2 parselde «Mihriban Sultan medresesi» adıyla işaretlenmiştir. Bk. Şekil 13.

Şekil 13 — Mirzeban Sultan medresesi
(Tapu Kadastro Arşivi, Kılıçkayasofya, Pafta 72, Ada 115, Parsel 2)

99 Misli Ali Efendi darülhadısi (G 5)

Fâtiḥ Câmî'inin arka tarafında, bir ucu Darüşşafaka diğeri ucu Haliç caddesine birleşen Otlukcu yokuşunda ve ismini mahalleye vermiş olan Şeyh Resmî Mahmud Efendi Câmî'i yanında idi²⁸².

1918'de bu da arsa halinde görülmektedir²⁸³.

101 Moravî Elhac Osman Efendi medresesi (G 5)

Kadı Çeşmesi civarında²⁸⁴ ve Otlukcu yokuşunda²⁸⁵ bulunduğu kaydedilen medrese, o civardaki diğeri birçok medrese gibi 1918'deki büyük yangında yanmış olmalıdır. Zira 1914'de «muhtac-ı ta'mir» olarak rapor verildiği halde 1918'de «arsa halinde» görülmektedir²⁸⁶.

XIX. asır İstanbul haritasında Büyük Otlukcu yokuşu ile Altı Boğaçca caddesi arasında gösterilen medrese²⁸⁷ bu olsa gerektir.

160 Muhyiddin-i Kocavî medresesi (F 7)

Haydar caddesi'nden Cibâli'ye inerken sağda, Salih Paşa caddesi'nden sonraki Cibâli mescid sokağında, Karanlık mescid adıyla anılan Şeyh Muhyiddin-i Kocavî mescidi yanında²⁸⁸, Rebi'ülevvel 1065 (Ocak 1655)'de ih-

²⁸² İME, Nr. 100; HC, I, 117'de «Resmî mescidi civârında olan medrese Ali Efendi nâm kişisenin binâsidir» denilmekte, Pervititch plânında (pafta 36 Fatih) ise Şeyhülislâm (Şeyh Resmî olacak) câmî'inin yanında Minkî (Misli) Ali Efendi medresesi harâbesi izlerinin 1933'de henüz mevcut olduğu görülmektedir. Bu paftada câmî'in karşı köşesinde «Yeni Çeşme medresesi» olarak işaretlenen medrese İst. H.'nin (C5) aslında sadece «medrese» olarak gösterilmiş, nâşir tarafından (Ali Efendi) ilâve edilmiştir. Ancak, Pervititch plânında diğeri tarafında Abdülhalim Efendi medresesinin yer alması ve DVMD, s. 109'da da «Abdülhalim Efendi medresesi ile yanyana» bulunduğunun ifade edilmiş olması İst. H.'daki ilâvenin düzeltilmesini gerektirmektedir. Bk. Şekil 1.

²⁸³ DVMD, s. 109.

²⁸⁴ İME, Nr. 101.

²⁸⁵ DVMD, s. 99.

²⁸⁶ Aynı yer.

²⁸⁷ İst. H., Pafta C5. Hem Kadı Çeşmesi'ne yakın hem de Otlukcu yokuşu üzerinde olması dolayısıyla bu medreseyi, Osman Efendi medresesi olarak kabul ediyoruz. Bugünkü İstanbul plânında yeri Haliç caddesi ile Şebnem sokağının kesiştikleri köşe olarak gösterilebilir.

²⁸⁸ Ayvansaray (HC, I, 173) mescid ve zâviyeden bahsetmektedir. EEKE, dosya 602'de Cibâli mescidi sokağındaki mescidden bahis vardır. DVMD (s.

das olunan²⁸⁹ medrese sadece 4 ahşab odadan ibaretti²⁹⁰.

Bugün ne medrese ne de mescid mevcuttur.

76 Mu'id Ahmed Efendi medresesi (G 6)

Fâtiḥ Câmî'i'nin arkasında Haliç caddesi'ne paralel olarak inen Kadı Çeşmesi sokağı ile Şebnem sokağı'nın kesiştikleri köşedeki Yarhisar Mustafa Muslihiddin Câmî'i'nin yanındaki medrese²⁹¹, Şeyhülislâm Mu'id Ahmed Efendi²⁹²'ye âid olup ölümünden birkaç ay sonra tamamlanmıştır²⁹³.

Resim 23 — Mu'id Ahmed Efendi medresesi derşhanesi

113)'deki «Bu nâm ile mevsum mescid-i şerife muttasıl, ahşab, sonradan medrese haline konulmuş» ifâdesinden, diğer bazı medreselerde de görüldüğü gibi zâviyenin medrese hâline sokulduğu neticesine varılmaktadır.

289 *VF*, I, 349 a; *Hammer*, XVIII, 120/133.

290 *DVMD*, s. 113.

291 *HC*, I, 220. Bk. Resim 23.

292 Mu'id Ahmed Efendi, Zilhicce 1055-Cemâziyelevvel 1057 (Ocak 1646-Haziran 1647) arasında şeyhülislâmlık yapmış, 1647'de ölümünde medresesine gömülmüştür (*SO*, IV, 504; *İS*, s. 453).

293 *VF*, I, 175 b'de medresenin tamamlanması Receb 1057 (Ağustos 1647) olarak gösterilmektedir.

Bugün, medresenin sadece dershânesi kalmış olup, içinde âile oturmaktadır.

57 Murad Paşa-yı atık medresesi (I 5)

Aksaray'da Vatan ve Millet caddelerinin köşesinde bulunan ve Fâtih Sultan Mehmed devri vezirlerinden Has Murad Paşa²⁹⁴ tarafından inşa ettirilen manzûme câmi, medrese, çifte hamam ve tabhânenen müteşekkil idi.

Paşa'nın ölümünden (878/1473) iki sene önce tanzim edilen vakfiyede câmi ile beraber medrese ve imâretten de bahis olduğu halde medresenin Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde bulunan kitâbesinde 882 (1477-78) tarihinde ve sadrazam Mesih Paşa tarafından yapıldığı kayıtlıdır²⁹⁵.

Câmi'in avlusunda batı tarafında bulunan medrese 1930 larda²⁹⁶ belediyece yıktırılmıştır.

108 Mustafa Efendi medresesi (F 5)

Çarşamba'da, bugün «Koca Dede» denilen Koğacı Dede mahallesinde, Koğacı Dede ve Beyceğiz sokakları arasındaki adada ve Koğacı Dede medresesinin sokak kapısı karşısında²⁹⁷ bulunan medrese, Şeyhülislâm Esirî Mehmed Efendi'nin kardeşi Rumeli kazaskeri Mustafa Efendi²⁹⁸ tarafından 1088 (1677)'de²⁹⁹ yaptırılmıştı.

294 *HC*, I, 204.

295 Tâcizâde Sa'dî Çelebi, *Münşeat* (Lugal-Erzi neşri) İstanbul 1956, s. 60 ve ondan naklen Baltacı (s. 318) kitâbedeki tarihi 882 olarak gösterirlerken Ayverdi (*FDM*, s. 190) 888 (1483) olarak hesaplıyor ve bu tarihi, muhtemelen geçirdiği bir harabe sonucu 14 sene sonra Mesih Paşa tarafından ihyası tarihi olarak kabul ediyor. Halbuki tarih 882 olduğu gibi Tâcizâde'nin ifâdesinden de medresenin Mesih Paşa tarafından tamamlatıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

296 Yıkılış tarihini Baltacı (s. 318) 1929-30 olarak verdiği halde, Eyiçe (*PG*, s. 87) 1938'e doğru kayb olduğunu kaydetmektedir.

297 Bu ifadeye göre medresenin kapısı Koğacı Dede sokağına açılıyor olmalıdır. *HC*, I, 170.

298 Mustafa Efendi'nin Anadolu kazaskerliği 1085-87 (1674-76), Rumeli kazaskerliği ise 1094-96 (1683-85) tarihlerindedir. *SO*, IV, 405; Nuran Bakır, *XVII. asrın ikinci yarısında pâyyeli ve bi'l-fiil Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri*, s. 56-57.

299 Şeyhî (*VF*, I, 409 b)'de «Rebi'ülevvel 1088'de Kazasker Mustafa Efendi'nin müceddeden binâ ettikleri medreseleri»nden bahsedilmektedir. Hammer (*XVII*, 123/187) de buradan almış olmalıdır.

1914'de «etraf duvarları münhedim»³⁰⁰ olarak gösterilen medrese, bugün mevcut değildir.

97 Müfti Hüseyin Efendi medresesi

Çarşamba caddesi (bugünkü Darüşşafaka caddesi) üzerinde olan medrese «Çukur medrese»³⁰¹ adıyla da anılmaktaydı.

Bugün yerini kesin olarak tesbit edemediğimiz medresenin «bir tarafı altlı üstlü, bir tarafı zemine muttasıl»³⁰² olarak tarif edilmesi bir yokuş başında olduğunu düşündürmektedir.

Bânisi maktul Şeyhülislâm Ahî-zâde Hüseyin Efendi'dir³⁰³.

Ahşab olan medrese, Fâtih yangınında yanmıştır³⁰⁴.

143 Nâzır Hüseyin Ağa medresesi

Medrese ve bânisi hakkında malûmat sahibi değiliz. Medrese listelerinde Lâleli'de gösterilmiştir³⁰⁵. Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki listedeki kayıt-

300 *DVMD*, s. 125.

301 *DVMD*'nde biri Çarşamba, diğeri Nişancı'da olmak üzere iki çukur medrese gösterilmekte olup, bunlardan Çarşamba'dakinin Hüseyin Efendi'ye âid olduğu işaretlenmiştir. Diğer listelerde de Çarşamba'daki medreseler (*İME*, Nr. 120; *DBSM*, 2. daire : Valide Sultan ve Debbağ-zâde; *MABS* : Papas-zâde Ahmed Paşa ve Abdülhalim Efendi medreseleri) arasında sayılan Hüseyin Efendi medresesinin Zincirlikuyu'daki «Çukur medrese» ile karıştırıldığı görülmektedir. Hammer (*XVIII*, 116/81), Şüheda mescidi (Hüseyin Efendi'nin Balat'da kiliseden çevirttiği mescid (*TŞ*, s. 756) «Şüheda mescidi» adı ile tanınmaktadır (*SO*, II, 190)] civarında gösterdiği gibi, Baltacı da (s. 562) Nişancı Mehmed Paşa Câmî'i yanındaki Çukur medreseyi Ahî-zâde Hüseyin Efendi'ye mal etmiştir. Ayvansarayî, gerek Fâtih Câmî'i yakınındaki Ahî-zâde Yusuf b. Cüneyd (I, 42), gerekse Şühedâ mescidi (I, 128) maddelerinde Hüseyin Efendi'nin «Çukur medrese» sahibi olduğunu kaydetmekte ise de medresenin yeri hakkında herhangi bir imâda bulunmamakta, sadece oğullarından Abdullah Efendi ile Fazlullah Efendi'nin, medresesinin mezaristanında Seyyid Ahmed Nesibî Efendi'nin de dershanesinde gömülü olduğundan bahsetmektedir. Atâf (*TŞ*, s. 756) ise medresenin, evinin karşısında olduğunu kayd ile iktifa etmiştir.

302 *DVMD*, s. 123.

303 *TŞ*, s. 755-57; *İS*, s. 446-47; *SO*, II, 189-190.

304 *DVMD*, s. 123.

tan³⁰⁶ XIX. asır İstanbul haritasında Koska medresesi³⁰⁷ olarak gösterilen medrese olabileceği fikri doğmaktadır.

Sicill-i Osmanî'de Çanakçı Limanı mescidinin bânisi olan bir Nâzır Hüseyin Ağa³⁰⁸ tesbit edilmektedir ki medrese de ona âid olabilir.

Ağustos 1914'de «muhterik olarak arsa halinde» gözüktüğüne³⁰⁹ bakılırsa, Sultan Mustafa medresesi gibi bu da 23 Temmuz 1911'deki büyük yangında yanmış olmalıdır.

90, 91 Nişancı Mehmed Paşa medreseleri (F 4)

Fâtih Nişâncası'nda Nişancı Boyalı Mehmed Paşa³¹⁰ tarafından yaptırılan câmi, türbe, iki medrese, hankah ve sebilden müteşekkil külliye'nin medreseleri 1001'de tamamlanıp tedrisata başlamıştı³¹¹.

Mimar Sinan'ın baş mimarlığı zamanında inşasına başlanan külliye'nin mimarı büyük bir ihtimalle Davud Ağa'dır³¹².

Câmi'in avlusunda ve altlı üstlü inşâ edilmiş olan medreseler 1251 (1835)'de Mekkî-zâde Mustafa Âsmî Efendi tarafından tamir ettirilmiş³¹³ olmalarına rağmen 1914'de «talebe iskânına katıyyen müsaid» görülmemeyecek³¹⁴ kadar harab bulunuyorlardı. Bugün ise tamamen kaybolmuşlardır.

92 Nişancı Mehmed Paşa (Çukur) (F 4)

Nişancı câmi'i ve medreseleri ile diğer binalar arasında sıkışmış bir vaziyette ve 1914'de «kâmilî harab»³¹⁵ olarak görülen medrese bugün mevcut değildir.

İnşâ tarihi ve bânisi hakkında da şimdilik birşey söylemek mümkün olmamaktadır³¹⁶.

305 *IME*, Nr. 72; *DVMD*, s. 72.

306 *T SMA*, D .8432.

307 Pafta C3.

308 *SO*, II, 187.

309 *DVMD*, s. 72.

310 *HC*, I, 211; *SO*, IV, 131.

311 *TSŞ*, s. 533 ve ondan naklen Baltacı, s. 176.

312 Muzaffer Erdoğan, *aynı makale*, s. 188.

313 *HC*, I, 212.

314 *DVMD*, s. 147, 148.

315 *DVMD*, s. 149.

316 Müfti Ahî-zâde Hüseyin Efendi'ye âid Çukur medresenin bu olmadığına dair «Müfti Hüseyin Efendi» medresesine bkz.

93 Nişancı Paşa-yı atik medresesi (Tezkireci Osman Efendi medresesi) (J 7)

Kumkapı'da Nişancı Karamânî Mehmed Paşa tarafından yaptırılan câmi'in yanında bulunan bu medrese ile «Tezkireci Osman Efendi» medresesinin aynı olması gerekir³¹⁷.

Medresenin ilk bânisi ile tesis tarihi malûm değildir³¹⁸. Yeniden binası ise 1099 (1688)³¹⁹'de Süleymaniye vakfı ruznâmecisi Osman Efendi³²⁰ tarafından yapılmıştır.

1914'de 13 talebesi olan medrese 1918'de «muhterik, arsa halinde» görülmektedir³²¹.

113 Nuh Efendi medresesi (K 2)

Koca Mustafa Paşa'da Ali Fakih mahallesinde Koca Mustafa Paşa medresesi ile Canbaziye ve Ali Fakih sokakları arasında kalan adada bulunan medrese³²² Hekimbaşı Nuh Efendi tarafından yaptırılmıştır³²³.

317 *MABS, İME* (Nr. 69) ve *DSSM* (1. daire)'de «Nişancı-i atik» medresesi zikredildiği halde *DVMD*'de bu adı taşıyan bir medrese bulunmamakta, fakat câmi'in bitişinde «Tezkireci Osman Efendi» medresesinden (s. 69) bahsedilmektedir. 1208 (1793-94) tarihli bir tevliyyet tevcihinde ise «sâbika mâliye tezkirecisi merhum Osman Efendi'nin Kumkapı kurbünde Nişancı Paşa Câmi'i şerifi ittisâlinde vâki' binâ eylediği medresesi» şeklinde geçmektedir (Bşb. Arşivi, *Cevdet-Evkaft*, Nr. 4313). Bundan da anlaşılmaktadır ki medrese ekseriyetle câmi'in bânisinin adıyla anılmakla beraber Tezkireci Osman Efendi'ye âiddir.

318 Baltacı s. 118. Gerek *TŞ*, gerekse *VF*'de 1099'dan önce atik Nişancı medresesinden bahis vardır.

319 «Evvel-i müderris be medrese-i cedîde-i Osman Efendi; fi 5 Rebi'ülevvel sene 1099» (9 Ocak 1688), *VF*, Veliyüddin Efendi ktb. 2362, III, 280 b; Hammer (XVIII, 125/217)'deki tarihin tashihi gerekir.

320 Tezkireci Osman Efendi, Hadikatü'l-vüzera müellifi Osman-zâde Ahmed Tâib Efendi'nin babasıdır (*VF*, aynı yer).

321 *DVMD*, s. 69.

322 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Haremeyn Evkaft*, Nr. 734, vrk. 80a'da bulunan Nuh Efendi'nin vakfiyesinde medresesi «... câmi'-i şerif (Koca Mustafa Paşa) kurbünde vâki' olup câmi'-i şerif-i mezbûr vakfına senede 40 akçe mukata'a-i kadim ile taht-ı tasarrufunda olan 800 zıra' arsa-i sarfadan izn-i mütevellî ve malî ile müceddeden binâ eylediğim etraf-ı erba'ası tarîk-i amme ve mülk yağhânem ile mahdud ve mümtaz 6 bab hücre ve bir dershâne-i müştemil medrese...» şeklinde tavsif edilmektedir. Bu, Ayvansarayî'nin, Koca Mustafa Paşa Câmi'inin «ittisâlinde hânesi yanında hazîre ve mukabilinde medre-

Nuh Efendi medresesi için 1914'de verilen raporda; «Bir kısmı münhedim 6 oda³²⁴ ile 2 aded muhdes barakası olup... medrese dahilinde yeneden bir oda inşa edilerek mescid halinde ihya, geceleri zikir ü tevhîd iştilal eder bir zat oturuyormuş...» denilmektedir ki bundan, medresenin sonradan tekye haline getirildiği anlaşılmaktadır³²⁵.

1918'de «gayr-i kabil-i iskân» olarak gösterilen medrese³²⁶ bugün mevcut değildir.

Nuru Osmaniye (bk. Sultan Osman)

81 Ömer Hulûsi Efendi darü'l-hadisî (G 5)

Darülhadis, Darüşşafaka caddesi üzerinde³²⁸ Otlukcu yokuşunun caddeinin karşı tarafındaki devamı olan Baş-hoca ve Musannif sokaklarının çevrelediği adada yer almaktaydı.

III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud devirlerinde 3 defa şeyhülislâmlık mevkiine getirilen ve toplam 5 sene bu makâmı işgal eden Ömer Hulûsi Efendi, Samânî-zâde lâkabıyla meşhurdur³²⁷.

sesi» (HC, I, 165) bulunduğu ifadesine uymaktadır. İstanbul Vakıf Suları Müdürlüğü, *İstanbul Suları defteri* (s. 33/966)'nde de medresenin Yağhâne sokağında bulunduğu kayıtlıdır ki bu, vakfiyede adı geçen yağhanenin sokağıdır.

Koca Mustafa Paşa medresesi ile Canbaziye sokakları köşesinde hazire ve ön tarafta da Nuh Efendi'nin kabri hâlen mevcuttur.

323 Hekimoğlu Ali Paşa'nın babası olan Nuh Efendi aslen Giridli olup ihtida ettikten sonra 1084 (1673-74),de cerrahbaşı, 1106 (1695)'de hekimbaşılığa yükselmiş ve Rumeli pâyesi tevcih edilmiştir. (SO, IV, 579; Süheyl Ünver, «Akrabadın sâhibi Giridli Nuh Efendi hakkında birkaç kelime» *Dirim*, XIV sayı, 11-12 (1939), s. 424-25).

324 S. Ünver'in 4 oda, bir dershaneden ibâret olarak çizdiği medrese planını aslına uygun olmasa gerektir.

325 DVMD, s. 174. S. Ünver (aynı makale, s. 424) ve ondan naklen S. Eyi-ce («İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Câmi'i ve onun Osmanlı-Türk mimarisindeki yeri», TD, c. V, sayı 8, s. 159, not 21) de medresenin tekye olduktan sonra yıktırıldığına işaret etmektedirler.

326 DVMD, s. 174.

327 İS, s. 567.

328 DVMD, s. 106. İME, Nr. 97'de «Otlukcu yokuşu civarında» gösterilmektedir. İst. H, pafta D5'de «Sâmânî-zâde medresesi» olarak kayıtlıdır. Bk. şekil 1.

1918'de burası da arsa halinde görülmektedir.
Halen arsası üzerinde inşaat malzemesi deposu vardır.

96 Papas-zâde Ahmed Paşa medresesi (F 5)

Dariüşsafaka caddesi üzerinde ve Valide medresesinin yanında olan Papas-zâde medresesi³²⁹ günümüze ulaşamayan medreselerden biridir. XIX. asır İstanbul haritasına³³⁰ göre Yavuz Selim İlkokulu'nun bahçesinde bulunması gerekmektedir.

136 Papas-zâde Mustafa Çelebi medresesi (I 7)

949 (1542) tarihli vakfiyesi³³¹ olan medrese Koska'da bugün Koca Ragıp Paşa İlkokulu olan yerde idi³³².

Dershane mescid olarak kullanılan medresenin bânisi Ayvansarayî'ye göre Hoca Sadeddin Efendi'nin kayın pederi Mustafa Çelebi'dir³³³.

100 Perviz Efendi medresesi (G 5)

Şeyh Resmî Mahmud Efendi mahallesinde ve Otlukcu yokuşu'nda³³⁴ bulunduğu muhakkak olduğu halde ahşab olduğu için muhtemelen Fâtih yangınında yandığından 1918 sonunda «arsa halinde»³³⁵ görülen medresenin yeri kesin olarak tesbit edilememiştir. Ancak, XIX. asır İstanbul haritasında «Ali Efendi»ye maledilen medresenin «Perviz Efendi» medresesi olması pek muhtemel görünmektedir.

329 Cevdet Paşa, medrese tahsili için İstanbul'a geldiğinde ilk defa bu medresede kaldığını ifade etmektedir (*Tezâkir*, Cavid Baysun neşri, IV, 5).

330 *İst. H.*, pafta D5. Bk. Şekil 4.

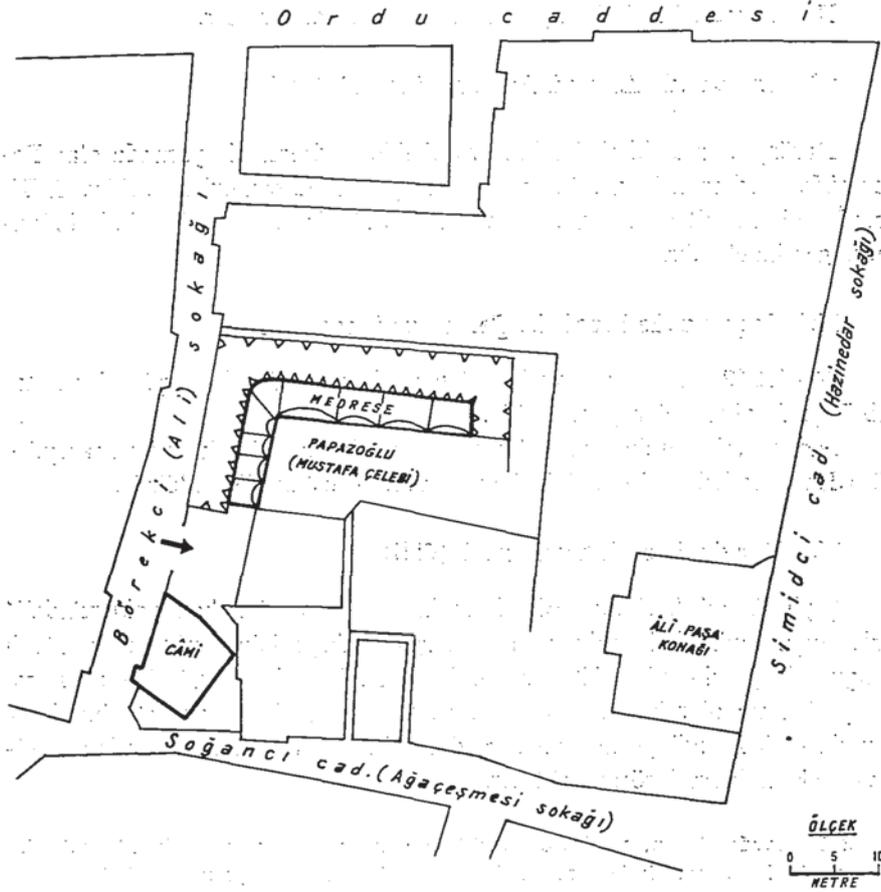
331 «Höcerat 28' bab der nezd-i mescid berây-ı sükna-i 'ulemâ ve fudala» *İVTD*, s. 136/764. Medresenin tahtanı ve fevkanı olmak üzere 14'erden 28 odası olduğu *DVMD*, s. 67'de de kayıtlıdır.

332 Bk. Şekil 14. Papas-oğlu medrese mescidi yıkılmış, yerine ilkokul yapılmıştır: Öz, I, 114/254. Pervititch, Sekban-başı Yakub Ağa paftası (1924). Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki kayıta medresenin Koca Mustafa Paşa'da gösterildiği hakkında bk. Baltacı, s. 333.

333 *HC*, I, 58; krg. Baltacı, s. 332.

334 *İME*, Nr. 99'da Otlukcu yokuşu'nda, Şeyh Resmî Mahmud Efendi mahallesinde (listede Baltacı, s. 334'de gösterilen «Kadı Çeşmesi» kaydı yoktur), *DVMD*, s. 110'da Otlukcu yokuşu'nda gösterilmektedir.

335 *DVMD*, s. 110.

Şekil 14 — Papas-oğlu Mustafa Çelebi Medresesi
(Pervititch plânı, İstanbul, Sekbanbaşı, Yakupağa, 1924)

Medresenin bânisi 971-74 (1563-1566) tarihleri arasında Anadolu kazaskerliği yapan Perviz Efendi'dir³³⁶. Mimar Sinan'ın baş mimarlığı zama-

336 Perviz Efendi Nişancı Abdî Bey ile Frenk İbrahim Paşa'nın kölesi olup İbn-i Kemal'den okuyup müderris olmuştur. *TŞ*, s. 253-55; *SO*, II, 40; M. Kemal Özergin, *Kanunî Sultan Süleyman Han Çağına ait Tarih kayıtları*, Erzurum, 1971, s. 50/219. Baltacı, Abdî Bey'in oğlu gibi gösterirse de doğru olamaz.

nında bina edilmişse³³⁷ de bir harâbî geçirmiş olacak ki XIX. asrın başında yeniden yapılmıştır³³⁸.

47 Pîr Mehmed Paşa medresesi (G 6)

Câmi, medrese, imâret, tabhaneden müteşekkil olan ve Pîr Mehmed Paşa³³⁹ tarafından yaptırılan manzumenin medresesi İshak-i Karamânî için zâviye olarak bina ettirilmiş, ancak vâkif tarafından 933 (1526-27)'de medreseye çevrilmiştir³⁴⁰.

Zeyrek'te Pîr Paşa sokağında³⁴¹ olan ve 1918'de harab bulunan³⁴² medrese daha sonra yıktırılmıştır^{342a}.

156 Rahîkî-zâde medresesi (I 8)

Mahmud Paşa yokuşunda, inişte sol tarafta Tarakçılar sokağında Dâye Hatun mahallesinde³⁴³ bulunan ve 4 odadan ibaret olan medrese avlusuna etraftan yapılan tecavüzlerle daha da küçülmüştür³⁴⁴.

Yaptığımız araştırmalara göre medrese Dâye Hatun câmi'i karşısında ve Tarakçılar'la Sandalyacılar sokaklarının kesiştiği köşede dar bir kapıdan girilen avluda idi. Bugün içinde bir âlilenin oturduğu ahşab bina bu medrese olmalıdır.

Medresenin bânisinin Rahîkî-zâdelerden hangisi olduğu hakkında da maalesef kesin bir bilimiz yoktur³⁴⁵.

112 Rakım Efendi (F 4)

İstanbul'da biri Tavşantaşı civarında Soğan Ağa mahallesinde³⁴⁶ Dalta-

337 *TM*, s. 34.

338 «Yeni yapılmış ahşab» *DVMD*, s. 110.

339 *SO*, IV, 43.

340 Baltacı, s. 336-39.

341 *İst. H*, pafta C5.

342 *DVMD*, s. 104.

342a *Öz*, I, 123.

343 *İME*, Nr. 24.

344 *DVMD*, s. 24.

345 Prof. Özergin, banisinin Tabib Yusuf Sinan Rahîkî (ö. 953/1546) olabileceği ihtimalinden bahsetmektedir.

346 *İME*, Nr. 33.

ban yokuşu'nda³⁴⁷ diğeri Zincirlikuyu'da Atik Ali Paşa mahallesinde³⁴⁸ olmak üzere iki Rakım Efendi medresesi vardı.

Bunlardan medrese ve türbeden müteşekkil bir manzume olan ikincisi meşhur hattat Mustafa Rakım Efendi'nin (ö. 1241/1826) vasiyeti üzerine ölümünden sonra onun adına yaptırılmıştı³⁴⁹.

Bugün her ikisi de mevcut değildir³⁵⁰.

Ruznamçeci Ali Efendi medresesi (bk. Ali Efendi).

48 Rüstem Paşa medresesi (I 9)

Cağaloğlu'nda Cumhuriyet gazetesinin arka tarafında Rüstem Paşa sokağında bulunan bu medrese Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrazamı ve damadı Rüstem Paşa³⁵¹ tarafından yaptırılmıştır.

Sinan yapısı olan³⁵² ve mimârî değeri çok yüksek bulunan medrese³⁵³ 954 (1547)³⁵⁴'de inşa edilmiştir. Bir ara kimsesizler yurdu olarak kullanılmış³⁵⁵, 1966'da ise MTTB tarafından «Rüstem Paşa Medresesi Öğrenci Yurdu» adıyla üniversite talebelerinin ikametine tahsis olunmuştur.

Sahn-ı Seman medreseleri (bk. Sultan Mehmed Han)

128 Sayd-ı Cenan Kalfa medresesi (I 2)

Mevlevihâne kapısı yakınındaki Yayla civarında, Aydın Kethuda ma-

347 *DBSM*, 1. daire; *DVMD*, s. 33.

348 *İME*, Nr. 137; *DBSM*, 3. daire; *DVMD*, s. 143.

349 *SO*, II, 365-66.

350 *MABS*'deki Rakım Efendi medresesinin bunlardan hangisi olduğunu tayin çok güçtür. Ancak Atik Ali Paşa mahallesindeki 10 odası olması ve 1869'da da medresede 20 talebenin bulunmasına bakarak (her odada 2 talebe kaldığı hesabıyla) listemizdeki medresenin bu olabileceği düşünülmüştür.

351 *SO*, II, 377-78.

352 *TE*, s. 95.

353 *Öz*, I, 117.

354 «... Rüstem Paşa ... mücedded binâ eylediği medreseyi 50 akçe ile ibtidâ bunlara ('Ataullah Ahmed Efendi) ihsan ...» *TŞ*, s. 150. *İst. Ab.* (s. 94)'inde medresenin inşa tarihi 957 (1550) olarak gösterilmiştir. Hammer (XVIII, 113/46) ise Rüstem Paşa'nın ölüm tarihi olan 968 (1560)'da tesis edildiğini kaydetmektedir ki yanlıştır.

355 *İst. Ab.*, s. 94-95.

hallesinde bulunan bu medrese³⁵⁶ 1914'de «münhedim ve dört duvar içinde arsa halinde» gösterilmektedir³⁵⁷.

Bugün yerini tam olarak tesbit etmek mümkün değilse de Aydın Kethuda Câmi'i yanından geçen Yayla caddesi ile Yaylak sokağı köşesindeki odun deposu olarak kullanılan arsa üzerinde bulunmuş olması muhtemeldir.

140 Segban-başı Kara Ali³⁵⁸ medresesi

Karagümruk, Zincirlikuyu civarında Atik Ali Paşa mahallesinde³⁵⁹ bulunan bu medrese Mimar Sinan devri yapısıdır³⁶⁰.

XIX. asrın başlarında harab olduğu tesbit edilen medresenin³⁶¹ yerini tam olarak tesbit etmek mümkün olamamıştır.

Semiz Ali Paşa medresesi (bk. Cedid Ali Paşa medresesi)

49 Sinan Paşa³⁶² medresesi (I 8)

Divanyolu'nda halen İşletme Enstitüsü olarak kullanılan medrese yanındaki türbe ve sebille birlikte bir manzume teşkil etmektedir³⁶³.

Koca Sinan Paşa³⁶⁴ tarafından Mimar başı Davud Ağa'ya yaptırılmıştır.

50 Sinan Paşa medresesi (E 5)

Fethiye Câmi'i avlusundaki ikinci medrese Koca Sinan Paşa'nındır³⁶⁵. Musıla-i Süleymaniye derecesinde³⁶⁶ olan ve bugün yerinde Fethiye İlkokulu bulunan bu medrese «Fethiye medresesi»³⁶⁷ adıyla da anılmaktaydı.

356 *İME*, Nr. 164.

357 *DVMD*, s. 172.

358 *DVMD*, s. 144'de Halil olarak geçmektedir.

359 *İME*, Nr. 138.

360 Sekban Ali Bey medresesi : *TM*, s. 35; *TE*, s. 98.

361 *DVMD*, s. 144.

362 Listemizde 49, 50, 51 numaralı medreseler Sinan Paşa medresesi olarak gösterilmekte, fakat bunların yerleri belirtilmemektedir. 49'un Çarşıkapı, 50'nin Fethiye ve 51'in Beşiktaş'taki olarak kabulü -diğer listelerdeki sıra göz önüne alınarak- uygun görülmüştür.

363 *HC*, I, 204; Baltacı, s. 598-99.

364 *SO*, III, 109-110.

365 *HC*, I, 157.

366 *İS*, s. 105.

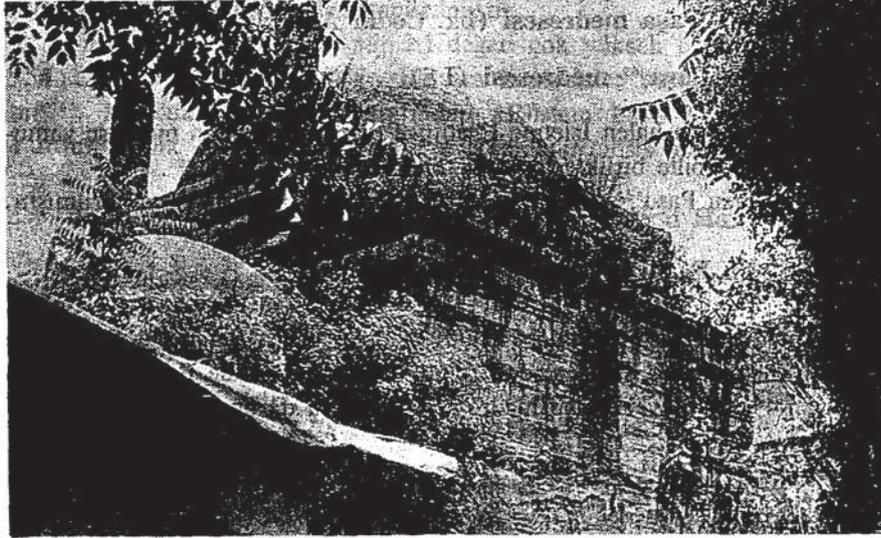
51 Sinan Paşa medresesi (C 13)

Beşiktaş'ta, câmi, medrese, fevkanî mekteb, mahkeme ve hamamdan müteşekkil külliye'nin bir parçası olarak inşa edilen bu medresenin³⁶⁸ banisi Kanunî Sultan Süleyman devri sadrazamlarından Rüstem Paşa'nın kardeşi Kapdan Sinan Paşa³⁶⁹'dır.

Câmi'in kitâbesi 963 (1555)'de inşa edildiğini göstermektedir³⁷⁰.

52 Siyavuş Paşa medresesi (H 8)

Süleymaniye'de Müftülük ile Mimar Sinan türbesi arasından inen Fetva yokuşunun sol tarafındaki Odun kapısı yokuşunda Devoğlu Çeşmesi ve Ho-

Resim 24 — Siyavuş Paşa medresesi derşhanesi
(avlu tarafından görünüşü)

367 *DVMD*, s. 114. İsmi hakkındaki münakaşa için İsmihan Sultan medresesi (38), not 196'ya bkz.

368 *HC*, II, 90.

369 *SO*, III, 106.

370 Hammer medresenin bitiş tarihi olarak 953 (1555)'ü vermektedir (XVIII, 113/39) ki mülâdî tarih doğru olduğuna göre bir baskı hatası olmalıdır.

Resim 25 — Siyavuş Paşa medresesi
(dıştan görünüşü)

ca Hamza mescidinin karşısında bulunan medrese³⁷¹ II. Selim'in damadı Kanijeli Siyavuş Paşa³⁷² tarafından karısı Fatma Sultan için yaptırılmış³⁷³ olup arazinin meyli dolayısıyla iki katlı olarak inşa edilmiştir³⁷⁴.

Halen ayakta olan medresenin bazı odalarında âileler barındığı gibi dershânesi de iş yeri olarak kullanılmaktadır.

Sokollu Mehmed Paşa medresesi (bk. Mehmed Paşa)

32 Sultan Abdülhamid Han medresesi (H 9)

Sirkeci'de Hamidiye caddesi üzerinde 4. Vakıf Hanı karşısında Sultan I. Abdülhamid tarafından 1192-1195 (1778-81)'de inşâ ettirilen mekteb, imâret, sebil, çeşme, medrese ve kütübhaneden müteşekkil külliye içindeki bu medresenin³⁷⁵ kapısı Zahire Borsası sokağındadır. Kapı üstündeki kitabesinde 1194 (1780) tarihi olan medrese, halen Ticaret Borsası olarak kullanılmaktadır.

29 Sultan Ahmed Han medresesi (J 9/10)

Sultan I. Ahmed tarafından Sedefkâr Mehmed Ağa'ya inşa ettirilen külliye câmi³⁷⁶, dariüşşifa, misafirhane, imâret, sebil, medrese ve mektebden müteşekildir³⁷⁷.

Türbenin karşısında yer alan medrese, Başbakanlık Arşiv deposu olarak kullanılmaktadır.

20 Sultan Bayezid medresesi (I 7)

Sultan II. Bayezid tarafından 906-911 (1501-1506)'da inşa edilen³⁷⁸ câmi, medrese, imâret, tabhane, sıbyan mektebi, türbe, hamam ve sebilden

371 HC, I, 110.

372 SO, III, 116.

373 Baltacı, s. 419-20.

374 EEKE, dosya 559. Bk. Resim 24, 25.

375 HC, I, 58; Öz, I, 124-25; PG, s. 20-23.

376 Câmiin inşâ tarihi 1026 (1617)'dir.

377 Külliyeinin inşası için 1811 yük 2944 akçe harcanmıştır (*Ist. Ab. s. 103-105*).

müteşekkil külliyesinin medresesi³⁷⁹ halen Belediye Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

1-16 Sultan Mehmed Han medreseleri³⁸⁰ (Sahn-ı Seman) (G 5)

Fâti̇h Sultan Mehmed tarafından Mimarbaşı Sinâneddin Yusuf Ağa (ö. 876/1471)'ya³⁸¹ inşâ ettirilen câmi, medreseler, türbe, darii'ş-şifa, tabhane, imâret, kütübhâne, darii't-tâlim, sıbyan mektebi, hamam ve kervansaraydan müteşekkil külliyesinin 8'i semaniye 8'i ise tetimme olmak üzere 16 medresesi³⁸² vardı.

Câmi'in kitabesine göre inşaat 867-875 (1463-1470) tarihleri arasındadır.

31 Sultan Mustafa Han medresesi (I 6)

Lâleli'de, câmi, imâret, sebil, türbe, çeşme ve muvakkıthanenin de içinde bulunduğu külliyesinin³⁸³ medresesi THK apartmanlarının işgal ettiği ada üzerinde ve arka tarafı bugünkü adı Kurultay sokağı olan Derbend sokağı tarafında idi³⁸⁴. Kapısının bulunduğu sokak ise apartmanlar yapılırken ortadan kalkmıştır.

Sultan III. Mustafa tarafından Hassa baş mimarı Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılan külliyesinin inşası 1173-77 (1760-63/64) senelerindedir³⁸⁵. 1765'deki zelzelede harab olan medrese 1782'de Seyyid Mustafa Ağa tarafından

378 Öz, I, 33.

379 HC, I, 14; Baltacı, s. 163-165; O. Durusoy, *İstanbul Belediyesi Kütüphanesi Alfabetik Kataloğu*, c. I, s. I-II, İstanbul 1953.

380 Listemizde, Fâti̇h medreselerinin isimleri ayrı ayrı zikredilmemiş olduğundan hepsi bir arada gösterilmiştir.

381 Konyalı, *Azadlı Sınan*, s. 73 vd.; FDM, s. 168-171.

382 Akdeniz ve Karadeniz tarafındaki semâniye medreseleri doğudan batıya doğru baş kurşunlu, çifte baş kurşunlu, çifte ayak kurşunlu ve ayak kurşunlu; tetimmeler ise Akdeniz tarafında doğudan batıya ulâ, sâniye, sâlise, râbia, Karadeniz tarafındaki hâmise, sâdise, sâbiâ ve semâniye idi (FDM, s. 127, 154-155). Tetimmeler bugün mevcut değildir.

383 HC, I, 23.

384 S. Eyice, «İstanbul'un ortadan kalkan bazı târihi eserleri, VIII Çukur Çeşme Hamamı», TD, sayı 27 (1973), s. 158, not 74.

385 Muzaffer Erdoğan, «XVIII. asır sonlarında bir Türk sanatkarı, Hassa baş mimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Mesleki faaliyetleri», TD, VII, sayı 10 (1954), s. 166.

tamir edilmiştir. 1894 zelzelesinde yine harab olduğu kaydedilen medrese³⁸⁶ 1911'deki büyük yangında yanarak geriye dört duvar kalmış³⁸⁷ ve bilâhure yerine Harikzedegân apartmanları adıyla anılan binalar yapılmıştır.

30 Sultan Osman Han medresesi (Nuru Osmaniye) (I 8)

Nuru Osmaniye Câmi'inin Cağaloğlu tarafından girişinde avlunun sol tarafında halen Kur'an kursu olan bina, câmi, medrese, türbe, imâret, kütüb-hâne, muvakkıthâne, sebil ve çeşmeden³⁸⁸ müteşekkil külliye'nin medresesidir.

Temeli I. Mahmud zamanında 1161 (1748)'de atılan külliye ancak III. Osman saltanatında 1169 (1755-56)'da³⁸⁹ tamamlandığı için bu padişahın adıyla anılmaktadır.

Mimar Mustafa Ağa tarafından inşa edilmiş olan medrese, Türk-barok devri üslûbundadır³⁹⁰.

21 Sultan Selim Han medresesi (H 4)

Eski adı Yenibağçe³⁹¹ olan semtte, Halıcılar köşkü civarında, Öksüzce Hatib mahallesinde³⁹², şimdiki Vatan caddesi üzerinde Aksaray'dan gidişte Luna Park'a varmadan solda Türk Yazı Sanatları Müzesi olarak kullanılmakta olan bina Sultan Selim medresesidir.

Kanunî Sultan Süleyman tarafından babasının ruhu için yaptırılan bina³⁹³ Mimar Koca Sinan'ın eseridir³⁹⁴.

22-23 Sultan Süleyman Han³⁹⁵ medreseleri (H 7)

Tuhfetü'l-mimârîn ve Tezkiretü'l-ebniye'de, Mimar Koca Sinan'ın muhteşem eseri Süleymaniye külliyesinin 6 medresesinden³⁹⁶ bahis olduğu halde

386 Eyice, gösterilen yer.

387 *DVMD*, s. 73. «Lâleli medresesi» adıyla kayıtlıdır.

388 *HC*, I, 22-23.

389 Medresenin kapısında Hâkim Efendi tarafından yazılmış «Medhal-i 'ilm ola bâb-ı medrese (1169)» tarihi vardır (*HC*, I, 23).

390 Güçyener, tez, s. 50.

391 *DBSM*, 3. daire.

392 *İME*, Nr. 157.

393 Hasan Bey-zâde Ahmed, *Tarih*, TSMK, Bağdad Köşkü ktb., Nr. 207, vrk. 287a. Ayvansarayî (*HC*, I, 125), I. Selim tarafından yaptırıldığını yazar-ken hataya düşmektedir.

394 *TE*, s. 93; *TM*, s. 33; *Öz*, I, 131.

listemizde Sultan Süleyman Han adı altında 7 medrese mevcuttur.

Medreselerden, câmi'in Marmara tarafında olan üçü evvel, sâni ve darü't-tıbdır. Bunlardan ilk ikisi Süleymaniye kütüphanesi, darü't-tıb ise Süleymaniye Doğum Evi olarak kullanılmaktadır.

Haliç tarafındakiler ise sâlis, râbî ve darü'l-hadis'dir³⁹⁷.

Yedinci medreseye gelince : «Mülâzımlar» adını taşımaktadır ve 1914'de «2 si fevkanî 22 si de muhdes baraka olmak üzere 24 odadan ibaret» olduğu ve «Dökmeci medresesiyle arka arkaya bulunduğu cihetle onunla birlikte veya ayrı ayrı yeniden fennî sûretde inşa» sının uygun olacağına işâret edilmektedir³⁹⁸.

142 Süleyman Subaşı medresesi (H 7)

Süleymaniye külliyesinin güneyinde Kirazlı mescid sokağı üzerinde, aynı adla anılan mescidin avlusunda³⁹⁹ idi. Bugün tamamen yıkılmış olan medresenin hücrelerine âid izler mescid avlusuna girişte sağ taraftaki duvarda görülebilmektedir.

1914'de «muhtac-ı tâmir» ve ahşab 18 odası⁴⁰⁰ olduğu kaydedildiğine göre mescidin arkasına isabet eden kısımda da medrese odalarının bulunmuş olması icâb eder.

Bânisi Karcı Süleyman Bey olan medrese, Mimar Koca Sinan devri yapısıdır⁴⁰¹.

123 Şah-ı Huban medresesi (I 9)

Vilâyet bahçesindeki Başbakanlık Arşivi'nin Ebussuud caddesine ba-

395 Yedi medrese de «Sultan Süleyman Han» adıyla verildiği için numaraların hangisine tekabül ettiği bilinmemektedir.

396 «Medâris-i Sultan Süleyman Han, der kurb-i imâret-i hod 4 bab, Dârü'l-hadis-i mezbûr bab 1, darü't-tıb bab 1» *TM*, s. 33; «İstanbul'da Sultan Süleyman Han'ın 6 bab medresesi» *TE*, s. 93.

397 Süleymaniye külliyesinin plânı için bk. Ömer L. Barkan, *Süleymaniye Câmi ve İmâreti İnşaatı*, I, Ankara 1972.

398 *DVMD*, s. 44. Süleymaniye darü'l-hadisinin o tarihte alt tarafında dökmeci dükkânları bulunduğundan (*DVMD*, s. 43) bu ad verilmiş olmalıdır.

399 *HC*, I, 183.

400 *DVMD*, s. 52.

401 *TE*, s. 98. Hammer (XVIII, 116/76) inşa tarihini 1033 (1623) olarak göstermekte ise de *TE*'de bulunduğuna göre bu tarihin doğru olmaması gerekir.

kan arka tarafında halen 3 numaralı arşiv deposu olarak kullanılan bina Şah-ı Huban medresesi dershanesi olup, 971 (1563/64)'de inşâ edildiği kapısı üzerindeki kitâbeden anlaşılmaktadır.

Bânisi I. Selim'in kızı ve Sadrâzam Lütî Paşa'nın karısı Şah-ı Huban Sultan'dır⁴⁰².

122 Şah Kulu medresesi (I 8)

Sinekli medrese de denilen bu medrese⁴⁰³ Divanyolu'nda Parmakkapı'da Yeniçeriler caddesi⁴⁰⁴ ile Sinekli medrese sokağının kesiştikleri köşede idi.

Bânisi III. Mehmed'in nedîmi Mehmed Çelebi olan medrese Mimar Sinan yapısı idi⁴⁰⁵.

37 Şah Sultan medresesi (J 3)

Câmi ve zâviyeden mürekkeb bir manzûme olarak Yavuz Selim'in kızı Şah Sultan⁴⁰⁶ tarafından inşâ ettirilmiştir. Şeyh Yakub için mescidin etrafına yaptırılan zâviye hücreleri 981 (1573-74)'de⁴⁰⁷ medreseye çevrilmiştir⁴⁰⁸.

402 I. Selim ve II. Selim'in kızlarının adları birçok yerlerde «Şah Sultan» olarak geçmektedir. Ancak A.D. Alderson *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford 1956'da birinci (table XXIX) Şah Huban, ikinci ise Şah (table XXXI) olarak gösterilir. Ayvansarayî de «Paşa kapısı kurbündeki medresesi»nden bahsederken «Şah Huban Hatun» adını vermektedir (I, 129). Kırs. Gültekin Oransay, *Osmanlı Devletinde kim kimdi?*, Ankara 1969, s. 277; Baltacı, s. 434.

403 *HC*, II, 7.

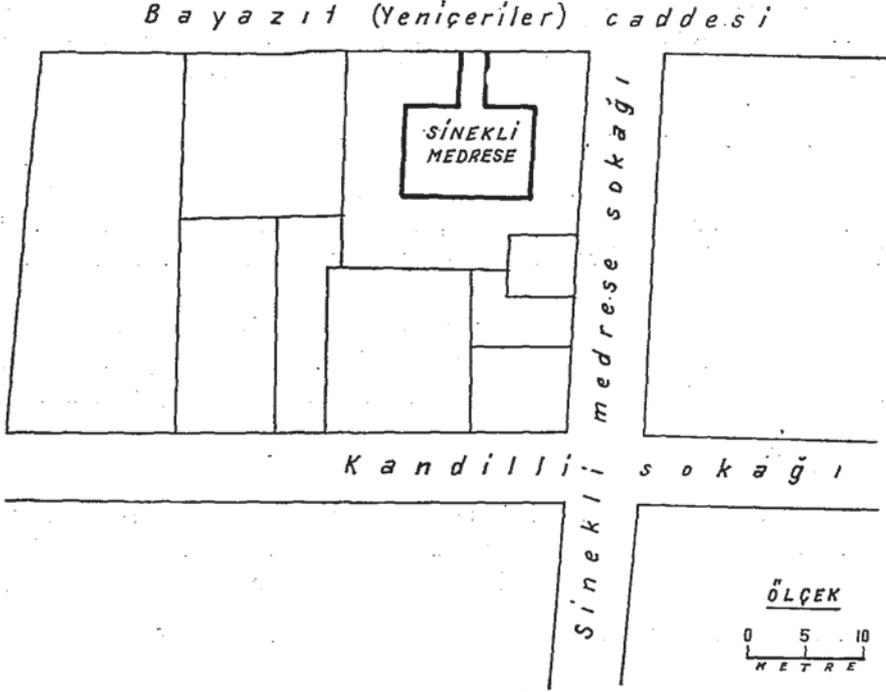
404 *İME*, Nr. 32'de Şah Kulu medresesi Daltaban yolu civarında Kâtib Sinan mahallesinde gösterildiği halde *DVMD*, s. 32'de Divan yolu'nda Parmak kapı'da bulunduğu işaret edilmiştir. Bu, Ayvansarayî'nin «Şah Kulu» ile «Sinekli medrese»nin aynı olduğu ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa medresesinin karşısında bulunduğu ifadesine uymaktadır. Sinekli medresenin yeri ise Tapu Kadastro Arşivi, Pafta 58 Çarşıkapı-Gedikpaşa'da işaretlenmiş olup şifahen edinilen malûmata göre medrese 1950'ye kadar kusmen ayakta iken daha sonra yıkılmıştır. Bk. Şekil 15.

405 *TE*, s. 97; *TM*, s. 35.

406 *SO*, I, 45. Nr. 123'deki Şah-ı Huban medresesi (buna bk.) bânîyesi ile bu Şah Sultan aynı şahıs olmalıdır.

407 Baltacı, s. 437. Hammer, bu tarihi 1116 (1704) şeklinde vermektedir (XVIII, 127/245).

408 *HC*, I, 132.

Şekil 15 — Şahkulu medresesi

(Tapu Kadastro Arşivi, Çarşıkapı-Gedikpaşa, Pafta 58, Ada 225, Parsel 13, Yapılış 1928, Tasdik 1933)

Câmi'i, İşçi Sigortaları İstanbul Hastahanesi (Koca Mustafa Paşa) arkasında Çavuş-zâde câmi'i sokağı ile Tarhana mektebi sokakları köşesinde Cerah Paşa hastahanesi ilâve inşaatının güney-batı ucunda bulunmakta olup 1953⁴⁰⁹'de tamir görmüştür. Medresesi ise günümüze kadar gelememiştir⁴¹⁰.

409 Öz, I, 136.

410 *DBSM*, 3. daire içinde, *İME*, Nr. 167'de «hâli» olarak gösterilen medresenin 1914 tarihli *DVMD*'de adı geçmediğine bakılırsa bu tarihte mevcut olmadığı hükmüne varılabilir.

33 Şehzâde medresesi (H 6)

Kanunî Sultan Süleyman tarafından oğlu Mehmed için Mimar Sinan'a⁴¹¹ yaptırılmış olan medrese, câmi, medrese, sıbyan mektebi, tabhâne, imâret, türbe ve fırından müteşekkil külliye'nin parçası olup 950 (1543/44)'de⁴¹² inşasına başlanıp farsça kitâbesine göre 954 (1547)'de tamamlanmıştır.

68 Şemsi Paşa medresesi (F 14)

Kanunî Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad devri vezirlerinden Ahmed Şemsi Paşa⁴¹³ tarafından câmi, medrese, türbe, zâviye ve kasrdan⁴¹⁴ mürekkebi olarak Üsküdar iskelesi yakınında inşa ettirilen külliye Mimar Sinan'ın eserlerindedir⁴¹⁵.

Kitâbesine göre câmi'in tamamlanış tarihi 988 (1580)'dir⁴¹⁶.

Bugün kütübhâne olarak kullanılan medrese, bu asrın başlarında hayli harap iken⁴¹⁷ 1940'larda bir tamir göyerek kullanılacak hale getirilmiştir.

69 Şemsüddin Molla Gürânî medresesi (H 7)

Vefa'da Molla Şemseddin Câmi'i sokağı ile Divan Efendisi sokakları arasında bulunan Saint Theodor kilisesi, Fatih Sultan Mehmed devri şeyhülislâmlarından Şemsüddin Ahmed Efendi⁴¹⁸ tarafından câmiye çevrilmiş ve

411 *TM*, s. 33; *TE*, s. 94. Başlanış tarihi ile ilgili olarak bk. Danişmend, *IOTK*, II, 245.

412 Baltacı (s. 513), Ataf (*TS*, s. 15)'ye istinâden 950'yi bitiş tarihi gibi göstermektedir. Halbuki *TS*'deki ifade şöyledir: «... 950 hudûdunda Şehzâde Sultan Mehmed Han ruhiyçün hayrat-ı celîle binâsına ibtida olundukda medrese-i cedide 50 akçe ile bunlara (Ahmed-i Kazvîni) tâyin olundu». Baltacı, müderris tayin edilmesine bakarak medresenin inşasının tamamlanmış olduğuna hükmetmektedir. Halbuki inşaatın tamamlanmasından önce müderris tayin edilmesine diğer bazı medreselerde de rastlanmaktadır.

413 *SO*, III, 170.

414 *HC*, II, 192.

415 *TE*, s. 96; *TM*, s. 34.

416 *TS*, (s. 464)'de Şeyh Hızır bin İlyas'ın biyografisinde «980 hudûdunda Üsküdar'da Şemsi Paşa'nın Câmi-i şerifi ve darü'l-hadis ve hankahı tamam oludukda ibtida bunlar muhaddis ve müfessir ve zâviyedar ve müzekkir olmuş idi» denilmektedir ki C. Baltacı'nın da işaret ettiği gibi (s. 606) bu ifade medrese inşaatının tamamlanış tarihi hakkında kat'î bir fikir vermekten uzaktır.

417 *DVMD*, s. 184.

418 *İS*, s. 334-35; *SO*, III, 161; A. Ateş, «Molla Gürânî» *İA*, VIII (1958), 406-408.

müştemilâtından olan binâda da medrese tesis edilmişti⁴¹⁹. Câmî günümüze ulaştığı halde 1918'de «son derece harab» olduğu⁴²⁰ tesbit edilen medrese bugün mevcut değildir.

121 Şeyh Ebu'l-Vefa medresesi (H 7)

Vefa semtinde câmî, medrese, imâret, türbe, zâviye, hamam ve çeşmeden mürekkeb külliye⁴²¹'nin medresesi Sultan II. Bayezid tarafından inşa ettirilmiştir⁴²². II. Abdülhamid devrinde tamir geçiren câmî'in 1909'da yanıp yıkılmasından sonra külliye'den geriye Şeyh Vefa'nın çilehânesi, türbe ve harab medrese odaları kalmış⁴²³, 1918'deki Vefa yangınında bu kalan kısım da yanmıştır⁴²⁴.

17 Tabhane-i Fatih Sultan Mehmed Han medresesi (H 5)

Fatih külliyesi içinde ve câmî'in güney-doğu tarafında bulunmaktaydı⁴²⁵.

Tetimme medreseleri (bk. Sultan Mehmed Han)

132 Tevki'î Ca'fer Efendi medresesi (F 5)

Çarşamba ile Fener arasında Kiremid mahallesinde ve Fener⁴²⁶'deki

419 *FDM*, s. 30/199. Medresenin tesis tarihi kat'i olarak bilinmemektedir. Ancak Baltacı (s. 311) «vakfiyesinin 889 (1494)'de tesis edilmiş olmasına bakarak» medresenin bu veya buna yakın bir tarihte yapılmış olabileceğini kayd etmektedir.

420 *DVMD*, s. 57.

421 *HC*, I, 132.

422 Ayvansarayî, külliye'nin II. Bayezid zamanında inşa olduğunu yazmaktadır. Ayverdi ise (*FDM*, s. 198) yalnız medresenin Bayezid devrinde yapıldığını, külliye'nin diğer parçalarının Fâtih devrine âid olduğunu belirtmektedir. Câmî kitâbesinin 881 (1476-77)'yi göstermesine bakarak bu ikinci ifâdenin daha doğru olacağına hükmedilebilir (Krs. Baltacı, s. 536).

423 *FDM*, s. 198.

424 *DVMD*, s. 55.

425 *FDM*, s. 156-57; *DVMD*, s. 91.

426 *İME*, Nr. 116. Bugün bu mahalle«Tevkiî Cafer» adını taşımakta olup bununla Kâtib Muslihiddin mahallesi hududunu teşkil eden cadde Kiremid caddesidir. *İR*, pafta 8; *ŞR*, 20, I-38/39.

Rum mektebinin üst ve karşı tarafında bulunan ahşab medrese⁴²⁷ Nişancı Ca'fer Çelebi'nin⁴²⁸ vakfiyesine uyarak câmi avlusundaki hücrelerin medreseye çevrilmesiyle meydana gelmiştir⁴²⁹. 1914'de «oraya buraya gayr-i muntazam surette ilâve edilmiş barakalarla medrese halinden çıktığı» gibi son derecede harab olduğu da görülmektedir⁴³⁰. Bugün ise mevcut değildir.

Tezkireci Osman Efendi medresesi (bk. Nişancı Paşa-yı atık)

103 Tûti Abdüllâtif Efendi medresesi (G 6)

Fâtih medreselerinin arka tarafında bugünkü adı Yesârî-zâde olan sokak üzerinde inişte solda⁴³¹ olan medrese daha 1918'de arsa olarak görülmektedir⁴³². Bugün de arsa halindedir.

Bânisi sesinin güzelliğinden dolayı «tûti» lakâbiyle şöhret bulmuş olan Hoca-zâde Abdüllâtif Efendi'dir⁴³³.

Medrese, XVII. asrın 3. çeyreğinde yapılmış olmalıdır⁴³⁴.

133 Uncu Hâfız medresesi (G 5)

Sarı güzelde, Çıkırcı Kemâleddin mahallesinde⁴³⁵ bulunan medrese XIX. asır İstanbul haritasında Fatih tetimmelerinden Sâni medresesinin alt tarafındaki şimdiki adı Ocaklı olan Taksim sokağı⁴³⁶ üzerinde görülmekte-

427 *DVMD*, s. 119. İsmail Ağa ve Mesnevihâne caddelerinin keşiştiği yerde, bir ara tamirine teşebbüs edilip sonra vaz geçilen câmi görülmektedir.

428 *SO*, II, 68-69.

429 *İVTD*, s. 298. Krs. Baltacı, s. 77.

430 *DVMD*, s. 119.

431 Tûti Abdüllâtif medresesinin yeri *İst. H*, pafta C5'de gayet açık olarak görülmektedir. Burada üzerinde bulunduğu cadde «Acı Çeşme caddesi» olarak işaretlenmiştir. Ancak, Baltacı (s. 449)'da medrese, belki de *DBSM*'de «Yeni hamam» da bulunduğu kaydedilmiş olmasına dayanılarak «Acı Çeşme caddesi»nin devamı olan «Yeni Hamam caddesi»nde gibi gösterilmiştir. Ayvansarayî ise medreseyi Yeni bağçe'de göstermektedir ki muhtemelen câmi'i ile karıştırmış olmalıdır (bk. *İst. H*, pafta D5).

432 *DVMD*, s. 107.

433 *HC*, I, 140-41.

434 Hammer (XVIII, 122/175) 1081 (1670)'de yapılmış olarak göstermektedir. Ayvansarayî'ye göre bu Abdüllâtif Efendi'nin öldüğü yıldır.

435 *İME*, Nr. 148.

436 *İst. H*, pafta D4.

Resim 26 — Ucu Hâfız medresesi (E.H. Ayverdi koleksiyonundan)

Resim 27 — Ucu Hâfız medresesi (E.H. Ayverdi koleksiyonundan)

Resim 28 — Uncu Hâfız medresesi (E.H. Ayverdi koleksiyonundan)

dir. Halen Vakıflara âid olan arsanın Câzip sokağı köşesinde yeniden inşa edilmiş olan odada «Muhtarlar Derneği Genel Merkezi» ve «Hasan Halife Mahallesi Muhtarlığı» faaliyettedir.

1914'de «hey'et-i mecmuasıyla harab» bulunduğu işâret edildiği halde 1918'de «asker ve muhacirler tarafından işgal» olunmuş bulunan medresenin⁴³⁷ kalan kısmı da 1942'de yıkılmıştır⁴³⁸.

164 Üçbaş medresesi (F 4)

Karagümruk, Zincirlikuyu'da, Saray Ağası caddesi üzerinde, Kaba Halil Efendi medresesinin karşı tarafında Fethiye caddesine inerken sağda bu-

437 DVMD, s. 153.

438 Sayın E.H. Ayverdi'nin koleksiyonlarından vermek lütfunda buldukları fotoğrafların arkasında 1942'de yıkıldığı kayıtlıdır (Bk. Resim 26, 27, 28). Gerek koleksiyonlarından istifade etmeme imkân vermeleri, gerekse medresenin yerinin tayini hususundaki yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür etmek isterim. Medreseye âid iki sütun başlığı halen İstanbul Fetih Derneği (Merzifonî Kara Mustafa Paşa medresesi) bahçesinde bulunmaktadır.

Resim 29 — Üçbaş medresesi (dıştan görünüşü)

Resim 30 — Üçbaş medresesi (avlu tarafından görünüşü)

lunan mescid ve medreseden mürekkeb manzûmenin^{438a} bânisi müderris Nureddin Hamza⁴³⁹, mîmârî ise Koca Sinan⁴⁴⁰'dir.

Bugün içinde Kur'an kursu olan medresenin, mescidi kitâbesine göre, inşâ tarihi 939 (1532-33)'dür⁴⁴¹.

127 Ümm-i Veled medresesi (F 4)

Fâtih Nişancası'nda, eski Zincirlikuyu caddesi üzerinde Nişancı Mehmed Paşa Câmî'inin karşı tarafında⁴⁴² Beycegiz fırın sokağının köşesinde idi⁴⁴³.

Bânisi Ümm-i Veled-zâde Abdülaziz Efendi olan medrese, Mimar Sinan devri yapılarından olmakla⁴⁴⁴ beraber maalesef günümüze ulaşamamıştır.

Medresenin inşâ tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber XVI. asrın ortasında yapıldığı anlaşılmaktadır⁴⁴⁵.

42 Vâlîde-i Atîk medresesi (H 16)

Üsküdar'da Toptaşı'nda bulunan medrese câmî, medrese, dârü'l-hadîs, darü's-şifâ, imâret, sıbyan mektebi, tabhane, darü'l-kurra, han, çifte hamam ve çeşmeden mürekkeb külliyesinin parçası olup, câmî'in sol tarafında bulunmakta ve halen yurt olarak kullanılmaktadır⁴⁴⁶.

438a Bk. Resim 29, 30.

439 Nureddin Hamza (ö. 940/1533-34) «Üçbaş» köyünden olması dolayısıyla bu adla meşhur idi. *SO*, IV, 581; *HC*, I, 51; *Öz*, I, 148.

440 *TM*, s. 34; *TE*, s. 97.

441 *Tuhfetü'l-mimârin*'de «Karabuğdan seferine varılıp ... geldikde» (s. 17), *Tezkeretü'l-ebniye*'de «... Karabuğdan seferleri olup... Ol tarihte bu hakiri müstahak görüp Reis-i mimârân-ı Dergâh-ı Âli eylediler» denmektedir. Padişahın Boğdan seferinden dönüşü Kasım 1539 (*İOTK*, II, 217)'a rastladığına göre, Koca Sinan'ın mimarbaşlığa tayininden önce meydana getirdiği eserlerden olmalıdır.

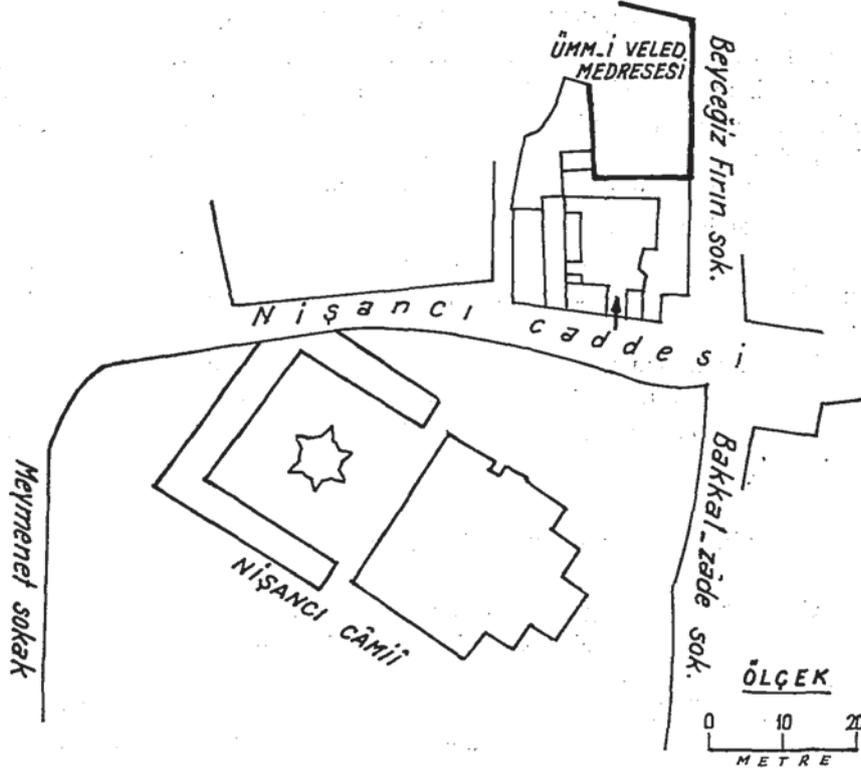
442 *HC*, I, 212.

443 Mahalle sakinlerinden edinilen bilgiye göre Nişanca caddesi üzerinde 30 Nr.yı taşıyan pencerenin bulunduğu yerde vaktiyle medresenin kapısı varmış. Bk. Şekil 16.

444 *TM*, s. 34; *TE*, s. 97.

445 1660'larda tanzim edilen İstanbul medreseleri listesinde bu medrese «medrese-i Abdülaziz, eş-şehîr bi-Ümmiveled-zâde» şeklinde geçmektedir: Özergin, «İstanbul ve Rumeli medreseleri» *TED*, sayı 4-5, s. 276. Ayrıca bk. Baltacı, s. 459.

446 *HC*, II, 182-84; Baltacı, s. 470; Eyice, *PG*, s. 114.

Şekil 16 — Ümm-i Veled medresesi
(Pervititch plâni, Çarşamba, Pafta 34, 1933)

Küllîye III. Murad'ın annesi Nurbânû Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır⁴⁴⁷.

Câmi kitâbesi, bitiş tarihi olarak 991 (1583)'i göstermekte ise de medreseye ilk müderris tayini 987 (1579-80)'dedir⁴⁴⁸.

447 *TM*, s. 33; *TE*, s. 94.

448 *TŞ*, s. 307; Bâltacı, aynı yer. Hammer (XVIII, 114/54) medresenin tesis tarihi olarak da câminin bitiş tarihini vermektedir.

40 Valide Sultan medresesi (F 5)

Bağçe kapısında Çelebi-oğlu Alâeddin mahallesinde⁴⁴⁹ olduğu kaydedilen medrese, cami, türbe, dariü'l-kurra, kütübhâne, çarşı, mekteb, sebil, çeşme, köşk, hamam, dükkân ve muvakkıthanelerden mürekkep manzûme içinde bulunuyordu. Külliye'nin arsası 13 Receb 1006⁴⁵⁰ (19 Şubat 1598)'de III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan adına istimlak edilmiş⁴⁵¹, ancak inşaata uzunca bir müddet ara verilmiş ve IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan tarafından tamamlanmıştı.

Mimar Dâvud Ağa tarafından başlanan inşaat Dalgıç Mehmed Ağa⁴⁵²'nin mimarlığı sırasında devam etmiş, Mustafa Ağa tarafından tamamlanmıştır.

Medresenin tamamlandığı tarih bilinmemekle beraber inşaatın başlanmasını müteakib (1006/1598)'de müderris tayin edildiği görülmektedir⁴⁵³.

Medrese, bugün Bahçekapısı'ndaki İş Bankası'nın bulunduğu yerde idi⁴⁵⁴.

41 Valide Sultan medresesi (H 8/9)

Çarşamba'da Darüşşafaka ve Yavuz Selim caddelerinin kesiştiği yerde Halic'e doğru yolun sol alt köşesinde bugün Muallim Yahya Efendi İlkokulunun bulunduğu yerde idi⁴⁵⁵.

Medrese, Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından yaptırılmış, daha sonra IV. Murad'ın annesi Mahpeyker Sultan'ın «vezâif ilhak etmeleriyle İstanbul

449 *İME*, Nr. 21.

450 *TŞ*, s. 512.

451 *İst. Ab.*, s. 120.

452 Şehabeddin Akalın, «Mimar Dalgıç Ahmed Paşa», *TD*, IX/13, s. 75, İstanbul 1958. Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, inşaata Kösem Valide tarafından başlanıldığını kaydederken hataya düşmektedir (*HC*, I, 20).

453 Baltacı (s. 556), *TŞ*, (s. 512)'de Ebu'l-Meyâmin Mustafa Efendi'nin biyografisindeki «...Safiye Sultan medrese-i cedîde binâsına ferman eyledikde ibtida bunlar(a) ihsan olundu» ifadesine dayanarak 1006'yı medresenin tamamlanış tarihi olarak kabul ediyorsa da ifadeden de açıkça anlaşılacağı gibi bu tarihte inşaatın başlaması emr olunmuştur.

454 Baltacı, aynı yer. 1914 tarihli *DVMD*'de bu medresenin adı geçmediğine göre asrın başında ortadan kalkmış olduğuna hükmedilebilir.

455 *İst. H*, pafta D5. Bk. Şekil 4.

validesi medresesi tesmiye olunup Cemaziyelahir 1044 (Ocak 1635)'de ilk müderris tayin» edilmişti⁴⁵⁶.

Vefa medresesi (bk. Şeyh Ebu'l-Vefa medresesi)

114 Veli Efendi medresesi (G 5)

Edirne'den mazul Cârullah Veliüddin (ö. 1151/1741) Efendi tarafından Fâtih medreselerinden Akdeniz tarafı Ayak kurşunlu medresesi yanında kapısı bunun avlusuna açılan bir kütübhâne ile hücreler yaptırılmıştır⁴⁵⁷. Fâtih medreseleriyle beraber tamir görmüş olup halen mevcuttur.

74 Yahya Efendi medresesi (F 5)

Darüşşafaka'nın kapısının bulunduğu, eski adı Sakız Ağacı olan Darüşşafaka Ön sokağı'nda İzzet Mehmed Efendi Darülhadisi ile yanyana idi⁴⁵⁸.

1914'de pek harap bulunduğu ve yanındaki medresenin (İzzet Mehmed Efendi) de arsası katılarak modern bir medrese yapılmasının çok uygun olacağı kaydedilen medrese 1918'deki Fâtih yangınında yanmıştır⁴⁵⁹.

124 Yahya Güzel medresesi (H 6)

Vefa'da, Kâtib Çelebi caddesinde Atatürk Bulvarı'na giderken solda ve Manifaturacılar çarşısının arkasında, plânda görülen, fakat hakikatte mevcut olmayan Yahya Güzel sokağında bulunan medrese Hoca Teberrük⁴⁶⁰ adıyla da anılan mescidin yanında idi.

456 *VF*, I, 34 a; *HC*, I, 215-16.

457 *HC*, I, 12. Bk. Resim 31, 32.

458 *İME*, Nr. 126'da sadece, Çerağî Hamza mahallesinde olduğu kayd edildiği halde *DVMD*, s. 129'da «Sakız Ağacı Yahya Efendi, Darüşşafaka karşısında» şeklinde yeri tam olarak belirtilmiştir. *İst. H.*, pafta C5'te de Yahya Efendi medresesi ismen işaretlenmiş bulunmaktadır. Baltacı, biri Defterdar Yahya Efendi (s. 442-43), diğeri Şeyhülislâm Yahya Efendi (s. 578-79) olmak üzere iki Yahya Efendi medresesinden bahsetmekte, ancak yerini hemen aynı göstermektedir. Son asır medrese listelerinde Çarşamba'da bir Yahya Efendi medresesi görülmektedir. Şu halde Defterdar Yahya Efendi medresesi, bu semtte idiyse dahi XIX. asra ulaşmamış olmalıdır.

459 *DVMD*, s. 129.

460 *Öz*, I, 151, not 343'de ilk bânisini Hoca Tobruk, ikinciyl Yahya Güzel şeklinde gösterir. Eyice, «İstanbul'un ortadan kalkan bazı tarihi eserleri» *TD*, sayı 26 (1972), s. 148'de her iki ismin de yanlış olduğuna işaret eder.

Kız Lisesi'nin bulunduğu yerde idi⁴⁶⁷.

Bânisi 999-1001 (1591-1592) tarihleri arasında 1 sene 5 ay müddetle meşihat makamını işgal etmiş olan Zekeriyya Efendi'dir⁴⁶⁸.

Medresenin tesisi 1592'dedir⁴⁶⁹. Şevval 1048 (Şubat 1639)'da ise saniyesi ihdas edilmiştir⁴⁷⁰.

Zekeriyya Efendi medresesi 1251'de Vakıf Nazırı Şeyhülislâm Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi tarafından tamir ettirilmişse⁴⁷¹ de XX. asrın başında pek harab olarak görünmektedir. Bu yüzden 1914'de içinde kimse yoktur. Ancak «son derece harab» bulunmasına rağmen 1918'sonunda muhâcirler tarafından işgal edilmiştir⁴⁷².

467 *İst. H*, pafta D5.

468 *İS*, s. 412.

469 «1001 muharreminde (Ekim 1592) Zekeriyya Efendi hazretleri bina ettikleri medrese tamam oldukça ibtida bunlara (Seyyid Mehmed Efendi) in'âm olundu (*TŞ*, s. 742).

470 *VF*, I, 321 b.

471 *HC*, I, 170.

472 *DVMD*, s. 171.